

AZ IPARI ÉS MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁSSÁG SZAKMAI SZERVEZKEDÉSE ÉS BÉRHARCA 1896-1897-BEN

Az 1890-es évek második felében már érződtek a dualizmus rendszerének válságjelei. Magyarországon 1897—1898-ban bontakoztak ki a szocialista agitáció eredményeként a kapitalizmus addigi történetének legnagyobb méretű tömegmozgalmai. A hatalmon levő Bánffy-kormány pedig az addigi legnagyobb mérvű üldöztetéssel, terrorral válaszolt. Az 1897-es nagy aratósztrájkokkal szinte egyidőben kezdődtek meg az ipari munkásság bérharcai is.

Az öntudatra ébredő mezőgazdasági és ipari munkásság széles körű tömegakciókkal válaszolt az államhatalom terrorintézkedéseire. Kibontakozott az elnyomottak addigi legnagyobb erőpróbája kizsákmányolóikkal szemben. Ebben a küzdelemben a Szociáldemokrata Párt vezetősége is a munkásosztály erőteljes gazdasági és politikai küzdelmének élére állt. A tömegmozgalmak nem tekinthetők véletlennek, a sajátos magyarországi kapitalista fejlődéssel, a szocialista agitáció addigi eredményeivel összefüggésben bontakoztak ki.

Jelentős erjesztője volt az elégedetlenség felfokozódásának az a tényező is a fentiekkel összefüggésben, hogy amíg Nyugat-Európában a munkásosztály jelentős politikai és gazdasági vívmányokat mondhatott magáénak, addig Magyarországon a kormány a politikai jogok további megnyírbálására készült, a tőkés és földbirtokos osztályok pedig, amelyeket a kizsákmányolás fokozásában semmiféle intézkedés nem korlátozott, az államhatalom egész elnyomó apparátusát igénybe vehették a munkásság ellen.

Az 1890-es évek derekán még tartott Magyarországon a gabonaválság. A liszt-kivitel, amely még az 1890-es évek elején a válság ellenére is növelhető volt, 1897-től határozott csökkenést mutatott.¹ Az ipari fejlődésben 1889—1895-ig határozott fel-lendülés mutatkozott. 1895-ben érte el a maximumot és 1895—1900-ig bizonyos lassúbbodás és stagnálás következett be. A téglá felhasználása 1895-ben érte el a maximumot, míg 1898-ig stagnált, majd zuhanásszerűen csökkent. Nagymérvű hanyatlás következett be a vasútpítkezésekben is.² „Az 1897. év uralkodó jelenségei Magyarországra nézve: csapásszerűen rossz aratás és az általa, nem különben az Ausztriával való kiegyezés függőben léte és az ezzel járó általános bizonytalanság által előidézett közgazdasági zsidbadtság. A közforgalom csökkent, a vállalkozási kedv nagyon alábbhagyott, több iparág súlyos körülmények közt küzdött.”³ — állapította meg

¹ A liszt-kivitel 1889—1896-ig 4,6 millió q-ról 7,2 millió q-ra nőtt. 1897—1899-ig pedig 5,7 millió q-ra csökkent. (Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900. Szikra 1954. 587. l.)

² Uo.

³ Uo. 587—588. l.

a budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentése. 1895-ben Magyarországon az iparvállalatokban 51,21, 1896-ban már csak 36,32 millió új pénztőkét fektettek be, majd 1897-ben ez lecsökkent 21,14 millió koronára. (1 Ft 2 koronának felel meg.) 1895-ben 111, 1896-ban 86 új vállalat létesült, 1897-ben pedig már csupán 61.⁴ Ezek az adatok is jól szemléltetik az ipari konjunktúra megtorpanását. A megtorpanásra a gabonaválság mellett kihatott az ország államadosságainak rohamos növekedése is. 1868-ban az ország államadossága 279,7 millió Ft, 1881-ben 1118,15 Ft, 1891-ben 2064,46, 1894-ben 2144,79 millió forint volt, ez azt jelenti, hogy 1894-ben 118,76 forint államadosságot jutott egy főre.⁵ Más források szerint 1893-ban 2219, 1895-ben 2350, 1898-ban pedig 2600 millióra rúgott az ország adóssága, ez azt jelenti, hogy 1895-ben 130, 1898-ban pedig 147 forint jutott egy főre.⁶ Ugyanakkor Ausztria államadossága 1898-ban 4433 millió forintra rúgott és ebből 188 forint jutott fejenként a lakosságra. Figyelembe véve azonban azt a tényt, hogy Ausztria adóssága már 1868-ban 2692 millió volt,⁷ akkor ezen adatból is kiderül, hogy a dualista monarchiában Magyarország volt hátrányosabb helyzetben. Az adósságok mellett jelentős problémát okozott a kvóta állandó emelése. Az egész monarchia helyzetét az is nehezítette, hogy az addig ezüsttel fizető országok közé tartozott és az ezüst és arany árának egymáshoz viszonyított értéke rendkívül hátrányossá vált az ezüst számára. Így hátrányba került a tisztán aranyalapra áttért nyugat-európai országokkal szemben.

Mindezek a tényezők rendkívül korlátozták az ipari létesítmények beruházásainak hatékonyabb állami támogatását.

Megnőtt az országban a belső eladósodás is. Különösen az akut mezőgazdasági válság következtében, amely elsősorban a kisebb árutermelő parasztgazdaságokat sújtotta. Felgyorsult a középrétegek tönkremenési folyamata. 1891-ben 14 978, 1892-ben 15 090, 1893-ban 15 553, 1894-ben 14 922, 1895-ben 15 057, 1896-ban 15 012, 1897-ben 18 857, 1898-ban 18 070, 1899-ben pedig 19 930 birtokot árvereztek el az árverési kimutatások alapján.⁸ Ez azt jelenti, hogy kilenc év alatt több mint 147 ezer birtok került dobra. A tönkremenések számát ennél lényegesen magasabbra kell tenni. 1899-ben pl. közel 20 ezer árverés történt, de ugyanakkor 499 ezer birtok cserélt gazdát, Horvát—Szlavonország nélkül pedig 388 ezer, ha csupán ezek negyede szabadult is meg végleg a birtokától, akkor is közel 100 ezer birtokot érintett, csak a szűkebb Magyarországon. A természetes népszaporulat növekedése fokozta önmagában is a birtokaprózódást, ezzel a tönkremenési folyamatot is. A munkaerő kínálat jelentősen megnőtt az 1890-es évek közepére. Ehhez jelentősen hozzájárult a vasútépítési munkálatok lelassulása, a folyószabályozási és ármentesítési munkák megszűnése. Munkaerőt szabadított fel a mezőgazdaságban a gépesítés megindulása is. A birtokosok egy része gépek beállításával mások a külterjesebb — olcsóbb — termeléssel próbálták a gabonaválság okozta nehézségeket elkerülni. Mindezek a jelenségek valóságos népvándorlási folyamatot indítottak el. Az 1890-es ausztriai népszámlálás 207 338 magyar honos egyént talált. A monarchián kívül a becslések szerint 111 000 magyar honos egyén tartózkodott. Valószínűleg félmilliónál is több Magyarországon született egyén hagyta el az országot véglegesen, vagy időlegesen.⁹ A kíván-

⁴ Uo. 586. l.

⁵ Dr. Ráth Zoltán: Magyarország statisztikája, Bp. 1896. 403. l.

⁶ Mezőfi Vilmos: Magyarország államadosságai, Dalok és szavatok, „Munkás olvasó-könyv” sorozat, szerkesztette Mezőfi Vilmos, kiadja a magyarországi újjászervezett Szociáldemokrata Párt. é. n. 86. l.

⁷ Uo.

⁸ Mezőfi Vilmos: Mit beszélnek a számok. Uo. 131—132. l. Mezőfi adatai telekkönyvi számokra támaszkodnak.

⁹ Dr. Ráth i. m. 192. l.

dorlás fő iránya Amerika volt. A német kikötők adatai szerint 1890-ig 200 000 volt a kivándorlók száma, az Egyesült Államok kimutatása szerint 1890-től 1894-ig 80 000 magyarországi bevándorlót tartottak számon.¹⁰ A kivándorlás a felvidék szlovák lakta megyéiből indult ki, majd lassan az egész ország területét érintette.

A kivándorlás mellett jelentős volt az országba történő beáramlás is. 1891-ben 255 167 volt a külföldön születettek száma. Zömük Alsó-Ausztriából, Morvaországból és Galiciából származott.¹¹ Különösen élénk volt az ország területére a Monarchia galíciai, lengyelországi területeiről a beáramlás, de áramlottak Lengyelország cári Oroszországhoz tartozó területeiről is. Állandó volt a belső vándorlás, különösen a nemzetiségi elmaradott területekről az ipartelepek, a főváros és az Alföld irányába. Különleges helyet foglalt el a főváros ezen a téren. Sokan keresték a boldogulás lehetőségét Budapesten, olyanok, akik számára főváros is „Amerikát” jelentett. Budapest szinte évtizedek alatt vált világvárossá. A város lakossága 1870-ben 280 349, 1891-ben 506 384 1901-ben pedig már 734 165 volt.¹²

1886-tól 1890-ig 114 844 fő, 1891 és 1900 között pedig 263 189 volt a fővárosba bevándorlók száma.¹³ 1891-ben 191 217, 1901-ben pedig 258 358 volt a Budapesten születettek száma. A bevándorlás zömmel az ország dunántúli területeiről történt, az összes Magyarországon születettek száma, benne a fővárosban születettek is, 1891-ben 444 969, 1901-ben pedig 653 053 volt. Az osztrák birodalom területén született 1891-ben 36 059 fő, további külföldi országban — zömük Németország területén 5643, 1901-ben 41 979 ausztriai és 7561 további külföldi születésűt tartottak nyilván. A legtöbb bevándorló Alsó-Ausztria, Csehország, Morvaország és Galícia területéről érkezett.¹⁴

A főváros legnagyobb elszívó hatása Fejér és Pest—Pilis—Solt—Kiskun vármegyékben érződött. Jelentős volt azonban a bevándorlás a felvidék nemzetiségi területeiről is. Nyitra megyéből 1891-es adatok szerint 11 712, 1901-es felvétel szerint pedig 17 199 fő vándorolt a fővárosba. Pozsony megyéből 8801, illetve 12 663 fő. Liptó megyéből 4517, illetve 4878 fő. 1901-ben Árva megye minden tízezer lakosából 529, Bars 447, Liptó 595, Turóc 455, Nyitra 402, Pozsony 350. Budapesten élt.¹⁵ Ezek az adatok korántsem tükrözik hűen a valóságot, nyilvánvalóan hatalmas volt a családottan visszafordulók tábora is, akik nem tudtak letelepedni a fővárosban. Ha a fentiekhez hozzávesszük a Budapest környéki falvak felduzzadását is, akkor az elszívó hatás a valóságban sokkal nagyobb volt. 1880-tól 1900-ig Újpest lakossága 11 668-ról 41 836-ra, Rákospalota 4105-ről 11 742-re, Erzsébetfalva 958-ról 15 717-re (!), Csepel 1526-ról 4563-ra, Kispest 1688-ról 15 729-re, Csömör 1690-ről 5225-re, Rákoscsaba 1532-ről 3008-ra, Rákoskeresztúr 2769-ről 6143-ra; Gödöllő 3940-ről 5745-re duzzadt fel. Az említett községek lakossága együttvéve megnégyszereződött, Erzsébetfalva 16,5, Kispest pedig közel tízszeresére növelte lakosainak számát.¹⁶

Érdekes képet mutat a bevándorlók nemzetiségek szerinti megoszlása is. Az 1891-es népszámlálás 115 573 németet mutatott ki, ugyanakkor a németül tudók száma 313 040 volt. 1901-ben a magukat németnek vallók száma 98 515 volt, ellenben a németül tudók száma 387 276 fő. Nyilván a tényleges német nemzetiség számát a két adat közt kell keresni. Az 1891-es népszámlálás a „tótok”-hoz sorolt 27 126 főt,

¹⁰ Uo. 193. l.

¹¹ Uo. 193. l.

¹² Budapest székes főváros statisztikai évkönyve IV. évf. 1899—1901. Szerkeszti dr. Thirring Gusztáv, Bp. 1904. 28. l.

¹³ Uo. 32. l.

¹⁴ Uo. 30—31. l.

¹⁵ Uo. 30. l.

¹⁶ Pásztor Mihály: Az eladósodott Budapest, Bp. 1907. 18. l.

ellenben tótul beszélt ugyanekkor 66 901 fő. 1901-ben az arány 24 091, illetve 84 377 fő.¹⁷ Idesorolták be nyilvánvalóan a lengyeleket is és más északi szláv területekről érkező bevándorlókat is. A fenti esetben a „tótul” tudókat kell a tényleges lélekszámnak tekinteni. Kisebb arányban jelentkezett a szerb-horvát és a román nemzetiség.

A gomba módra kinövő új városnegyedek azonban nem voltak képesek maradéktalanul otthont biztosítani a beáramlók sokaságának. Budapest, így a háziurak és a lakásuzsorások paradicsoma lett. Még a tisztviselőknek sem telt önálló lakásra, a 4004 állami tisztviselő közül is csupán 430 rendelkezett házzal.¹⁸ A munkások pedig nyomorúságos körülmények között éltek. 1901-ben 364 798 fő lakott egyszobás lakásban a fővárosban. Nem lakásban lakott 10 655 fő. Pincében lakott — ami rendes lakásnak számított — 1891-ben 26 143 fő, 1901-ben még mindig 8777 személy. A lakáviszonyokról az 1899-es szakszervezeti kongresszuson beterjesztett végrehajtó bizottsági jelentés ad hű képet. „A munkások egészségügyi viszonyai évről évre rosszabbodnak. Az erre vonatkozólag beérkezett jelentések szerint különféle betegségek közül a tüdővész pusztít legjobban, s a baj terjedését a műhelyeknek használt, nagyrészt dohos és ronda, egészségtelen helyeken kívül még az is okozza, hogy a még egészséges, de gyenge, rosszul táplált munkás takarékoságból és kényszerűségből beteg társával együtt hál, egy ágyban kénytelen aludni, s legtöbbször csak azért, hogy nyomorúságos bérét ne legyen kénytelen megfelelni a lakásadóval... Magyarországon a munkáosztály nem csupán politikai jogaitól van megfosztva, hanem élettartása is legnyomorúságosabb; ki van szolgáltatva a teljes fizikai és erkölcsi zülnek.”¹⁹

A műhelyviszonyok és a lakáviszonyok nem sokban különböztek egymástól. A munkások egészségtelen műhelyekben, többször pinceműhelyekben dolgoztak 10, de gyakorta 12, sőt 16 órát is naponta. Jelentős részüknek ugyanott volt szállása is, még a kisipari szakmáknál is gyakori volt. Mindez különösen ártalmas volt a tanoncok és a fiatal munkások szervezetére. A fővárosban az építőipar és az agyagipar szívta fel a legtöbb bevándorló szakképzetlen munkaerőt. Az ő helyzetük volt a legkiszolgáltatottabb. A téglagyártás nem tartozott a kimondottan ipari foglalkozások közé. A munkások jelentős része kubikos volt. A téglagyárakban főként szakképzetlen munkások dolgoztak, földmunkások, volt mezőgazdasági munkások és nagy számban nemzetiségiek. A munkáltatók pedig kíméletlenül kizsákmányolták őket. „A munkáosztálynak olyan rétege volt ez, amelyet a tőkések emberszámba sem vettek.”²⁰ 50—80 krajcáros napszámbérért dolgoztak napi 16—18 órát. Ebből az éhbérből is levontak 10%-ot takarékoság címén. Az agyonsanyargatott munkás, ha öt percet késett, nyomban 50 krajcárt levontak a béréből, ha ez ellen szót emelt, további 2 Ft erejéig sárcolták meg, „de legtöbbjét korbáccsal vagy arculütéssel tanítják a feljebbvalók ellentmondást nem tűrő akaratának tiszteletére.”²¹ Ezenkívül sújtotta őket a truck-rendszer, a ráadás munka, a felügyelők embertelen bánásmódja, és a rendkívül nehéz fizikai munka. Lakáskörülményeik pedig egyenesen állatiasak voltak. A munkások 20—30-an összezsúfolva aludtak egy-egy szobában. „Azok, akik a palotáknak való téglákat készítenek, maguk vályogból készült putrikban kénytelenek az éjszakát tölteni.”²² Még a hivatalos statisztika is kénytelen elismerni, hogy „a munkások lakáviszonyai, nem egy helyen, főképpen a téglagyárakban nem feleltek meg

¹⁷ Dr. Thirring Gusztáv i. m. 37. l.

¹⁸ Pásztor Mihály i. m. 98. l.

¹⁹ Dr. Thirring G. i. m. 23. l.

²⁰ Magyar Munkásmozgalmak Történetének Válogatott Dokumentumai (továbbiakban: MMTVD) II. k. Összeállították: Erényi Tibor és S. Vincze Edit. Szikra 1954. 613. l.

²¹ Sándor Vilmos i. m. 638. l.

²² Uo. 650. l.

még a legelemibb követelményeknek sem, amennyiben éjjeli nyugvóhelyekül csupán a szárítószínek s a hűvösebb időszakokban a használatban nem álló égetőkemencék szolgáltak.”²³ Jellemző, hogy a munkások milyen kevéssel beérték volna, hogy a sztrájk során csupán azt követelték, hogy két családnál több ne lakjon egy lakásban és a legényeket és a lányokat külön szobába helyezték el.

Vidéken sem volt kedvezőbb a helyzet. „A Zsolnay-féle majolikagyárban, amely világhírűnek lesz kitüntetve, ázsiai állapotok uralkodnak... a gyári rendszabály csakis a munkás rovására alapszik.”²⁴ — írja a pécsiek jelentése. „A munkaviszonyok egészségtelenek, a munkabérek a lehető legszilányabbak... A levegő egyes helyeken mérges anyagokkal meg van metelyezve, sok helyütt az égetés össze van kapcsolva a nyers anyag készítésével, melynek gőze elviselhetetlenné teszi az ottmaradást. A munkás-ság 75%-a sorvadásban szenved, kibúvó ezen betegségből nincs, nincs egy egészséges arc az egész gyárban.”²⁵

Az egészségtelen műhely- és lakásviszonyok melegágyai voltak a népbetegségeknek. 1898-ban 59 367, 1899-ben 63 032 ember halt meg gümőkórban Magyarországon.²⁶ Szégyenfoltja volt a korabeli közegészségügynek a gyakori csecsemőhalál. Budapesti adatok szerint 1892 és 1899 között összesen 115 340-en haltak meg és közülük 48 9340—5 év közötti volt. 12 930-an haltak meg az 5—25 éves korúak közül. Ami azt jelenti, hogy összesen 61 864 volt a 25 év alatti elhalálozások száma az összes többi korosztályra eső 53 476-tal szemben.²⁷ Minden 20 élveszületett csecsemőre jutott 70—5 év közötti gyermekhalott. Az országos átlag a fővárosinál lényegesen rosszabb volt. 1898-ban 524 390-en haltak meg, közülük hét éven aluli 268 411 fő volt. 1899-ben 514 334-ből 253 853 volt a hét éven aluli csecsemő és gyermekek. 1899-ben a Duna—Tisza közén 44 000 hat évnél fiatalabb gyermek pusztult el. Bács-Bodrog megyében 8772, Torontálban 8636, Szabolcsban 6417. Az elhalt gyermekek 44%-a nem részesült orvosi ellátásban.²⁸

A budapesti adatok jól érzékeltetik azt is, hogy ezek az arányok a dolgozó osztályok körében sokkal súlyosabbak voltak. 1900 és 1901-es adatok szerint az asztalos, ács és bognár, kádár, esztergályos segédek esetében 445 volt a hét éven aluliak és 464 a hét éven felüliek közötti elhalálozási arány. Ugyanez a vasipari szakmáknál 606:574, a cipész és csizmadia segédek esetében 241:303. A legrosszabb arány a házi cselédekénél mutatkozott, 1133-an haltak meg hét éven alul, a hét év feletti elhalálozás 904 volt. Ellenpéldaként említhető, hogy a nagybirtokos és haszonbérletű családoknál 5 hét éven aluli haláleset volt, amíg a hét éven felüli halálesetek száma 92²⁹. Ezek az adatok természetesen nem alkalmasak messzemenő következtetések levonására, de mindenképpen érzékeltetik a dolgozó osztályok helyzetét, a szociális és egészségügyi viszonyok elmaradottságát. Ugyanezt lehet elmondani a közművelődésről is. A lakosság 50%-a analfabéta volt. Az analfabéták aránya a nemzetiségi területeken elérte a 60—70%-ot is. A románok 86%-a, a ruténok 90%-a volt analfabéta.³⁰

A fentebb részletezett viszonyok, ha lehet a korábbi évtizedekben még rosszabbak voltak. Ez a nyomorúság még önmagában kevés lett volna a tömegmozgalmak kiváltásához a megélhetési viszonyok rosszabbodása és a szocialista eszmék térhó-

²³ MMTVD II. k. 451. l.

²⁴ Sándor Vilmos i. m. 656. l.

²⁵ Munkás (Pécs) 1898. december 25.

²⁶ Uo. 1899. május 14.

²⁷ Mezőfi Vilmos i. m. 137. l.

²⁸ Dr. Thirring G. i. m. 64. l. adatai alapján.

²⁹ Mezőfi Vilmos i. m. 137. l.

³⁰ Dr. Thirring G. i. m. 74—75. l.

dítása nélkül. A dolgozók munka- és megélhetési feltételei először a mezőgazdaságban váltak nehezebbé. Olorits makói küldött a következőket mondotta az 1894-es kongresszuson: „A földművelők helyzete ijesztő módon rosszabbult az utolsó időben — szegénység, nyomor és ragadós betegségek megtizedelték a népet — a gyermekek fele elhal.”³¹ Kállay András, Szabolcs vármegye főispánja, erről a következőket írja: „...belépve a legelső faluszéli viskónak füstös hideg pítvarán keresztül az ún. lakóházba, nagy szegénység tárul elénk: Egy több tagból álló — egész télen dolog és kereset nélküli — család tengődik itt éjjel-nappal hat négyszögölön összezsúfolva bűzös, füledt légkörben, ahová két kis szimpla ablakon jutna be némi világosság — ha az szellőztetés rovására kívülről homokkal elzárva nem lenne... a boglyakemence már kihűlt, mert a kepe szalma már régen elfogyott... Mindennapi tápláléka egy ilyen családnak — eltekintve a nyári kedvezőbb évadtól — hat hónapra kersztül áll: korpáslisztből sült kenyérből — míg tart — máléból, kolompér, bab, korpacibere, és itt-ott sós vízbe főtt tésztából... zsírt, szalonnát, vagy székhúst az e fajta szegény ember szemével sem lát, tűzifája egynek sincs. Ez a szomorú helyzet hű képe.”³² Valójában milyen lehetett a helyzet, ha egy főispán is kénytelen volt mindezt leírni? A mezőgazdasági munkás helyzete még az ipari munkás társainál nehezebb volt, mert főként csak a nyári hónapokban jutott munkalehetőséghez. Az 1890-es évek derekára már a kimondottan földmunkások kereseti lehetőségei is megcsappantak. Mind a kubikosok, mind a mezei napszámosok helyzete rosszabbodott. Vadnay, Csongrád megye főispánja által lejegyzett panaszában Szilágyi Albert földmunkás a következőképpen foglalja össze a kialakult helyzetet: „Napról napra, évről évre rosszabbul vagyunk a megélhetéssel. Számunk gazdasági munkásoké, vagyontalanoké, rohamosan növekszik... Az pedig tökéletesen nyomorúságba visz bennünket, hogy minden munkabér, úgy a kubik és a szakmány, mint a közönséges napszámbér is, csaknem a felére leszállott a réginek.” Szilágyi részletezi, hogy a régi kubiklehetőségek megszűntek, csak távoli vidékeken, a Morva és Vág völgyében lehet munkát vállalni. Az ide toborzó vállalkozók azonban csúnyán rászedik őket. „Megcsálnak, kizsákmányolnak bennünket és ezt muszáj eltűrnünk, mert időnk és pénzünk elpocsékolása nélkül más kereset után nem indulhatunk. Nyomorogva dolgozunk. Alig egy-két rongy krajcárral és lesanyart testtel indulunk hetek, hónapok múlva hazafelé, százszor elátkozva még a minutát is, amelyben születtünk.”³³ Szilágyi folytatja panaszát a mezei napszámos munka feltételeinek rosszabbodásával. Felemlíti a robotterhek növekedését. Egy kh. harmados kukoricaföld után 2 nap ingyen munkát (robotot), 1 Ft készpénzt és a kukorica közt termett bab és tök felét is követelik tőlük. Azt is elmondja, hogy az aratási kereseti lehetőségek is lecsökkentek; több az aratómunkás.

Szilágyi Albert, hódmezővásárhelyi földmunkás észrevételei nem voltak egyedülállóak. Hasonló értelemben panaszkodtak a földmunkások az MSZDP kongresszusain és a földmunkás-kongresszusokon is. Mindezeket megerősítik azok a források, amelyek az uralkodó osztályok vagy ezek hivatalnokaitól származnak. Gróf Festetics, volt földművelésügyi miniszter adatai szerint Békés megyében a napszámbérek 1894-ben alacsonyabbak voltak, mint 36 évvel korábban. A gyomai járásban 1860-ban 230 Ft és 80 Ft aratási kereset volt az évi átlag, 1894-ben pedig 130 Ft és 40 Ft aratási. A szeghalmi járásban 230 és 84 Ft helyett 173 és 35 Ft, a gyulai járásban 200

³¹ Dr. Ráth Z. i. m. 364. l.

³² MMTVD II. k. 280. l.

³³ Kállay András: Szabolcs megyei szocializmus Nyíregyháza 1898. 18. l.

és 45 helyett 190 és 33 Ft.³⁴ Más forrás szerint a Békés megyei zavargások idején ki- számított évi átlagkereset 180 Ft volt, a gyomai járásban pedig 130 Ft esett egy-egy napszámos családra. „Valóban megdöbbenően csekély és nem fedezi a szintén kimu- tatott, igen alacsony színvonalon járó szükségleteket sem.”³⁵ Leghűsbavágóbban érin- tette a mezőgazdasági munkásságot az aratási idő lerövidülése, így aratáskor már nem tudták megkeresni az egész évi kenyerüket sem, mint korábban. „Azon általáno- san elterjedt és hangoztatott állítás, hogy a magyar paraszt az aratási idő alatt meg- keresi az egész esztendei szükségletét, ma már nem felel meg a valóságnak.”³⁶ — írta Gubody Ferenc, Cegléd polgármestere. Ecsery Lajos tárgyilagosan megírt köny- vében a következőket írja: „...az aratás idején nagy a munkáshiány, az év túlnyomó részében még nagyobb munkásfelesleg van, s a munkások száma a kínálkozó mun- kával csak ritkán áll arányban. A munkanélküliség az év nagy részében a munkások fő panasza és ennek alaposságát nem lehet letagadni.”³⁷

A gabonaválság következményeitől szabadulni kívánó birtokosok, tőke hiányá- ban nem az intenzív gazdálkodásra történő áttérésben keresték a megoldást, hanem a munkaerő-kínálat megnövekedését kihasználva a kizsákmányolást fokozták, beve- zetve az iparban meghonosodott formákat és felújítva a feudális eredetű mellékszol- gáltatások egész sorát. Egy részük programszerűen vallotta az extenzív gazdálkodás célravezetőségét. „Jelen viszonyok között éppen az a gazdaság küzd meg a válsággal, amely kis forgó tőkével, csekély befektetéssel, lehetőleg külterjesen gazdálkodik.”³⁸ — állapította meg Rubinek Gyula a budapesti nemzetközi gazdakongresszuson 1896-ban.

A tőkés bérlők számának szaporodásával a mezőgazdaságban meghonosították a jancsibankót, bérconkításokat, sőt ezen túlmenően a munkások fondorlatos becsa- pásának egész sorát. „A folyton pusztuló középbirtokos osztály helyébe olyan elemek lépnek, akik jövedelmeik szaporítása céljából a bérlevonások és a munkások rászédése s megcsalásától sem rettennek vissza, sőt azt mint jövedelmező foglalkozást követke- zetesen, úgyszólván üzletszerűleg napról napra váltakozó és szaporodó furfanggal folytatják, anélkül, hogy ezen működésükért még csak tartani is kellene a megtor- lástól.”³⁹ — írja Gubody, továbbá elmondja, hogy a kialakult gabonát úgynevezett második búzából méri ki, vagy szemetes ocsút, nem ritkán azott gabonát adnak a munkásnak. Minden eltört szerszám árát új értékében vonják le. A cseléd helyett fizetni tartozott adó fejében annak négyszeresét is levonják, még akkor is, ha cselédet nem jelentik be, s így eltitkolják az adózás alól. Mindezek a visszaélések nem estek büntetés alá, mivel az akkori törvények szerint csak olyan csalást büntettek, aki „is- tentelenségét ravasz fondorlattal” követi el, ezeket viszont nem minősítették így. Kü- lönben sem volt ajánlatos a munkásnak törvény elé menni a birtokossal szemben, mert bármi történt is, a rövidebbet mindig ő húzta, s további következménye pedig rendre az lett, hogy többé nem alkalmazták. Így a munkaadó kénye-kedvének kiszol- gáltatva kényszerült nyáridőben — aratás és cséplés idején — napi 20 órát is dolgozni, s beérni azzal a terménnyel, amit a gazda egyébként a jószágainak vetne oda.

³⁴ Vadnay Andor: A Tiszamellékről. Tanulmány az alföldi munkáskérdésről. Kiadja Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata Bp. 1900. 24—27. l.

Szilágyi panasza 1896-ban hangzott el.

³⁵ Az adatokat Visontai Soma idézi parlamenti felszólalásában. Képviselő.

³⁶ Dr. Ráth Z. i. m. 350. l.

³⁷ Pest megyei Levéltár (továbbiakban: PmL) Cegléd, polgármester eln. res. III. 94/1897.

³⁸ Ecsery Lajos: Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság. Bp. 1898. 57. l.

³⁹ Nemzetközi Gazdakongresszus Budapesten 1896. Főjelentés I. Kiadja a földművelésügyi magyar királyi miniszter Bp. 1897. 224. l.

⁴⁰ PmL. Cegléd polgármester eln. res. III. 94/1897.

A napszámosok kiszolgáltatottságát növelte, hogy az aratási szerződéseket és helyenként ehhez járó feles — ez időben már többnyire harmados kukoricaföldeket egy sor mellékszolgáltatáshoz kötötték. Az ingyenes napszámot pedig rendre a legnagyobb dologidőben követelték meg a munkáltatók, olyankor, amikor a napszámos pénzért is kapott volna munkát. Ez azt jelentette, hogy duplán is megsarcolták. A mellékszolgáltatásoknak erre az időre már egész skálája alakult ki, illetve elevenedett fel a korábbi feudális időkből. A mellékszolgáltatások legismertebb formái voltak a „robot”, az „uzsora” és a potom”.⁴¹ Szabolcs megyében és vidékén még az átlagosnál is rosszabb volt a helyzet. A hajdani jobbágyfelszabadítás kevés földet juttatott paraszti kézre. A nincstelenek pedig szinte jobbágyként éltek tovább. A kapitalista fejlődés alig változtatott valamit a nincstelenek és a birtokosok viszonyán, még a botozás is dívott. A birtokosok a harmadosaiktól még „dézsmát” is szedtek. Életben maradt az ún. taksás rendszer. Ez azt jelentette, hogy a lakóházakat évi 52 nap ingyenes szolgáltatás fejében kapták meg a „taksás jobbágyok”. „Az aratást a birtokosok és az, árendás uraságok” (zsidó bérlők — F. J.) jobbágya végzi”, kivétel nélkül 18-án, ehhez kapnak heti 10 dkg korpás lisztet, 3 font szalonnát, amely általában férges, 2 liter pálinkát, egy icce lisztet főzéshez és fél kg húst. Ha valaki többet követel, „a házból kihányás és megbotozással fenyegetik, mert hát jobbágy, illetve rabszolga a szegény munkás.”⁴² — írta a Földművelő. Több forrás bizonyítja még a Szabolcs megyei helyzet szomorúságát.⁴³

Hasonló képet festenek a baranyai források is. „A földművelő munkásság helyzete a legrosszabb. A hegyektől övezett rónaságok gazdag birtokosai nem ismernek határt a kizsákmányolásban.”⁴⁴ A negyedes béresek évi keresete 100 Ft-ot tett ki, de

⁴¹ Robotnak nevezték azt az ingyenes szolgáltatást, amelyet a feles vagy harmados földek után, valamint az aratási szerződésben foglaltak szerint a munkásnak ingyenesen kellett teljesíteni. Uzoraként szedtek a harmados kukoricaföld kh-ja után általában 1 Ft-ot. Néhol a forintokat nemcsak a munkaadó, hanem annak alkalmazottja is szedte. (Ecsery i. m. 87—88. l.) Potomnak nevezték a részes természetbeni járandóságait — baromfi, tojás, seprű stb. — Ecsery ezt is uzsora kategóriájába sorolja.

⁴² Földművelő 1897. dec. 17. A levelet Laskod községből írták, idézi Takács József i. m. 61. l. A taksás rendszerről írt a Magyarországi dec. 12-i száma is.

⁴³ Magyar Népszászó 1898. márc. 13-i számában jelent meg Balkány és Bököny községek 12 pontos sérelme, amely hiteles képet fest az ottani helyzetről:

1. Harmados tengerit csak úgy kapnak, ha előbb csirkét, tyúkot, libát, rucát, tojást stb. visznek ajándékba.
2. A harmados föld három hold terület lenne, de ezt is megcsontkítják és mindössze 1800—1900 négyszöglet tesz ki, ellenben a robot változatlan 3 napi kaszálás vagy más férfi napszám vagy helyette 1—1 zsák tengeri.
3. A termésből csak a tengeri a harmadosé, a csutka és a kóró a gazdáé. Ellenben a harmados azt is köteles betakarítani, ha nem teszi, akkor „holdanként” (600—700 négyszöglenként) 1 véka tengerit levonnak.
4. A termésből, amely 8—9 véka, 2—3 véka marad a munkásnak.
5. A kiosztást és a „dézsmálást” mindig vasárnapra teszik.
6. Az aratás 16—18-án folyik (a feltételek a laskodihoz hasonlóak).
7. A munkaadó annyi aratót fogad, hogy két hét alatt vége legyen az aratásnak, így a kezeset kevés.
8. Ha a kitűzött időre nem végeznek az aratással, pl. eső miatt a további munkát már saját kosztjukon kell végezniük.
9. A fuvarozás, vagyis a termés hazaszállítása km-enként és q-ként 1 kr.
10. Nyáron a férfi napszám csupán 50—60 kr. Saját koszt és gépek mellett is hajnali 4-től este 10 óráig kell dolgozniuk, s ebből 1/4 óra reggeli és 1/2 óra déli étkezési szünet jár.
11. A dohánykertészekről minden kg dohány után 2 kr-t szednek minden jogcím nélkül, ehhez járul 8 Ft külső taksa.
12. A béres egész éven át rab, vasárnapja sincsen, a felesége pedig évi 12 nap ingyen munkával tartozik a lakásért. Egy szűk szobában gyakran 3 családot is összezsúfolnak.

⁴⁴ Munkás 1898. dec. 25. Az MSZDP pécsi szervezetének kongresszusi jelentése.

voltak 40—60 Ft-os évi keresetek is. „Ezen éves rabszolgáknál nemcsak az apa, hanem az anya és a gyermek is köteleztetik munkára. Az ispánok bánásmódja a lehető legrosszabb. Semmivel sem rózsásabb a napszámosok helyzete.” A napszámbér 80—90 kr. és 1 Ft között mozog aratás idején és a szőlőkben. Más munkáknál csupán 50—70 kr. Az uradalmaikban pedig 20—30 kr-t fizettek. A napszámosok csupán az év harmadát töltötték munkában.⁴⁵

Ilyen nyomorúságos viszonyok közepette a napszámosokat még meg is adóztaták. Az 1883-as adótörvény a napszámost adómentesnek mondta ki, de gyakori eset volt, hogy „akkord munka, vállalkozás” címén 4 Ft 50 f. „minimális” adóval sújtottak, ha háza volt azért 8,62 Ft adóval tartozott. Három iskolás gyermeket számítva 85 Ft iskolai adót fizetett, ha pedig munka miatt gyerekeit kivonta az iskolából bírságot is fizetnie kellett.⁴⁶ Ehhez jött az egyházi adó, amelyet az ágyak száma szerint vetettek ki.

A kormány vérszegény telepítési akciókkal próbálta bizonyítani, hogy kész a szociális helyzet orvoslására, 1894-ben a telepítési törvény értelmében 30 községből összetoborozta mintegy 2 000 telepest és a Temes megyei Gyarmata, Gironda, Medves községekben kívánták őket letelepíteni. A telepesekkel szerződést kötöttek, akik gyorsan tönkrementek és földönfutókká lettek. A tisztí orvos jelentése szerint Gyarmatán 6 szoba és két fülkében 130 főt zsufoltak össze. Girondán 33 vert falból épült, nedves épületben 350 ember szorongott, a medvesi bérellakásokba és istállókba pedig 400 főt préseltek be. Közöttük ragályos betegségek ütöttek ki.⁴⁷

Nem sokkal különböztek a viszonyok az ipari munkásság vonatkozásában sem. A már idézett pécsi jelentés szerint 1 Ft és 1 Ft 20 kr. volt a munkások napi bére, az építőiparban 60—70 kr. és 1 Ft. „Drákói szigor” uralkodott a bányákban, a megállapított 8—10 órás munkaidő helyett kötelesek voltak 16 órát tölteni a tárna üregeiben sok esetben 30—40 kr-ért, de keresetük soha nem haladja meg az 1 Ft 40 kr-t. Pécssett a munkaidő a kisiparban is 10,5—13 óra volt, a cipészek, csizmadiák, szabóké pedig 16 óra. Az iparfelügyeletet és a vásárnapi munkaszünetet a munkaadók egyáltalán nem respektálták.⁴⁸ Az átlagos munkanélküliség Pécssett a 300 főt is meghaladta. Budapesten pedig 1897-ben már 30 000 volt a munkanélküliek száma.⁴⁹ A Ganz-gyárból egyszerre 500 munkást bocsátottak el.⁵⁰ Már a milleniumi évben munkanélküli tüntetés volt a fővárosban. A munkanélküliek több ízben is megpróbálták panaszaikat a parlament elé tárni, a rendőrség azonban valamennyi esetben elűzte onnan őket.⁵¹

A munkaerő-kínálat megnövekedése révén a munkásság helyzete a fővárosban sem volt jobb, mint vidéken vagy a mezőgazdaságban. Az ipari munkásság napi bérei csupán a szakmunkás kategóriákban múlták felül a mezőgazdasági béreket. Az ipari foglalkozás azért vonzotta elsősorban a mezőgazdasági munkásságot, mert nem volt igényjellegű, nem függött az időjárástól, állandó kenyérkereseti lehetőséget biztosított. A fentiek is természetesen relatíve érvényesültek, mert a különböző ürüggel végrehajtott bércsonkítások, jancsibankó alkalmazása révén különösen a nagy számban kínálkozó szakképzetlen munkaerőt zsákmányolták ki a tőkések kíméletlenül.

A munkásság viszonylagos szétszórtsága — még a főváros viszonylatában is —,

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ PmL. Cegléd polgármester eln. res. III. 94/1897.

⁴⁷ A tényeket a tisztí orvos jelentéséből idézte Bessenyei Ferenc országgyűlési képviselő az 1896. november 6-án benyújtott interpellációjában. Képviselőházi Napló/1896.26. k. 200—201. l.

⁴⁸ Munkás 1898. dec. 25.

⁴⁹ Képviselőházi Napló/1896 III. k. 52. l. Visontai Soma 1897. január 28-i felszólalásában is mertetett adat, amelyet a Szociáldemokrata Párt vezetősége bocsátott rendelkezésre.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo. 58. l.

a kisipari szakmák zárkózottsága, a szervezettség alacsony foka, az állandó felhívulás, a szakképzetlen nagyüzemi munkásság esetében a munkástradíciók hiánya — a proletár öntudat hiánya jelentősen nehezítette a munkásság eredményes bérharcát. Az iparfelügyelet szerepe a legtöbb esetben csupán formális maradt. A vasárnapi munkaszünetet nem tartották be. Nem volt ritka a 14 éven aluli gyermekmunkások napi 16 órás dolgoztatása sem. A munkásvédő törvények hiányoztak a korabeli Magyarország törvénytárából.

Az eddigiek csupán érzékeltetni kívánták a dolgozó tömegek helyzetét, a teljes kép felvázolása már szétfeszítené e munka kereteit.⁵² A bér munkások számának pontos meghatározása hasonlóan nem lehet cél, mivel ez időből még nem állnak pontos adatok rendelkezésre. Dr. Ráth Zoltán is megállapítja, hogy a népszámlálási adatok erre nem alkalmasak. Az 1896-ban kiadott munkájában a napszámosok számát 1 637 109 főre teszi, a bányászat, ipar, közlekedés, kereskedelem munkásainak számát 144 665 főre. Ezekhez hozzáadva a cselédek, házicselédek, szolgák stb. számát 3 202 121 főt mutat ki. Ezek az adatok együttesen tartalmazzák az iparban és a mezőgazdaságban alkalmazottak létszámát.⁵³ Sándor Pál ugyancsak a népszámlálási adatokból kiindulva 1890-ben 2 836 743 főre teszi az „egyéb segédszemélyzet” címén az agrárproletariátus számát, 1900-ban pedig 3 368 996 főt említ.⁵⁴ Ezen adatok a segédszemélyzetből kiindulva szintén nem adnak pontos képet, mivel nem csupán mezőgazdaságot vesznek alapul, ugyanakkor sem az előbbieket, sem az utóbbiak nem tartalmazzák a törpebirtokosok arányát, kiknek zöme szintén munkaerejének eladásából tartotta el családját.

Hasonlóan nehéz az ipari munkásság pontos létszámának kimutatása is. Leginkább használhatók a Budapestre vonatkozó kimutatások. Thirring Gusztáv kimutatásai szerint 1891-ben kimondottan az iparban 49 878 segédet tartottak nyilván. Ezek száma a forgalom, kereskedelem és a személyes szolgálatban levő segédek számával együtt 85 560 volt. A munkás és napszámosok száma a fővárosban 44 536 fő. Ezek száma a cselédekkel és házi szolgákkal együtt 85 269 főt tett ki. A tanoncok létszáma pedig 12 261.⁵⁵ Ez azt jelenti, hogy a tanoncok nélkül a proletárok számát a fővárosban 143 829 főre kell becsülni. Az önálló iparosok száma 17 567 volt, ezek egy része is szerepet játszott a munkásmozgalomban. Pásztor Mihály számításai szerint 1900-ban a napszámosok és segédek száma a fővárosban 136 326, a szolgák és házi cselédek száma pedig összesen 97 052 fő volt. A tanoncok számát 16 322 főre teszi.⁵⁶ A tanoncok nélkül az előbbieket összesen 233 374 fő. Külön említi meg a művezetőket és előmunkásokat, amelyek létszáma 6000 volt. 1901-ben csupán az ipari munkások számát 92 000-re, a kereskedősegédekét pedig 12 000-re teszi,⁵⁷ vagyis szűkebben 104 000 munkásról beszél. Megközelítően hasonló adatokat hoz Berend T. Iván és Ránki György munkája, amely az 1900-as adatok szerint az ipari munkásság létszámát 100 675 főre teszi, benne a nagyipari munkásság száma 65 396 fő.⁵⁸

⁵² A munkabérek alakulásával és a bérvizonyokkal részletesen foglalkozik Sándor Vilmos i. m. 634—646. l., *Ormos Ede*: A szocializmusról, különös tekintettel a hőmezővásárhelyi munkáskérdésre, Hódmezővásárhely, 1896., *Ecsery Lajos* i. m., *Simon Péter*: A kiegyezés utáni tőkés fejlődés és a századvégi agrárszocialista mozgalmak. (Földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon 1848—1948 I. k. Szerkesztette Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán, MEDOSZ é. n.) 107—164. l.

⁵³ Dr. Ráth Zoltán i. m. 353. l.

⁵⁴ Az adatokat ismerteti Simon Péter i. m. 138. l.

⁵⁵ Dr. Thirring Gusztáv i. m. 41—42. l.

⁵⁶ Pásztor Mihály i. m. 54. l.

⁵⁷ Uo. 56. l.

⁵⁸ Berend T. Iván—Ránki György: Magyarország gyáripára az imperializmus első világháború előtti időszakában 1900—1914. Bp. 1955. 300. l. idézi még Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei 1867—1904, Tánácsics 1962. 372. l.

A szervezett munkásság pontos létszáma, korabeli felmérések és számítások hiányában nem állapítható meg, ezért vizsgálni kell a szakmai szervezkedés fejlődését, adott állapotát és az MSZDP munkásságra gyakorolt befolyását is.

*Az MSZDP szerepe a szervező és agitációs tevékenység kiszélesítésében,
az ipari munkásság szakmai szervezkedése és bérharca*

A munkásosztály szervezkedésének útjába számos akadályt gördített az államhatalom. Az egyesületek alakítására nézve érvényben voltak azok az előírások, amelyeket még Tisza Kálmán hozott 1875-ben. Az előírás kimondta, hogy különböző célú egyesületek egy cím alatt közös alapszabállyal nem alakulhatnak. A nemzeti és politikai egyesületek csak mint irodalmi és közművelődési egyesületek alakulhatnak meg. A politikai munkás-egyesületek esetében egyleti tag csak magyar honpolgár lehetett. Politikai egyesületeknél fiókegyelet nem alakítható. A „nemzeti” cím használata nem engedhető meg.⁵⁹ Mind a politikai, mind a szakmai szervezkedés terén az MSZDP megalakulása hozott döntő változást. Intenzívebbé vált a párt agitációs és szervező tevékenysége a mezőgazdasági munkásság táborában is. Az alföldi szervezkedés kiszélesítésében jelentős szerepet játszottak az ipari munkásság már meglevő szervezetei, különösen a cipészeké. A Viharsarokban a Budapestről és Aradról érkező agitátorok komoly segítőkre találtak az itteni kisipari munkásságban.

A hazai szervezeti keretek kialakításához és általában a szervező munka kiterjesztéséhez jelentős segítséget jelentettek a II. Internacionálé kongresszusainak útmutatásai. Már az Internacionálé alakuló kongresszusa konkrét programját adta a munkásság mindennapi gazdasági küzdelmének. Elég itt csupán a 8 órás munkaidő bevezetéséért indított nemzetközi harcra hivatkozni. Az 1893-as zürichi kongresszus az ipari munkásság szakmai szervezeteinek fontosságát emelte ki, azokat a politikai nevelés iskoláinak tekintette.⁶⁰ Felhívta a figyelmet egyben a mezőgazdasági munkásság szervezésének fontosságára is. Ezt megelőzően az 1891-ben megtartott brüsszeli kongresszus szakszervezetekről szóló határozata kimondta, hogy minden országban, minden szakmában szakszervezeteket kell létesíteni, ezek tagjai csak munkások lehetnek. Továbbá célként tűzte ki azt is, hogy a szakszervezeteknek nemzeti és nemzetközi méretekben kapcsolatot kell létesíteni egymással és minden országban szakszervezeti titkárságot kell felállítani.⁶¹ Az Internacionálé útmutatásainak szellemében Engelmann Pál vezetésével erőteljesen megindult a meglevő szakmai egyesületek megerősítése és újak létrehozása. További cél volt, hogy ezek összességére lehessen a pártmozgalmat felépíteni, egyúttal a politikai harcot eredményesebbé tenni. Nagy súlyt fektetett Engelmann éppen ezért a munkások politikai nevelésére. 1890. május elseje megünneplésének előkészületei során 14 budapesti szakegyelet képviselője vett részt. Ez azt jelentette, hogy legalább ennyi volt az ekkor működő szakegyesületek száma a fővárosban. A szervezkedés a nagyobb mozgalmi tapasztalatokkal rendelkező kisipari szakmák irányából indult el és haladt a zömmel szakképzetlen munkaerőt alkalmazó nagyipari létesítmények munkásai irányába. 1891-ben megalakult a szakegyesületi tanács is, amely hivatva volt a szakmozgalom irányítására, tevékenysége azonban nem volt folyamatos, az 1890-es évek közepén működése csupán formális volt.

⁵⁹ FL Politikai iratok gyűjteménye, Bp. III. kerület előljárójának iratai 8856 — 1895.

⁶⁰ Erényi Tibor i. m. 173—174. l.

⁶¹ Uo. 111. l.

A szakegylet, szakegyesület néven létrejött szakmai szervezetek még csupán fővárosi és városi szinteken működtek és nem váltak országos szakszervezetekké. Különösen fővárosi viszonylatban azonban már így is alkalmasak voltak a munkásság, vagyis egy-egy szakma bérharcainak vezetésére, előkészítésére. Ellátták a munkások érdekképviseletét a munkáltatókkal szemben. Többször a politikai harc kereteit is ezek adták meg. Színhelyei voltak ugyanakkor a párton belüli frakcióharcoknak, gyakori volt maguknak a szakmai szervezeteknek is a kettészakadása. A párton belül frakcióharcok során egyik, vagy másik szakmai szervezet meghatározó szerepet játszott. Pl. a cipészek szervezete végig bázisát képezte az osztályharcosabb, radikális vonalnak. A szervező munka előrehaladását a párton belüli viszályok nem gátolták azonban egyértelműen, ugyanis az egymással rivalizáló csoportok rendre szélesebb munkabázis meghódításával kívánták saját pozícióik megerősítését. Ez pedig azt jelentette, hogy fokozták a szervező munkát. A versengés így új szakmai szervezetek létrehozását is eredményezte. Mindezek azonban nem menthik a pártszakadások és pártviszályok által a mozgalomnak okozott erkölcsi és politikai károkat. Ugyancsak hátráltató körülményt jelentett, hogy az egymással szembenálló csoportok a szervezeti felépítés kérdésében különböző elveket igyekeztek érvényesíteni.

1893-ban előtérbe került a párt területi elvek szerinti felépítése. Ez azt jelentette, hogy a fővárosban kerületi pártszervezeteket és vidéken pedig területi elv szerint központokat hoznak létre. Még ebben az évben létrejött az I., II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX. kerületi szervezet, 1894-ben pedig X. kerületi, az újpesti és rákospalotai pártszervezet.⁶² Sorra alakultak meg a vidéki szervezetek is. Az ellenzékkel történt kibékülés után a kerületi szervezetek elvesztették a jelentőségüket és lényegében meg is szűntek. 1895-ben kibontakozó újabb pártviszály, majd a Népakarat, valamint az Új Népszava körül tömörült csoport felülkerekedése révén ismét aktuálisá vált a kerületi szervezetek újjáalakítása, mivel ezektől ismét támaszt remélhettek az ellenzékkel szemben. Az 1896-ban megválasztott pártvezetőség kezdeményezésére még júliusban megalakult a VI. és VIII. kerületi szervezet.⁶³ Szeptemberben a III. kerületi is újjáalakult.⁶⁴ A hatodik kerületben ellenzéki szervezet is működött. Egy 1897-es felsorolás szerint működött a II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX. és a X. kerületi pártszervezet, továbbá a kispesti és az újpesti.⁶⁵ Külön működött német, „tót” és szerb-horvát szervezet is. Ez nem jelentette a nemzetiségek külön szervezését.

A mozgalom irányítása lényegében a szakmai és a kerületi szervezeteken keresztül történt a bizalmi rendszer meghonosításával. A szervezetek élén álló bizalmiak összehívása révén lehetett mozgósítani a szervezett munkásságot. A bizalmiak értekezlete döntött a fontosabb kérdésekben. Így a bizalmiak elé került 1896-ban a pártviszály kérdése is. Számuk 1896 őszén 43 volt.⁶⁶ Ez azt jelenti, hogy 1890-hez képest számuk 14-ről 43-ra emelkedett. Garlathy rendőrkapitány 1896-ban 49 munkásegylet létezéséről tesz jelentést, amelyek a fővárosban működtek. Ezek közül kimondottan szakegylet csak 36 volt.⁶⁷ A szervezett munkásság létszámára vonatkozóan hozzávetőleges következtetést a szakmáknként megrendezett gyűlések látogatottságából lehet levonni. 1896-ban 28 ilyen összejövetelt alapul véve a rendőrségi megbízottak jelentései alapján 6100 fő vett részt összesen. Kisebbitve ezt a számot a legkisebb és legnagyobb látogatottság számaival egy-egy szakmáknként összehívott gyű-

⁶² S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890—1896, Kossuth 1961. 145. l.

⁶³ Fővárosi Levéltár (FL) Rendőrfőkapitány eln. res. 623/1896.

⁶⁴ Uo. 798/1896.

⁶⁵ Népjólét 1897. dec. 3.

⁶⁶ FL Főkapitány eln. res. 1077/1896.

⁶⁷ FL Főkapitány eln. res. 881/1896.

lésre átlag 210 fő esik. Nyilván nem jelent meg minden szervezett munkás és voltak jelen a pusztán érdeklődők köréből is, tehát nem járunk messze az igazsághoz, ha a 210-et átlagos létszámnak vesszük, ez pedig azt jelenti, hogy 36 szakmai szervezetet alapul véve a fővárosban 7500-on felül volt a szervezett munkásság száma. Ezt a létszámot csak emelte a különböző nemzetiségi egyletekben és a Budapest környéki települések szakegyleteiben tömörültek száma. Ez utóbbiak figyelembevételével az összlétszám kevesebb semmiképpen nem lehetett 7500-nál. Később a párt tömegpárttá alakulása idején azok a pártvezetők is lekicsinylően nyilatkoznak a viszonyokról, akik ekkor tevékenykedtek. Weltner Jakab megállapítva, hogy 1901-ben 9900 volt a szakszervezetek taglétszáma, 1898-ra visszatekintve mindössze 5000 főre becsüli a szervezett munkások számát.⁶⁸ Buchinger Manó szerint 1899 körül a szervezett munkásság taglétszáma alig haladta meg a tízezret.⁶⁹ Ez az adat feltétlenül közelebb áll a valósághoz, mint Weltneré.

A szakmai szervezetekhez tartozásból következő szervezethez még önmagában nem jelentett tudatosságot és politikai aktivitást is. 1896—1897-ben az MSZDP általában 4—5 ezer munkást tudott mozgósítani egy-egy politikai cél érdekében. Nagyobb megmozdulások idején, pl. a Függetlenségi Párttal közösen szervezett demonstrációkra maximálisan 40—50 ezer embert tudott kivinni az utcára. A budapesti munkásság politikailag is aktív magját tehát kb. 5000 főre tehetjük a fővárosban. A 40—50 ezres demonstrációkból kitűnően, hatékonyabb politikai nevelő munkával, s általában a szakmai szervezetek politikusabbá tételével az adott körülmények között is nagyobb volt a lehetőség, mint amennyit a pártvezetőség és bizalmiak ebből kihasználtak. A szakmai szervezetek több gondot fordítottak az árszabály és munkadíj szabályzatok kidolgozására, elfogadtatására, a tőkésekkel folytatott alkudozásokra, mint a munkásság politikai nevelésére. A gyakori pártviszályok következményeként de időnként ettől függetlenül is a szakegylet vezetésében meghúzódó személyi ellentétek és elvi ellentétek bontották meg az egységet és hátráltatták az érdemi munkát, de a taglétszám növelését is. Főként a nagyipari munkásság szervezethez volt foghíjas. A meglevő szakmai szervezetek nem végeztek tervszerű munkát. A taglétszám meglehetősen ingadozott. Egy-egy sikertelen sztrájk vagy bérmozgalom és ezek következtében kibontakozó megtorlások, elbocsátások elkedvetlenítették a kellő öntudattal még nem rendelkező munkások jelentős részét.

1895 elején, a pártegység helyreállása után aktívabbá váltak a szakegyletek és a különböző szakmák munkásai egymás után kezdtek sztrájkokba és bérharcokba. Ezek többsége vereséggel végződött, a munkáltatók a bérharcok kezdeményezőit gyakran el is bocsátották.⁷⁰ Néhány szakegyletet a hatóságok feloszlattak. Különösen a szervezetlenebb munkássággal szemben léptek fel kíméletlenül a hatóságok. 1896 májusában a fővárosi rendőrség valósággal vérbefojtotta a kőbányai munkásság sztrájkharcát. 50 munkást megsebesítettek, 20-at pedig letartóztattak.⁷¹ Még olyan nagy hagyományokkal rendelkező szakegyleteknél is, mint amilyen a nyomdászoké volt, bomlás következett be. A nyomdászok 1895. év végén eredménytelen sztrájkharcot folytattak le. Hosszú előkészületek után, a munkáltatók elutasító magatartására december elején elkezdődött a sztrájk. A rendőrség a nyomdatulajdonosok segítségére sietett és a bizalmi férfi értekezleteket nem engedélyezte. A munkából kilépettek száma kb. 2260 fő volt. Az iparhatóság 200-on felüli kilépett sztrájkolót ítél

⁶⁸ Weltner Jakab: Milliók egy miatt Bp. 1927. 74. l.

⁶⁹ Buchinger Manó: Küzdelem a szocializmusért, Népszava Könyvkiadó e. n. 85. l.

⁷⁰ Az 1895-ös bérmozgalommal és sztrájkharccal részletesen foglalkozik Erényi Tibor i. m. 175—183. l.

⁷¹ S. Vincze Edit i. m. 239. l.

el 20-tól 60 Ft-ig terjedő pénzbírságra. A bírságpénznek és a perköltségek kb. 7300 Ft-ot tettek ki.⁷² A sztrájk eredménytelenül végződött. Ebben szerepe volt a vidéki mozgalom elhanyagoltságának. Közel 600 „megrendszabályozott” munkás helyét foglalták el a vidékről szervezetlen munkások. Tetézte a vereséget, hogy az árszabálybizottság 30 000 Ft kölcsönt vett fel a külföldi testvéregyesületektől, amit vissza kellett fizetni.⁷³ A szakegylet vezetősége úgy gondolta, hogy a nemzetközi nyomdászszövetség majd segítségükre siet, ez azonban nem történt meg, 1896 augusztusában a nemzetközi szövetség III. kongresszusán — a II. Budapesten volt 1892-ben — a magyar és az osztrák küldött ellenállási pénztár felállítását javasolta. Ezt azonban elutasították.⁷⁴ 1896-ban Magyarországon 4000 nyomdai munkás dolgozott, közülük 1000 volt szervezett munkás. Ez a létszám is lecsökkent 100 (!) főre 1897 januárjára, amikor a szervezet újra kezdhette a munkáját.⁷⁵

A kudarc okainak vizsgálata vitát robbantott ki a nyomdászok között. A Typographia c. szaklapban „S-s” aláírással megjelent vitacikk a következőket tartalmazza: „A sztrájk rég volt jó fegyver, de ma már csaknem hasznavehetetlen. Hasznavehetetlen a csupán szakmailag szervezett munkásság kezében. A sztrájkokban, ha győzni akarunk és maradandó győzelmeket vívni, politikailag is szervezett munkások vehetnek csak részt.”⁷⁶ A cikkíró fenti megállapítása eddig helytálló, majd kifejti, hogy a „kenyeret adjatok!” jelszót a „jogot adjatok!” jelszóra kell felcserélni. Érti alatta, hogy olyan jogokat, hogy ők is törvényhozókat ültethessenek a parlamentbe, akik jogaikat megvédik majd. „Ez a politikai szervezkedés” — írja.

Ez a megnyilatkozás jól szemlélteti, hogy a munkások politikai felvilágosítása terén még milyen nagy lemaradás volt Magyarországon, ha a szakmozgalom hangadói számára a politikai harc egyenlő a parlamentbe bejutás kivívásával és semmi több. A „Sztrájk és a munkásmozgalom” c. cikk már helyesen fogalmaz, amikor a megoldást a politikai hatalom megragadásában látja. Ennek hibája viszont az, hogy lebecsüli a közbeeső megoldások lehetőségét. A fentiekre Weisz Adolf válaszolt: „Nem szabad kétségbeesnünk akkor sem, ha a sztrájk a munkások hátrányára dől el.”⁷⁷ A harcot akkor is folytatni kell. Weisz állásfoglalásának hibája viszont az volt, hogy a politikai harccal szemben a gazdaságit állította előtérbe.

A vita fogyatékosságai tulajdonképpen az akkori szociáldemokrata mozgalom hibáit tükrözik. A sztrájk fegyverének alkalmazása általában csak részsikerekhez vagy sikertelenséghez vezetett. Nem hiányoztak pedig a nyomdászoknál a munkásmozgalomban jelentős szerepet játszó személyek, itt tevékenykedett Grossmann Miksa, Csebrenyák József, Kalmár Henrik, Pollák Béla, Jászai Samu. A nyomdász szakmozgalom helyzetét nehezítette, hogy a belső ellenségeskedés táborukban a pártegység létrejötte után nem szűnt meg, fennmaradt az 1890-es évek második felében is. A szervezetnek két szaklapja is volt, a Typographia és a Világosság. Ez utóbbi csak 1897 szeptemberében szűnt meg, de ezzel az ellenségeskedés még nem. A két lap a „tárgyilagosság helyett a személyeskedésre vitte át a dolgot”. A közgyűléseken csak akkor jelentek meg nagy számmal, ha „valami zajos hangulatra volt kilátás”.⁷⁸

Az egység és a megfelelő szervezettség hiányában a munkáltatókkal folytatott küzdelemben rendre a munkások húzták a rövidebbet. Hiába volt a munkáltatókkal

⁷² Novitzky N. László: Egyesült erővel, a magyar könyvnyomdászok ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története. Világosság Könyvnyomda Rt. Bp. é. n. 310. l.

⁷³ Uo. 312. l.

⁷⁴ Uo. 296—297. l.

⁷⁵ Typographia 1898. február 11.

⁷⁶ Uo. 1896. április 3.

⁷⁷ Uo. 1896. április 10.

⁷⁸ Novitzky N. László i. m. 317—318. l.

is aláíratott kollektív szerződése a nyomdászoknak, azt a munkáltatók szinte tetszés szerint rúgták fel. Az 1896-ban elfogadott kollektív szerződés „csak a papíron érvényesült, a gyakorlatban nem, mert a munkaadók úgy fizették alkalmazottaikat, ahogy megegyeztek”. Az 1897. június 20-án tartott nyomdászgyűlésen Jászai Samu, mint az árszabálybizottság elnöke, határozati javaslatot nyújtott be, amely kimondta, hogy a nyomdászgyűlés elítéli a nyomdatulajdonosok és hírlapkiadók magatartását, mivel a közösen megállapított árszabályt nem tartják be. A javaslat kötelezővé tette, hogy minden munkás tartsa magát az árszabályhoz és ne vállaljon 9 óránál több munkaidőt.⁷⁹ A határozat nem érte el célját, a helyzet nem sokat javult. Különösen rossz volt a helyzet vidéken, ahol a szervezkedés még lassabban haladt előre. Itt szó sem lehetett az árszabályok betartásáról. A vidéki munkásokat gyakran, éppen szervezetenlenségük révén, fel tudták használni a munkáltatók egy-egy bérharc letörésére. „Bát-ran mondhatjuk, hogy a magyarországi nyomdászszervezet eddig csak Budapesten létezett. És ha megkérdezzük önmagunkat, vajon tettünk-e a vidékért valamit ... akkor azt kell rá válaszolnunk, hogy nagyon keveset, úgyszólván semmit sem” — írta a Typographia.⁸⁰ A szakmozgalom erőtlenségét jellemzi az egyébként ellenzéki és tapasztalt, harcos magatartásáról ismert cipész szervezetben kialakult helyzet, amelyről a Cipész c. szaklap számolt be. „Nálunk cipészeknél sajnos azonban a gyakorlati harc nem igen fordul elő. Elismerjük elvünk magasztosságát s lelkesülünk érte, de arra, hogy a gyakorlatban vívjunk harcot a tőkével, vajmi kevés súlyt fektettünk: tesszünk, cselekszünk valamit, mely akcióképessé és rettegetté tethné elleneink előtt szervezetünket oly lassan gyűjtünk, hogy félő, miszerint hanyagságunkat keserűen fogjuk érezni.”⁸¹ A Szabók Szaklapja is keserűen állapítja meg, hogy Magyarországon erőszakkal törnek a sztrájkolók ellen, míg a nyugati államokban általános a sztrájkolók segélyezése, addig erre itt nincs lehetőség. „Ilyen állapot nem tartható fenn sokáig ott, ahol a munkások osztálytudatra ébrednek. — írja, majd közvetve a pártvezetőség taktikáját bírálva hozzáteszi — Habár a politikai jogtalanságot még kevésbé érzik, de annál érzékenyebbé válnak a gazdasági bilincsek. Ezeket még a kevésbé felvilágosult munkások is elviselhetetlennek tartják.”⁸² A pártvezetőség csak később ismerte fel, hogy a szakegyletekben a hosszan tartó pártviszályok során és azok elmúltával semmi fejlődés nem történik, sőt visszafejlődés tapasztalható. Bokányi Dezső 1897 februárjában a Népszavában közzétett cikkében foglalkozott a kérdéssel. Érzékeltette azt a „szomorú képet”, amely a szakmozgalomban kialakult. Bokányi sürgette a Szaktanács újjászervezésének a szükségességét. Bokányi bírálatát márciusban egy hozzászólás követte. A hibák részbeni felvetésén túl azonban semmi lényeges nem történt még ekkor.⁸³ Ugyanis csupán részhibák felvetéséről volt szó, mivel a cikkek nem taglalták teljes súllyal a pártvezetőség felelősségét és az összmunkásmozgalom gyengeségét előidéző okokat, amelyek kihatottak a szakszervezeti mozgalom erőtlenségére is.

Hiba lenne viszont csak a negatívumok számbavétele és az eredmények elhallgatása. A szakmai szervezkedés és az agitáció frontján jelentős előrelépések is történtek 1896—1897-ben. A lépések megtételét a sivár hazai helyzet mellett a külföldi szakmozgalom példája az Internacionálé határozatai is sürgették. A nemzetközi szinten is működő szakmai szervezetek is arra készítették a vezetést, hogy szélesebb szakmai

⁷⁹ Uo. 435. l., ill. 318—319. l.

⁸⁰ Uo. 325. l.

⁸¹ Cipész 1896. november 15.

⁸² MMTVD II. k. 373—374. l. A cikk 1896. november 14-én jelent meg.

⁸³ Erényi Tibor i. m. 187—188. l. Erényi Tibor részletesen elemzi Bokányi írását és a szakmozgalom korabeli helyzetét.

szervezetek létrehozását sürgessék. 1896-ban egy sor szakma tartott kongresszust. Április 5-én ült össze a famunkások kongresszusa, amelyen 51 küldött jelent meg. Közülük 33 budapesti, 9 Pest környéki (Újpest és Albertfalva) és csupán 9 vidéki küldött érkezett az „országos” kongresszusra (Győr, Kecskemét, Pozsony, Arad, Szeged, Kassa).⁸⁴

A famunkások kongresszusán szakma szerint asztalosok, kádárok, kárposok, ácsok, faszobrászok, kefekötők és bognárokat kívánta összefogni. A kongresszus azonban nem érte el célját, mert Krecsányi kerületi kapitány feloszlatta azt. Az első napon Krecsányi késve érkezett és rögtön dühbe gurult, hogy nélküle meg merték kezdeni a vitát, utána a vörös drapériát kifogásolta, majd ecsetelte azt a nagy „áldozatot”, amit érettük hoz, vagyis feláldozza két szabad napját. Végül csak az egyik napját áldozta fel, mert másnap reggel a kongresszust feloszlatta. A feloszlátásra az adott okot, hogy „A famunkás szervezkedés és az agitáció” c. napirendi pontot nem engedte tárgyalni. Az ülés elnöke szóváltás után kijelentette, hogy hajlandó az erőszaknak engedni, mire Krecsányi kijelentette: „Kikérem magamnak, hogy az én működésemet bírálat tárgyává tegyék” és a kongresszust feloszlatta.⁸⁵ A rendőrség évi jelentése megszépíti a valóságot, azt állítja, hogy a küldöttek az ellenállási pénztár kérdésével foglalkoztak.⁸⁶ Hozzá kell tenni, hogy a kongresszus feloszlátását a rendőrség számára az is indokolta, hogy már közel egy hónapja folyt a kárposok sztrájkja Budapesten, amely elsősorban munkaidő csökkentésért, jobb munkakörülményekért és bérekért indult.⁸⁷ A sztrájkban 400-an vettek részt és győzelemmel fejeződött be.

Májusban a pártkongresszussal egyidőben ült össze a cipészek, csizmadia munkások III. kongresszusa. Ezen a kongresszuson 92 küldött jelent meg. A kongresszus hangadói olyan országosan is ismert szociáldemokrata vezeték voltak, mint Mezőfi Vilmos, Poór Árpád, Czinder Károly és később váltak ismertté Farkas István és Árvai Bálint (Szentés). A kongresszus elhatározta, hogy az összes addigi cipész és csizmadia szakegyletek — „A Magyarországi Cipészek és Csizmadiák Országos Szövetsége”-be tömörülnek.⁸⁸ A cipészek mozgalma Magyarországon ebben az időben a más szakmai mozgalmak között élen járt. A fenti nevek mellett (Mezőfi nem volt cipész, csupán a Cipész c. lap munkatársa) ebben a szervezetben tevékenykedett Zsigmond Elek, Stejner Jenő és a nyomdász Pollák Béla, akik baloldali radikális magatartásukról ismert szociáldemokraták voltak. Szakközlönyük, a Cipész, egy jól szerkesztett, bátor hangú szakmai lap volt. Mindezek együttesen tették lehetővé, hogy éppen ők tegyék meg az első lépéseket az országos szakszervezeti szövetség létrehozása felé is. A cipészeknél volt a legerősebb az ellenzék befolyása.

Ugyancsak szakmai kongresszust tartottak a szabó munkások is. Kongresszusuk szeptember 6–7-én zajlott le, amelyen 12 vidéki és 24 budapesti küldött jelent meg. „Csupa panasz volt az egész kongresszus tanácskozása. A megélhetési viszonyok nehéz voltához járulnak az alacsony bérek, az egészségtelen műhelyek.”⁸⁹ A kongresszus idején folyt a raktári szabók sztrájkja, amelyet még augusztusban indítottak el és szeptember 18-án fejeződött be. A munkaadók a feltételeket elfogadták.⁹⁰ A kongresszus új szabályzatot fogadott el, amely a bizalmi férfiak rendszerén

⁸⁴ Asztalosok Szaklapja 1896. április 11.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ MMTVD II. k. 375. l.

⁸⁷ Asztalosok Szaklapja 1896. március 14.

⁸⁸ Cipész 1896. június 1., MMTVD II. k. 375. l.

⁸⁹ MMTVD II. k. 375. l.

⁹⁰ FL Bp. Rendőrfőkapitány eln. res. 780/1896, 831/1896.

alapult. Ezzel próbálták a szervezkedést hatékonyabbá tenni. A források szerint a szabóknak a II., VI., VII. és VIII. kerületben volt szervezetük, felvetődött egy budai fiókegylet kérdése is. A kongresszus után kerületenként tartott gyűléseken ismertették a szabó munkások kongresszusának tárgyalásait és a bizalmi rendszer előnyét.⁹¹

A legjelentősebb szakmai kongresszus az építőmunkásoké volt, amely már 1897-re esett. Június 6—7-én ült össze az építőmunkások I. kongresszusa. A kongresszuson 21 helység képviseletében 57 küldött jelent meg. Azért volt ez a kongresszus rendkívül jelentős, mert a korábbi építőipari szakmák különböző egyleteiből egy országos szakmai szervezet létrehozását célozta. A kongresszuson megjelentek a kőművesek, ácsok, mennyezet és fehérmunkások, szobafestők és mázólok, kőfaragók. A kongresszus első napirendi pontját rendhagyóan nem a vezetőség jelentése képezte, mert még nem volt ilyen, hanem a küldöttek jelentése. Második napirendi pontként szerepelt az építőmunkások követelése. Harmadik a munkásvédő törvények az építőiparban, negyedik a tanoncügy rendezése, ötödik az építőmunkások szervezkedése és agitációja, hatodik az építőmunkások és a politikai pártok. A kongresszust Bokányi Dezső nyitotta meg, majd Teszársz Károly a párt nevében üdvözölte a kongresszust.

A küldöttek jelentése tartalmazta az első és a második napirendi pontokat is, vagyis a jelentés mellett az egyes szakmák követeléseit is. Az országos szervezkedés megindítását indokolta az a helyzet, amelyben az építőmunkások dolgoztak és éltek. Szabó József pécsi küldött elmondotta, hogy a legjobb munkás átlagos napi jövedelme 45 krajcár körül mozog, ebből kell eltartania önmagát és családját.⁹² A kőművesek szakegyletének taglétszámát 1200-ra tette a jelentés. A követelésük 9,5 órás munkaidő és minimális bérmegállapítás. Az elfogadott határozat azonban a 10 órás munkaidőért folytatott harcot mondta ki és ahol ez megvan, ott a 9,5 óráért. Az ácsok helyzetét Tóth Imre ismertette és hasonlóan jelölte meg a követeléseket is. A fehérmunkásoknak sikerült kivívni a 9,5 órát, ők a 9 órai munkaidőt tűzték ki célul. A kőfaragóknál a 9 órás munkaidő elérését tűzték ki, ahol ez megvan, ott a 8 órát. A mázólok és szobafestők is a 9 órás munkaidőért küzdöttek. Végső célként minden szakma a 8 órás munkaidő kivívását tűzte ki célul, de mivel még helyenként a 16 órás munkanap is előfordult, ezért a közvetlen célokat a lehetőségekhez mérték. A kongresszus végül kimondta az országos építőipari szakegylet létrehozását. Ehhez tartoznak az ácsok, kőművesek, díszvakolók, mennyezetkőművesek, kőfaragók, szobafestők és mázólok. Ahol gyenge a vasipar, ott a bádgosok is.

A munkásvéd-törvényhozást tárgyalva a kongresszus határozatot fogadott el, amelyben felhívták a párt vezetőségét, hogy az általános választójog mellett munkásvéd-törvényekért is indítson harcot.⁹³ A kongresszus felhívása teljesen jogos volt. Az építők kongresszusával párhuzamosan ülésező pártkongresszus foglalkozott is ezzel a kérdéssel és ez a követelés továbbra is napirenden maradt.

Szükség volt arra, hogy az építőmunkások végre összefogjanak Magyarországon, ez volt a feltétele az eredményesebb gazdasági küzdelemnek. Ebben jelentős érdemei vannak Bokányi Dezsőnek, aki a pártvezetőségi tagsága mellett jelentős tevékenységet fejtett ki az építőmunkások érdekében is, ő szerkesztette az 1896. december

⁹¹ Uo. 873, 926, 927/1896.

⁹² Szabó József kimutatása szerint Pécsen az építőmunkások március 15—november 15-ig dolgoznak, ebből 46 ünnepnap, marad 184, de még ebből is esős legalább 15 nap, amikor nem tudnak dolgozni. A munkabér 80—140 kr., október—novemberben pedig 120—150 kr. A maximális 150 krajcáros napibérrel számolva és nem számítva az esős napokat a legjobb munkás évi keresete 276 Ft. Ebből lejön 45 Ft kiadás, 9 Ft kereseti adó, 4 Ft hadiadó, 1,56 útdadó, 20 Ft tűzi adó, 35 Ft-ot számít ruházatra, ez összesen 114, 56 Ft, tehát marad 161,44 Ft az év 366 napjára, vagyis 44,5 kr. naponta. (Építőmunkás 1897. június 15.)

⁹³ A kongresszus lefolyását ismerteti az Építőmunkás 1897. június 15.

15-től megjelenő egységes lapot, az Építőmunkást is. Az egyes szakmák nemzetközi kongresszusainak döntései is többnyire eljutottak Magyarországra, ha nem is sikerült minden esetben küldöttet kiküldeni. Sokszor az osztrák testvérszervezetet bízta meg a képviseléssel, amelyik aztán beszámolt az ott elhangzottakról. Ilyen volt a sörfőző munkások londoni kongresszusa 1896 nyarán. A sörfőzőkongresszusról szóló jelentést augusztus 23-án a X. kerületi Wartl-féle vendéglőben ismertették Ravaszoller, Brennmüller és Honek (Bécs). A szervezkedés szükségességéről beszéltek, valamint arról, hogy a sörfőzőkben csak szakképzett munkásokat alkalmazzanak. Az összejövetel eredménye volt, hogy 5 tagú bizottságot választottak, amelynek feladatává tették, hogy az Első Magyar Részvény Sörfőzde igazgatósága által elbocsátott 45 munkás visszavételét harcolja ki.⁹⁴

Ugyancsak 1896 nyarán tartották meg a szobafestők és mázolóknak I. osztrák—magyar szakkongresszusát Bécsben. Május 31-én nyilvános gyűlésen választották meg a küldötteket, majd augusztus 16-án VIII. kerületi Molnár-féle vendéglőben hallgatták meg a küldöttek jelentéseit. A gyűlés felhívta a szervező bizottságot, hogy készítsen tervet a szervezkedés kiszélesítése érdekében.⁹⁵ A gyűlésen mindössze 200-an jelentek meg. A legjobb formát a már említett építőmunkások országos szakegyesületének létrehozása jelentette.

A szervezkedés fontosságáról szinte minden szakmai gyűlésen beszéltek, gyakori volt a szakmánként meghirdetett népgyűléseken az érdektelenség is, ami azt jelentette, hogy a műhelyekben, munkahelyeken nem volt állandó szervezeti élet, agitációs és felvilágosító tevékenység. Csupán az általában vett agitáció, a szaklapok hasábjain és a szakgyűléseken, vagy a kerületi népgyűléseken, nem volt elégséges. A kerületi gyűlések napirendjén politikai kérdések szerepeltek, de gyakran a szakmánként összehívott gyűlések is a párt politikai akcióinak láncszemei voltak és viszonylag kevés szó esett a szakmai szervezkedésről. Tegyük hozzá, hogy a párt ebben az időszakban még nem is bővelkedett annyi képzett agitátorral, akik ezt a munkát maradéktalanul elláthatták volna. Az összpontosítás mindig csak egy-egy területre irányulhatott. 1896—1897-ben előszörban a szakképzetlen munkaerőt foglalkoztató és kevésbé szervezett nagyobb üzemekre koncentrálódott az agitációs szervező tevékenység. Ez érintette a nemzetiségi munkásságot is. Fontos volt, hogy a fővárosban leginkább kizsákmányolt tömegek is öntudatra ébredjenek. Jó példája ennek a Jutafonógyári sztrájk előkészítése.

A szervezkedés 1896 júliusában indult meg Újpesten. Munkásgyűlést hívtak össze, a következő napirendi pontok szerint: Juta- és pamutfonógyári munkások helyzete, követeléseik megvalósítása, szervezkedés. A gyűlésen 1000 fő jelent meg és Rády Sándor, Eltzholz Zsigmond és Rosenberg Teréz szónokok meghallgatása után 8 pontos követelést fogadtak el, amelyet a gyárvezetőség elé terjesztenek. Továbbá a szakegyet megalakítására hívtak fel.⁹⁶ Július 20-án újabb összejövetelre került sor. A napirend már szakegyesület célját és hasznát, az alapszabályok felolvasását és elfogadását, valamint a vezetőség megválasztását tartalmazta. A gyűlésen felszólalt Nötscher Teréz is, aki Bécsből érkezett. A szakegyet elnöke Schneider András, titkára Obrenyik Gizella lett, továbbá 30 tagú választmányt hoztak létre.⁹⁷ A következő gyűlés július 28-án volt szintén hasonló témákat tárgyalva. Rády Sándor és Nötscher Teréz beszélt.⁹⁸

A szervezkedés és előkészítés után az igazgatóság elé tárták a munkások követeléseiket. Mivel azonban az nem volt hajlandó teljesíteni, augusztus 1-én a Jutafonó

⁹⁴ FL Bp. Főkapitány eln. res. 725/1896.

⁹⁵ Uo. 472., ill. 724/1896.

⁹⁶ FL Bp. Főkapitány eln. res. 606/1896.

⁹⁷ Uo. 624/1896.

⁹⁸ Uo. 632/1896.

és Szövőgyár 1100 munkása és munkásnője sztrájkba lépett.⁹⁹ Az 1100-ból 900 nőmunkás volt, eddig teljesen szervezetlenek. A sztrájkok oka a féktelen kizsákmányolás volt. „Naponként 12 óra hosszat voltak kénytelenek a részvénytársaság gépeinek rabszolgái lenni, 2—3 Ft heti kereset mellett.”¹⁰⁰ Az osztrák részvénytársaság, amelyik fiókja volt ez a gyár, bőséges osztalékot könyvelhetett el és még állami kedvezményben is részesült. A munkások igénye túlzottan is szolid volt, mivel a munkaidőt 11 órára kívánták leszállítani, szombaton 10-re és minimális béremelést követeltek. A vezérigazgató ezt sem adta meg.

Augusztus 9-én újabb munkásgyűlés volt Újpesten, Rády Sándor mellett most már Kalmár Henrik, Schwartz József és Wankó Károly is részt vett és felszólalt. A munkásokat kitartásra buzdították és kérték a támogatásukat.¹⁰¹ Augusztus 15-én tartott gyűlésen már a sztrájk sikeres befejezését jelenthették be. A munkások munkaidőre vonatkozó kérését elfogadták és az igazgatóság ígéretet tett arra, hogy 14 nap múlva 6%-kal és 3 hónap múlva pedig 15%-kal fogja emelni a béreket. Augusztus 17-én az 1100 munkás munkába állt.¹⁰²

A megállapodást nem foglalták írásba, a vezérigazgató úr becsület szavát adta, hogy az ígéretet megtartja és senkit nem bocsát el 6 hónapon belül, mivel ez is szerepelt az egyezségben. Mindez a kereskedelmi minisztérium három tisztviselője jelenlétében történt, akik a munkásság kétkedésére kijelentették, hogy az igazgató ígérete a jelenlétükben kötelező érvényű. S mi történt? Az igazgató csupán a szövő osztály dolgozóinak adta meg a 6%-os emelést, a többieknek nem. Szombaton is 11 órát dolgoztatott. A többi osztályon még kevesebbet kerestek, mint azelőtt. A munkások panaszt tettek a VI. kerületi előljárónál, ahová megidéztek az igazgatóságot. Az igazgatóság képviselője szemérmetlenül letagadta az egész egyezséget. Ezután következett, hogy az iparhatóságnál járt munkásnőket a portás már be sem engedte az üzembe, elbocsátották őket.¹⁰³

A jutagári munkásnők története rendkívül tanulságosan bizonyítja, hogy milyen nehéz volt a munkásságnak érdekeiért is harcolni egy olyan országban, ahol még mindig nem vették emberszámba. A másik tanulsága a történeteknek, hogy nem lehet egyik napról a másikra a munkásságot a harcra felkészíteni.

Hasonlóan ebben az évben kezdte meg a párt a szervezést a malommunkások körében is. Augusztus 17-én tartották az első gyűlést Soroksáron, a Vida-féle vendéglőben és 200 malommunkás előtt Fleissmann Andor, Schwartz Lipót, Kalmár Henrik és Borkovszky József fejtegették a szakegyesülés hasznát.¹⁰⁴ Augusztus 27-én a III. kerületi Lajos utcában tartottak gyűlést a malommunkások számára magyar, német és lengyel nyelven. Pawlik György, Borkovszky József és Kubik Lajos. Kifejtve, hogy vallási, nemzetiségi hovatartozástól függetlenül szervezkedni kell.¹⁰⁵ Szeptember 3-án az V. kerületben volt malommunkás gyűlés. A téma hasonló volt. Október 2-án ismét az V. kerületben volt gyűlés Rády Sándor, Kubit Antal, Borkovszky József és Schwartz József beszélt és felhívták a jelenlevőket, hogy lépjenek be a megalkotandó szakegyletbe és a már létező „Sila” lengyel munkásegyletbe.¹⁰⁶ Itt vetődik fel először a szakegylet tényleges megalakításának a kérdése. A megindult hosszú agitációs és szervező tevékenység után a malommunkások 1897. októberében

⁹⁹ Uo. 654/1896.

¹⁰⁰ MMTVD II. k. 370. I.

¹⁰¹ FL Főkapitány eln. res. 675/1896.

¹⁰² Uo. 693, 700/1896.

¹⁰³ MMTVD II. k. 373. I.

¹⁰⁴ FL Főkapitány eln. res. 696/1896.

¹⁰⁵ Uo. 738/1896.

¹⁰⁶ Uo. 884/1896.

jelentik be a szociáldemokrata párthoz való csatlakozásukat. Az egyik V. kerületi gyűlésen.

Az eddig elhanyagoltabb területek szervezése felvetette a nemzetiségek szervezésének a kérdését is. Olyan területeken, mint a malmok, téglagyárak, építkezések és a már említett Jutagyár is zömmel nemzetiségi munkások dolgoztak, jelentős részben lengyelek és szlovákok, de más nemzetiségek sem voltak elhanyagolhatóak. A gyorsan kapitalizálódó Budapest egy soknemzetiségű munkásvárossá vált. Mindez azt is jelentette, hogy az agitációs tevékenység során gondot kellett fordítani a nem magyar nyelvterületről érkezett bevándorlók szocialista nevelésére is. Az érkezők egy része a szocialista eszméket is hozta magával, elsősorban a fejlettebb osztrák, német és cseh területekről érkezők. Nehezebb volt a helyzet az elmaradottabb szlovák, lengyel és galíciai területekről érkező munkások esetében.

Budapesten 1896-ban nyolc nemzetiségi munkásegylet működött. A Vorvárts német munkásképző egylet, a Sila lengyel munkásegylet, Lengyel egylet, Tót egylet, Petru Major román egyesület, Sokol cseh tornaegylet, és a Budapesti Munkásképző Egyletnek külön cseh-szlovák osztálya működött.¹⁰⁷ A Sokol tornaegylet a Sornost cseh-szláv önképző és önszervező egylet tagjaiból alakult, amelyet a hatóságok feloszlattak és csak bevallott céljuk volt a torna.¹⁰⁸ 1896 februárjában Óbudán olasz munkásegylet is alakult.¹⁰⁹

Ezek a munkásegyletek, mint más munkásegyletek is, általában hetenként kétszer tartottak összejövetelt, alkalmasak voltak arra, hogy a nemzetiségi munkások számára anyanyelven biztosítsák az agitációt. Az összejövetelek helyét gyakran változtatniuk kellett a rendőrség miatt. Legkevesebb problémát jelentett a német nyelvű agitáció, mivel a pártvezetőség tagjainak zöme is tudott németül. Német nyelven a leggyakoribb szónok 1896-ban az akkoriban hazatérő Kalmár Henrik volt. Cseh és szlovák nyelvű agitációban Svényi Gusztáv, Ruzicska Manó, Tupy Ferenc nevét kell megemlíteni. Különösen kiváló agitátorokkal rendelkeztek a lengyelek Kubit Antal, Porth György és Borkovszky József személyében. Különösen az utóbbit kell kiemelni közülük. Borkovszky radikális szociáldemokrata, kiváló szervező, több megmozdulás résztvevője, az 1897-es téglagyári sztrájk szervezője (könyvkötősegéd volt).

Kubit Antal, Porth György és Borkovszky József nevével végig találkozunk a malmomunkások szervezése során. Ők vállalták az oroszánrészt a másik elhanyagolt terület, a téglagyári munkások szervezésében is. A téglagyárakban főként szlovák és lengyel munkások dolgoztak. 15 000 körül volt ekkor Budapesten a téglaiiparban dolgozók száma. A *Nová Doba* c. szlovák lap 1897-ben a lengyel munkásság létszámát 20 000-re, a szlovákokét pedig 60 000-re teszi.¹¹⁰ Az igen nagy létszám a legembertelenebb munka és lakásviszonyok,¹¹¹ és kiszolgáltatottságuk különösen fontossá tette a szervezésüket. Intenzívebben a lengyel munkások szervezése 1896-ban indult meg. Részben az aktív tevékenységet kifejtő lengyel egyletekben, a peremkerületi pártszervezetekben és a gyárakban. A főkapitányhoz érkező detektív jelentések rendszeresen tájékoztatót adnak a lengyel munkások összejöveteleiről.¹¹² Szervezésük nehezen indult, az összejövetelek látogatottsága 1896-ban átlag 200 fő körül mozgott. Május 1-én dolgoztak. Rády Sándor, Porth György mások társaságában a Drasche-féle téglagyárhoz mentek, hogy az ott dolgozó munkásokat a Zuglóban tartott május else-

¹⁰⁷ Uo. 881/1896.

¹⁰⁸ Uo. 966/1896.

¹⁰⁹ Uo. 128/1896.

¹¹⁰ MMTVD II. k. 430. l.

¹¹¹ Lásd e munka 6—8. l.

¹¹² FL Főkapitány eln. res. 350, 653, 366, 674, 694, 782, 872, 928, 1006, 1040, 1047, 1048, 1049, 1050, 1051/1896.

jei ünnepségre mozgósítsák. Kádár detektív azonban Porth Györgyöt nem engedte be a gyár kapuján sem.¹¹³ Az összejövetelek témája a szervezkedés volt, a szervezkedés céljának megismertetése, a jelenlevők felhívása a tót és a lengyel egyletekbe történő belépésre. A munkások felvilágosítása nehéz helyzetükről.

1896-ban már néhány téglagyárban a sztrájkharccal is megpróbálkoztak. A Bécsi úti Újlaki Téglá- és Mészégetőgyárban 100 munkás lépett sztrájkba, mert az igazgatóság a bért leszállította. Végül egyezség jött létre, a többség munkába állt. Spondel galíciai munkást letartóztatták, mivel megtámadta a munkába állókat.¹¹⁴ Sztrájkba léptek a Guttmann-féle téglagyár munkásai is. A sztrájk több gyárra is kiterjedt, de az összefogás még nem sikerült. A rendőrségi jelentés szerint a munkások kövekkel felfegyverkezve fenyegették azokat, akik a munkát nem hagyták abba. A munkáltató segítségére 10 lovas rendőr érkezett a helyszínre. A Rákosi Téglagyárba kiszállt rendőrtanácsos is azt tapasztalta, hogy néhány munkás a munka abbahagyására agitál. A 2000 munkást foglalkoztató gyárban a rendet „helyreállították”, 32 „bujtogatót” letartóztattak, majd 5—5 napi elzárás után toloncházba vitették őket, majd megtörtént a fővárosból való eltoloncolásuk. A Guttmann-féle gyárban is helyreállt a rend, az igazgató segítségével megállapították az „izgatók” neveit, ők azonban nem várták meg a letartóztatást, hanem elszöktek.¹¹⁵

Más források szerint a munkások 10 krajcár bérjavításra kaptak ígéretet a Rákosi-féle Téglagyárban. Miután az egyik munkás megjegyezte, hogy koldusnak szoktak alamizsnát adni, az egyik rendőr nyakon vágta, majd letartóztatta. A többi munkás ezután kérte a munkakönyvét, vagyis elhatározta a sztrájkot. A rendőrség körülvette a gyárat és egyenként irányították őket az irodába, „ahonnet a szó teljes értelmében egyenként rúgták ki őket”. Mikor pedig kint voltak, a rendőrség megkötözte őket és bekísérte a kapitányságra.¹¹⁶ Ilyen körülmények között rendkívül nehéz volt a proletár öntudattal még kevésbé rendelkező tömeget összefogni, ha ez sikerülhetett volna is, a munkáltatók könnyen kaptak a szakképzettséget nem igénylő munkához újabb munkára váró ezreket. Nehéz volt a proletár öntudat felébresztése is olyan közegben, ahol a munkáltatók hajcsárai korbáccsal és más eszközökkel tartották fenn a rendet, s óvták meg a munkásokat a szocialista szervezkedéstől is. Ha igaz is, hogy a párt vezetősége a szakmozgalom fellendítését bizonyos értelemben elhanyagolta, s politikai jogok és a munkásvédőtvények kivívását tette első helyre, sok vonatkozásban igaza volt.

Az 1896-os sikertelen téglagyári bérharcok, mint már ezt említettük, céltudatosan megindult a lengyel munkások szervezése és felvilágosítása. A nagyobb számban dolgozó szlovák munkások szervezése csak 1897-ben vált intenzívebbé. Önálló szakmunkás réteg hiányában elsősorban a képzettebb cseh munkások irányításával és lengyelek ösztönzésére vált körükben hatékonyabbá a szervezkedés. Jelentős előrelépést jelentett 1897-ben az önálló anyanyelvű lapok kiadása. Május 15-én jelent meg a Zora (Hajnal) c. lap Frantisek Tupy (Tupy Ferenc) szerkesztésében, majd a Nová Doba (Új Idő) Svényi Gusztáv szerkesztésében. A Zora az általa meghirdetett programban követelte a nemre és nemzetiségre való tekintet nélkül mindenki számára az egyenlő jogokat, az összes iskolában ingyenes és saját anyanyelven folyó oktatást, továbbá az ismert szociáldemokrata követeléseket ismételte meg szlovák nyelven. A Zora célja, csakúgy mint a Nová Dobáé az volt, hogy a Budapesten dolgozó nagy számú szlovák és lengyel munkásság szociáldemokrata szervezését és felvilágosítását elősegítse, ezáltal

¹¹³ Uo. 374/1896.

¹¹⁴ Uo. 366/1896.

¹¹⁵ Uo. 375/1896. május 4-én keltezett jelentés.

¹¹⁶ Sándor Vilmos i. m. 638. l.

a kizsákmányolók elleni harcát megkönnyítse. A Zora megjelenésének napján Kőbányán közös szlovák—lengyel munkásgyűlést tartottak. A gyűlés célja volt többek között a kongresszusi küldött megválasztása is. Felszólalt Túpy és Svényi, Kubit, Bednárik, Borkovszky a szlovák és lengyel munkások legismertebb vezetői. A szlovákok Lapárt, a lengyelek Kubitot jelölték a párt kongresszusára. Május 27-én azonban újabb szlovák munkásgyűlés zajlott le a Molnár-féle vendéglőben és ezen küldötteknek már cseh részről Túpyt és szlovák részről Svényit választották küldötteknek.¹¹⁷

A szlovák munkásság öntudatra ébresztésére nagy szükség volt. Nem csupán a munkásság leginkább kizsákmányolt rétegéhez tartoztak, hanem a munkásság ahhoz a rétegéhez is, akiket a kizsákmányolók a legjobban kiszípolozhattak, becsaphattak, éhbérért halálra dolgoztathattak. Jól jellemzi őket a Nová Doba cikke, amelyben a lengyel munkások fordulnak hozzájuk: „Kérdezzük tőletek, testvéreink, melyik nép a legszerényebb, legjámborabb és legengedelmesebb? Ti vagytok azok szlovák munkások! És melyik nép a legszorgalmasabb, melyik végzi a legnehezebb munkát és mégis a legínségesebb körülmények között él? Ugyancsak ti, szlovák munkások. És vajon miért? Azért mert ti olyan engedelmesek vagytok azért kell kenyéren és rágós töpörtön élnetek, rongyos ingben és mezítláb járnotok, míg uraitok a ti verejtékes munkáttal vagyont gyűjtenek.”¹¹⁸ Ezt a magatartásukat példázta a magyar uralkodó osztályok szájában meghonosodott mondás is, hogy „a tót nem ember, a kása nem étel”. A kásával is beérő igénytelenségüknek állandó áldozatai voltak, a kizsákmányolás legszabadabb prédái, akik már „nem is emberek”. Perczel belügyminiszter szlovákokat vett igénybe az alföldi aratósztrájk megfékezésére is. „Összeterelte, mint barmokat, hajcsárokkal és poroszlókkal az állomásra kísértette, marhavagonokba rakatta, mint jószágot és Mezőhegyesre szállíttatta, ott mint a jószágot, karámokban és kocsiszínekben helyezte el, hogy missziójuk teljesítése után ugyanilyen módon visszavigyék őket a hazai istállókba.”¹¹⁹ — tartalmazta a Szociáldemokrata Párt szlovák proletariátushoz intézett felhívása.

A pártvezetőség a szlovák proletariátushoz intézett felhívását a mezőhegyesi tartalék munkások táborának felállítására és toponári vérengzés után tette közzé. „Szlovák munkástartestvérek! A tiétek Toponáron kiontott vére legyen az a kapocs, amely összeköti érdekeiteket a mi érdekeinkkel — tartalmazta a felhívás, amely a szlovák munkásokat a szociáldemokráciához történő csatlakozásra szólította fel. A szlovák munkásság egy része részt vett a téglagyári munkásság 1896-os harcában, a mezőhegyesi tartalékok egy része már szembe találta magát a csendőrséggel és katonasággal, mindezek elősegítették öntudatra ébredésüket. A szervezésük gyorsabban ment a fővárosban, ahol az előbb említett szlovák nyelvű lapok is megjelentek.

A szlovák munkásság öntudatra ébresztése nem volt azonban zökkenőmentes. Kétféle veszély is fenyegette a szervezkedést, az egyik a cseh és szlovák területen folyó nacionalista burzsoá szervezkedés hatása, így a Magyarországi Szociáldemokrata Párt keretei között folyó szervezésük szeparatista veszélyeket is hordott magában, ezt erősítette, hogy az MSZDP-keveset foglalkozott a nemzeti kérdéssel.¹²⁰ A másik veszély a Felvidékről érkezett szlovák munkásság belenevelt mély vallásos érzülete volt. Nem véletlenül érte el a katolikus Néppárt a legnagyobb befolyását a szlováklakta területeken. Fenyegetett a keresztény szocialista befolyás veszélye is. Vonatkozott ez utóbbi a lengyelekre is. A keresztény szocializmus témája felvetődött munkás-

¹¹⁷ MMTVD II. k. 424—428. l.

¹¹⁸ Uo. 427. l.

¹¹⁹ Uo. 464. l.

¹²⁰ A szlovák szervezkedés nacionalista vonásairól részletesebben szól Polányi Imre: A szlovák szociáldemokrácia nacionalizmusának és szeparatista törekvéseinek gyökereiről a századfordulón. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1963. 213—235. l.

gyűléseken is. Az egyik 1896-os gyűlésen Porth György a szociáldemokrácia tanításai és a keresztény szocializmus kérdéséről tartott előadást és arról adott felvilágosítást, hogy miként lehet a keresztény szocialista akciókat ellensúlyozni.¹²¹ Keresztény szocialista érületet erősített 1897 elején Stojanowszky páter megjelenése a munkások között.¹²² Stojanowszky több lengyel munkásgyűlésen is megjelent, ahol érdemeit méltatták és fejtegette keresztény szocialista elveit.¹²³

A fentiekből is kitűnően a szlovák és lengyel munkások körében megindult szervező tevékenység csak részben az MSZDP ösztönzése, jobbra külső hatásra következett be. Döntően nem szakmai hovatartozás, hanem nemzetiségi hovatartozás szerint ment végbe. A téglagyári munkások sem kerületenként, sem összességükben külön szakmai szervezetet nem hoztak létre. A bérharc előkészületei viszont szinte valamennyi fővárosi téglagyárban megtörtént. A sztrájk idejére jelentős összeget is sikerült összegyűjteni. Támogatta a téglagyári munkások törekvését a párt vezetősége is. A téglagyári munkások követelése közé tartozott a 13 órás munkaidő bevezetése (reggel 6-tól este 7-ig), továbbá a munkabér 25%-os felemelése, a kantinek beszüntetése az elkövetkező évtől, addig is rendes piaci áron történő árusítás, levonás nélküli bérezés, a büntetések beszüntetése, hetenkénti fizetés zárt borítékokban, a felmondási idő legyen 14 nap, a „ráadás” munka beszüntetése, a lakásviszonyok javítása, a munkások verésének és a goromba bánásmódnak a felfüggesztése. Követelték a bizalmiak védettségét és a munkások szabad szervezkedését.¹²⁴

A sztrájk június utolsó hetében indult meg azzal, hogy az óbudai téglagyárban 200, a pomázi Grundolf-féle gyárban pedig 300 munkás beszüntette a munkát és figyelmeztető sztrájkot tartott. Ezt követte július elején az egyes gyárak munkásainak összehívása és a teendők megbeszélésére. Az óbudaiak a Föld utca 13. sz. vendéglő udvarán gyülekeztek, „A nagy udvar teljesen megtelt elrongyolt, szájalmas külsejű munkásokkal. Többnyire lengyelek és szlovákok voltak, magyar csak kevés volt közöttük.” A pártvezetőség nevében Rády Sándor vett részt a gyűlésen és ismertette a munkások nehéz helyzetét, követeléseiket, amelyeket a gyárosokhoz kívánnak benyújtani. Felszólalt még Lipka József, Borkovszky József, Kubit Antal lengyelül és Lapár Rudolf szlovákul. Borkovszky elmondotta, hogy Galíciából fényes ígéretekkel csalták őket ide, de itt még rosszabb a helyzet, mint ott. Bednárík Albert magyarul szólalt fel és kijelentette, hogy a gyárosok rosszabbak a rablógyilkosnál, mert az egyszerű veszi el az ember életét és pénzét, míg a gyárosok lassú kínzással teszik meg ugyanazt. A sztrájkfelhívásához hozzátette, hogy „Vegyék a munkások például az alföldi földműveseket, kik ölbetett kézzel vívtak ki győzelmeiket.” Ez a kitétel mutatja, hogy a földmunkások nagy erőpróbája erkölcsi ösztönzést jelentett az egész magyar munkásosztály számára, az „ölbetett kézzel” kitétel viszont azt bizonyította, hogy valójában nem ismerték azok küzdelmét. Bednárík azzal biztatta társait, hogy ha 15 ezer téglagyári munkás sztrájkba lép, leállnak az építkezések és csatlakoznak majd az építőmunkások is, így számíthatnak egy 70 ezer fős hatalmas sztrájkra.¹²⁵ A gyűlésen elhatározták, hogy a feltételeiket a munkáltatók elé terjesztik, s ha nem teljesítik a követeléseiket, sztrájkba lépnek.

¹²¹ FL Bp. Főkapitány eln. res. 928/1896.

¹²² Stojanowsky Szaniszló Galíciából menekült Magyarországra, az ottani hatóságok kiadatását kérték. A munkásság és a közvélemény nyomására azonban a magyar hatóságok a kiadatását megtagadták. Stojanowskyt az egyházból kiközösítették és hatóság elleni erőszak miatt indítottak ellene vádat.

¹²³ FL Bp. Főkapitány eln. res. 21, 37, 41/1897.

¹²⁴ MMTVD II. k. 452—453. l.

¹²⁵ Uo. 450—452. l.

A sztrájk július 12-én vált általánossá. Óbudán és Kőbányán, ahol a téglagyárak zöme elhelyezkedett, beszüntették a munkát. Kb. 12—13 ezer ember lépett sztrájkba. A sztrájk azonban rövid élettartamú volt, csupán két napig tartott, a munkások zöme elfogadta a munkáltatók ajánlatát, hogy a „visszásságokat” vizsgálat tárgyává teszik. Béremelést és munkaidő-csökkentést nem sikerült kivívni. A jancsibankót és a kantinrendszert eltörölték.¹²⁶ A zöm munkába állt, de több mint 3 ezer munkás folytatta a sztrájkot Kőbányán. A téglagyári munkások segítségére megmozdultak a szocialista egyetemisták is. Vezérük Szabados Sándor felhívást bocsátott ki, amelyet sok nem szociáldemokrata hallgató is aláírt. Megindultak a gyűjtések. Július 14-én újabb gyűlést tartottak, ezen több mázsa kenyeret és szalonnát osztottak ki a munkások között és azt is közölték a párt megbízottai, hogy fordulhatnak a Munkás Fogyasztási Szövetkezethez is támogatásért. A gyűjtés jegyzője Szabados Sándor egyetemi hallgató lett.¹²⁷ Július 15-én Rakovszky István nyújtott be interpellációt a parlamentben a téglagyári sztrájkok kapcsán. Rakovszky részletesen ismertette azt az embertelen bánásmódot, amelyben a munkásokat részesítik, felhozta, hogy a jancsibankó és a kantinrendszer, amelyet az 1884-es XVII. tc. már eltörölt, változatlanul dívik.¹²⁸

A sztrájk pontos lefolyásáról nem állnak rendelkezésre adatok, arra sem, hogy pontosan mikor fejeződtek be. Tény az, hogy Rakovszky interpellációja ellenére a hatóságok egyre erőszakosabban avatkoztak be a munkáltatók oldalán. A belügyminiszter július 17-én meghozta hírhedt rendeletét az adománygyűjtések tilalmáról. A rendelet kibocsátását a téglagyári munkások javára megindított gyűjtések megakadályozására hozta. A rendeletnek volt azonban további célja is, mégpedig a szocialista agitáció anyagi fedezetének a megvonása. Már július 15-én házkutatást tartottak a Népszava szerkesztőségében, lefoglalták a könyvkereskedés pénztári könyvét és a gyűjtőíveket. Egyben az újabb gyűjtéseket megtiltották.¹²⁹ Házkutatást tartottak a sztrájkot vezető lengyel munkásoknál, Borkovszkynál és Kubitnál is.¹³⁰ Minden bizonnyal ez a durva hatósági beavatkozás és egyúttal a sztrájkolók támogatásának hatósági megakadályozása vetett véget a sztrájknak. A Népszava Naptár tudósítása szerint 8 napig tartott a sztrájk és 10%-os béremelést, továbbá munkaidő rövidítést is sikerült kivívni.¹³¹ Ezen utóbbi vívmányokról azonban a rendőrség évi jelentése nem tesz említést.

A téglagyáriak sztrájkja, bár arra előre készültek, nem hozta meg a megfelelő eredményt. A munkásságnak nem volt elegendő kitartása, nem rendelkeztek tartalékokkal. Támogatást más szakmáktól sem kaptak, nehezítette a helyzetet, hogy az építők is sztrájkalapra gyűjtöttek. Mivel a bérharc rövid ideig tartott, nem tudta maga után vonni közvetlenül az építőmunkások sztrájkharcát. A sztrájkharc előkészítésében jelentős szerepet vállalt a pártvezetőség. A kebeléből kiküldött bizalmi férfiak vezették a tárgyalásokat a gyárosokkal.¹³² A sztrájkot eredménytelennek nevezni a fő célkitűzéseinek el nem érése ellenére sem lehet. Ráirányította a figyelmet a téglagyárakban dolgozó munkások embertelen helyzetére. A polgári sajtó is széles teret adott a problémák megvilágításának, a főváros polgárságának a figyelme is a téglagyáriak felé fordult. A rendőrség évi jelentése is aláhúzza a munkások erkölcsi sikerét, amikor

¹²⁶ Uo. 455. l.

¹²⁷ Függelékenység 1897. július 15., 14.

¹²⁸ Képviselőházi Napló/1896. 8. k. 232—235. l.

¹²⁹ Függelékenység 1897. július 16.

¹³⁰ Uo. július 17.

¹³¹ Wankó Károly: A magyarországi munkásmozgalom 1896—1897-ben. Népszava Naptár 1896. évre 29. l.

¹³² Budapest Fő- és Székvárosi Állami Rendőrség 1897. évi működése. Bp. 1898. 581. l. (továbbiakban: rendőrségi évkönyv)

a következő összegzést adja: „Ezen mozgalom nem múlt el látható eredmény nélkül, amennyiben az annak megindítására alapul szolgált visszasságok, melyek a téglagyárban napirenden voltak s melyek ezen bérmozgalom által élénk világításba helyeztettek, egyszersmind azokra az illetékes hatóságok figyelmét is ráterelte, alkalmat szolgáltatván a hatóságoknak arra, hogy azon visszasságokat, melyek főleg a markrendszerben, kényszer takarékbetétek körüli visszaélésekben és a munkások túrhetetlen lakásviszonyaiban nyilvánultak, a munkások jogos panaszaihoz képest vizsgálat tárgyává tegyék és azokban a méltányosság és jogrend követelményeihez képest intézkedjenek.”¹³³ Leírja továbbá a jelentés, hogy a munkások javát szolgálta, hogy a visszasságok nyilvánosságot kaptak. A törvényes intézkedést azonban a „jogrend” által biztosított keretektől hiába való volt várni. Az iparfelügyelet és más ellenőrző szervek a tőkések oldalán állottak. Jól példázta ezt a korábban említett jutagári sztrájk esete. Közvetlenül a téglagyári sztrájk esetében hasonló magatartást tanúsított a III. kerületi elöljáróság.

Az elöljáróság 1898-ban tűzte csupán napirendre a munkáslakások kérdésének vizsgálatát. Felhívta a gyárak tulajdonosait, hogy tegyenek jelentést arról, hogy hány munkást foglalkoztat a gyár és hány munkás kap lakást a gyártól. A jelentést jellemző módon a tulajdonosoktól kérték és a jelentést a tiszti orvoshoz kellett küldeni, vagyis sem a hatóság nem tartotta saját feladatának a helyzet vizsgálatát, sem a tiszti orvosra nem bízta azt, hanem a tőkések bevallására hagyatkozott. Ennek megfelelően jellemzőek voltak a jelentések is. Az Újlaki-féle Téglá- és Mészégető RT. azt jelenti, hogy 300 munkás „különböző nagyságú” lakásokban van elhelyezve és 38 lakás van épülőben. A Duna Gőzhajózási Társaság azt jelenti, hogy az átlagos létszám 1735 és a Matróz utcai munkatelepen 35 és a hajógyárban 8 munkás lakik és a semmitmondó jelentéshez hozzáteszi: „A még létesítendő munkás lakházak ügyéről, mint korai dolog, egyelőre még nem nyilatkozhatunk.” A hosszadalmas ügyintézés után 1899. március 9-én az aktacsomóra a III. kerületi elöljáróságnál a következő rájegyzés történt: „Miután a gyárakban a munkás lakásviszonyok határozottan javultak, sőt egyes gyárakban semmi kívánni valót nem hagy hátra, e tárgyban ez idő szerint semmi intézkedésre nem lévén szükség, a tárgy irattárba teendő.”¹³⁴

Így nyert „elintézés” a munkások jogos panasza, a további elintézésről pedig a fővárosi rendőrség gondoskodott.

Az 1897-es év másik nagy jelentőségű bérharcát a kőművesek vívták. A kőművesek a téglagyáriaknál lényegesen előnyösebb helyzetből indultak. Az 1897-ben tartott építőmunkás kongresszuson tett jelentés szerint 1200 tagja volt a kőművesegedek szakegyletének. A szakegylet számára helyiséget is sikerült biztosítani, szaklappal is rendelkeztek. Utolsó bérmozgalmuk az 1880-as években játszódott le, az elfogadott munkarend betartására azonban nem ügyeltek, így a vállalkozók azt könnyűszerrel kijátszották. A reggel 6-tól este 6-ig terjedő munkaidő helyett reggel fél 6-tól este fél-háromnegyed 7-ig dolgoznak. Az étkezési időt is rendre megcsontkították a munkaadók. „A bánásmód a pallérok részéről durva. A munkásvédelem hiányos. Az ipartestület a vállalkozók házi szolgálja és a munkások kényura.”¹³⁵ — mondotta Harangozó Ferenc az építőmunkások kongresszusán. A kőművesek 1896-ban kezdték meg a komoly szervezkedést a munkarend megváltoztatása érdekében. 9 és fél órai munkaidőt, minimális munkabér megállapítást, és a csoportvezetői rendszer eltörlését követelték a munkaadóktól. Megindultak a tárgyalások a munkaadókkal, akik halani sem akartak a követelésekről. Március 15-ére közgyűlést hívtak össze válasz-

¹³³ Uo.

¹³⁴ FL Politikai Iratok Gyűjteménye Bp. III. kerületi elöljáró iratai 2694—1898.

¹³⁵ Rendőrségi évkönyv 1897. 558. l.

tások céljából. Erre a célra röplapot bocsátottak ki „Felhívás az összes kőművesegésekhez!” címmel. A röpirat panaszolja, hogy az ipartestület békéltető bizottságánál évente 1—2 ezerre rúg a panaszok száma. Ez eléggé jellemzi az építőipari viszonyokat, „mely viszonyok a munkásnak csak küszködést hoznak, a munkáltatóknak pedig busás hasznot hoznak.” Ezért tartja fontosnak a felhívás, hogy azokra szavazzanak, akik a munkások érdekeit védik, „ne pedig a munkadók fizetett zsoldosaira.”¹³⁶

Megindult a szervezkedés, egymást érték a kőművesek gyűlései, amelyeken beszámoltak a munkaadókkal folytatott tárgyalásokról, a második kerületben külön fiókegyületet nyitottak.¹³⁷ Ismertették a munkaadók felé támasztott követelményeket. A munkaadókkal folytatott tárgyalásokat egy hetes bizottság vezette. Majd egy munkarend védő 100-as bizottságot választottak meg.¹³⁸ A munkaadókkal folytatott tárgyalások egész évben folytak. A sztrájkot már össze kilátásba helyezték, ez azonban elmaradt. A tárgyalások elhúzódásának volt azonban gyakorlati haszna is, mivel a munkások mindig várták az eredményt, nagy számban jelentek meg a következő gyűlésen is. Ez alkalmat adott a további felvilágosító, szervező munka folytatására. Ezek az összejövetelek politikaitartalmat is kaptak. Vonzotta a munkásokat az a tény is, hogy ezeken a gyűléseken rendre megjelent Bokányi Dezső is, akit szívesen hallgattak meg. Az előkészületek végül másfél év után 1897. augusztus 23-án jutottak el a sztrájkig, amikor 10 000 kőművesegéd hagyta abba a munkát.

A követeléseket a Népszava augusztus 13-i száma hirdette meg. A Népszava felszólította a vidéki kőműveseket, hogy ne jöjjenek a fővárosba munkát vállalni és a kőművesek bérmozgalmát minél többen támogassák. A sztrájk anyagi biztosítékai a kőműveseknél nem voltak meg, legalábbis nem egy tartós sztrájkhoz. A pártvezetőség külföldi támogatást remélt. „...ha a nemzetközi proletárság velünk szemben kötelességét fogja teljesíteni, akkor a győzelem biztos, mert 10 000 munkás sztrájkjának a tőke nem sokáig bír ellenállni.” — írta a Népszava.

A követeléseket a munkaadók szervezete elutasította, amire számítani lehetett. Az Építőmunkás augusztus 23-ára meghirdette a sztrájkot: „A kocka eldőlt!”, „Hétfőn kezdődik a sztrájk!”. Felhívta a kőműveseket, hogy szombaton (21-e) vegyék ki valamennyien a munkakönyvet és erkölcsileg elmarasztalta a sztrájktrórkot. „Szóval: áruló, aki eladja társait, azután őt adja el a munkaadója, míg mind a két párt megveti és megutálja: ellensége önmagának, a jelennek és a jövő társadalomnak.”¹³⁹

Augusztus 22-én vasárnap a kőművesek a városligeti „Trieszti nő”-höz címzett vendéglő kertjében gyülekeztek, kb. 12 000 kőműves. A gyűlésen Gogolya és Bokányi beszélt, ismertették a mesterek elutasító válaszát, majd mindketten az összetartásra szólították fel a jelenlevőket. Amikor Gogolya kiejtette a sztrájk szót, a jelenlevő Diener rendőrkapitány azonnal feloszlatta a gyűlést. Ezzel már nem tudott a munkaadókon segíteni, hétfőn csupán néhányan dolgoztak egy-egy építkezésen, főként tanoncok. A szervezett munkások ezeket is megpróbálták felvilágosítani, de a rendőrség mindenütt közbelépett, s már az első napon különböző ürügyek címén 200 munkást tartóztattak le. A letartóztatások véres összecsapásokkal jártak, vér folyt a sztrájk első és második napján is. A második nap 62 munkást tartóztattak le. 23-án a tusában 18 rendőr és mintegy száz munkás sebesült meg. A munkaadók gyűjtést rendeztek a rendőrlégények számára, akik igyekeztek rászolgálni a bizalomra. „És a sztrájk első két napján tervszerűen rendezett mésszárlás nem volt egyéb, mint

¹³⁶ FL. Bp. Főkapitány eln. res. 176/1896.

¹³⁷ Uo. 120/1896.

¹³⁸ Uo. 545/1896. A kőművesek gyűléseiről további beszámolók: 406, 607, 609, 721, 783, 922, 1028/1896.

¹³⁹ MMTVD II. k. 493. I.

jó szolgálat a kizsákmányolóknak!”¹⁴⁰ — írta az Építőmunkás. A rendőrség állítása szerint a sztrájk a „legdurvább rendezavarásokkal kezdődött”. A sztrájkolók bejárták az építkezéseket és megtámadták a sztrájktörőket. „Dolgozó társaikat közáporral ostromolták, lécdarabokkal ütötték-verték és lezavarták az épületről; a kivonult rendőrséggel szemben is támadólag léptek fel és azt kövekkel megdobálták.” Ezért kényszerült a rendőrség az oldalfegyverének használatára a jelentés szerint 7 rendőr is megsebesült.¹⁴¹ A sztrájk során összesen 200 munkást tartóztattak le, közülük 50-et „rendőrileg” büntettek meg, 150-et pedig átadtak az ügyészségnek, hatóság, illetve magánosok elleni erőszak vádjával.¹⁴²

A kőművesek sztrájkjáról valószínűleg éppen az esetleges segélyek reményében már előre értesítették a külföldi szervezeteket is. Erre utal, hogy már az első napon érkeztek segélyt ígérő és rokonszenv nyilvánító levelek. Többek között Zürichbe is küldtek segélykérő táviratot.¹⁴³ A munkások közül 3500-an vidékre mentek munkát vállalni, hogy ezzel is megkönnyítsék az ittmaradók helyzetét. Közben a sztrájkolók naponta gyűléseztek, seregszemlét tartottak és megbeszélték az addigi fejleményeket, a munkáltatókkal lefolytatott tárgyalásokat. A mesterek nem engedtek, a kőművesek pedig derekasán tartották magukat, 28-án még mindig 10—15 ezer munkás gyűlt össze a megbeszélésre. 28-a szombat volt és félő, hogy sokan visszatérnek a munkakönyvvvel a munkáltatókhoz. Nem így történt. A küzdelem a következő héten is folyt. A mesterek röpiratokban próbáltak a munkások „hazafias” érzelmeire hatni, a burzsoá sajtó rémhírek egész sorát röpítette világgá, arról, hogy mennyi segélyt kaptak külföldről, megpróbálták lejáratni a sztrájkbizottságot. Közben a rendőrség is folytatta a mesterek védelmében kifejtett akcióit, további letartóztatások történtek. A sztrájkbizottság ellen röpiratot adott ki a mesterek rágalmainra 10 000 példányban és a gyűléseken világosította fel a munkásokat. A sztrájkbizottság élvezte a sztrájkolók bizalmát. Az ádáz harc szeptember első hetében is folyt, ám egyre többen állottak munkába. Az elutazottakon kívül így is 5000 fő gyűlt össze a sztrájktanyán. A mesterek megpróbálták vidékről munkásokat toborozni, de ez a vállalkozásuk sem hozott különösebb eredményt, mivel a vidékre menők és a pártsajtó felvilágosítása eredményes volt.

A sztrájkolók javára dőlt el a harmadik hét is. Szeptember 6-án, a harmadik hétfőn is megjelent 5000 ember a sztrájktanyán. Szeptember 8-án sikerült Debrecenből és Kecskemétről munkásokat toborozni és rendőri felügyelet alatt munkába szálítani. „Ez némileg nyomasztólag hatott a sztrájkolókra.” 8-án a Rohoncról hozott munkások érezve, hogy becsapták őket, a sztrájkolókhoz csatlakoztak. Nagymarosról nem sikerült munkásokat hozni, mivel a sztrájkbizottság egyik tagja is odautazott és felvilágosította az ottaniakat. Ezen a napon azonban a „nélkülözés sokakat megtántorított.”

A mesterek azonban nem hajlottak az egyezsége. Bokányi még szeptember elején tárgyalt velük és kérte, hogy legalább valamit fogadjanak el a követelések közül és a sztrájk megszűnik. Azok nem voltak hajlandók az egyezményekre. Szeptember 11-én újabb tárgyalás következett, a mesterek a lényegtelenebb kérdésekben akartak csak engedni. Javasataikat a sztrájkolók 12-én megtárgyalták. Bokányi Dezső három lehetőséget tárt a munkások elé: a sztrájkot folytatni, abbahagyni vagy 14 napos fegyverszünetet tartani és újra kezdeni. A közgyűlés, amelyen 6—7 ezer kőműves jelent meg, elvetette az utóbbi javaslatot és a munkakönyvek feltartásával a sztrájk

¹⁴⁰ Uo. 498. l.

¹⁴¹ Rendőrségi évkönyv 1897. 583. l.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ Függetlenség 1897. augusztus 25.

mellett szavazott. Szeptember 16-án mégis a sztrájk felfüggesztésére kényszerült a sztrájkbizottság. Ennek egyik oka az volt, hogy sokan munkába álltak, nem tudták elviselni a nélkülözést. A sztrájkbizottság csak kenyeret tudott osztani. A sajtó szerint egy munkás már éhen halt.¹⁴⁴ A másik ok a rendőrségi beavatkozás volt. A rendőrség tömegesen szedte össze a sztrájktagjait és onnan hazafelé igyekvő munkásokat. Akinél nem volt munkakönyv, azt elzáratták, akinél volt, azt azzal engedték szabadon, hogy másnapra igazolnia kellett, hogy dolgozik, ellenkező esetben kitoloncolást és elzárást helyeztek kilátásba. A 16-i gyűlés ezért kénytelen volt az általános sztrájkot felfüggeszteni és helyette részleges sztrájkot elhatározni. 19-én kimondták, hogy a sztrájkot „más alakban folytatják”. Leveleket küldenek vidékre, hogy onnan ne jöjjenek a fővárosba munkások és ezentúl egy-egy épületet vesznek majd bojkott alá. Így a sztrájk minden eredmény nélkül zárult le a sajátos körülmények miatt.¹⁴⁵

A budapesti nagy sztrájkharcokkal egyidőben *vidéken* is jelentős küzdelem folyt. Pécssett július 29-én 400 kőműves lépett sztrájkba, tiltakozva a tervezett óraidőbér és általán munká ellen. A sztrájk 3 nap alatt sikerhez vezetett. Augusztus 23-án ugyancsak Pécssett 800 téglagyári munkás szüntette be a munkát és 3 napi sztrájk után csekély béremelést és munkaidő-csökkentést vívtak ki.¹⁴⁶ A pécsi polgármester augusztus 20-án két század katonaságot kért a sztrájk megakadályozására. 22-én jelentette, hogy a megegyezés nem jött létre a téglagyári munkások és a munkaadók között, továbbra is kérte a hatósági erősítést. Kérését még az augusztus 27-én keltezett jelentésében megerősítette. Itt viszont már a téglagyáriak mellett a bányászokat is a sztrájkolók közt említette.¹⁴⁷ A rendőrségi évkönyv adatai 3—3 napi sztrájkrol nyilván nem hitelesek. Ezt cáfolja a polgármester augusztus 27-én keltezett jelentése, továbbá egy sajtóhír is, amely arról tudósít szeptember 11-én, hogy Pécssett is sztrájk van. A budapesti munkaadók ezért onnan kívántak munkaerőt csábítani, de eredmény nélkül.¹⁴⁸ Ugyancsak a sztrájk mellett szól egy másik tény is. Szeptember 3-án (péntekre esett) 4—5 ezer kőműves és más építőipari munkás gyűlt össze Pécssett Schmira Károly tartott beszédét az általános választójog mellett. 19-re újabb gyűlési engedélyt kértek. E napon érkezett Pécsre Vilmos császár, ezért a hatóságok nem engedélyezték. Az elutasítás indoka azonban nevetséges volt, mondván, hogy ezen a napon van bérmlás.¹⁴⁹ Szeptember 22-én újabb kőművessztrájk volt Pécssett. A hadapródiskola építkezésénél dolgozó kőművesek és napszámosok tagadták meg a munkát. Követeléseiket beadványban terjesztették elő. A kiváltó ok 50 kőműves elbocsátása volt állásfa hiányára hivatkozva. A jelentés szerint 3 nap után befejeződött a sztrájk eredmény nélkül.¹⁵⁰ Szeptember 26-án újabb sztrájk következett. 1000 kőműves sztrájkolt ismét az általánymunkás idegen munkások ellen, ez is sikerhez vezetett 3 nap után.¹⁵¹

Az Építőmunkás szeptember 22-i száma megvonja a kőművesek harcának mérlegét és egyben már meghirdeti az ácsok harcát. Az ácsok küzdelme is az építőmunkások kongresszusán elfogadott feltételekért indult meg. Ehhez járult még egy sor követelés: a szombati munkanap egész napkénti bérezése, a vidéki munkáért 5 kr. többlet követelése, az akkord munka eltörlése, május elseje munkaszünetté nyilvánítása stb.

¹⁴⁴ Uo. szeptember 16.

¹⁴⁵ A sztrájk egész lefolyását az Építőmunkás megfelelő számai alapján ismerteti az MMTVD II. k. 497—503. l., Függelenség 1897. augusztus 23—szeptember 16. számai.

¹⁴⁶ MMTVD II. k. 503. l.

¹⁴⁷ OL BM res. 1151/1897.

¹⁴⁸ Függelenség 1897. szeptember 11.

¹⁴⁹ OL BM res. 708/1897.

¹⁵⁰ Uo. 917/1897.

¹⁵¹ MMTVD II. 503. l.

A követeléseket még szeptember 6-án beterjesztették. Az ácsmesterek szeptember 22-én elutasították a segédek fő követeléseit, a 9,5 órai munkaidőt, a minimális munkabér-megállapítást, az akkord munka eltörlését. Válaszként az ácssegédek szeptember 26-án nyilvános gyűlést tartottak. Tóth Imre ismertette az ácssegédek helyzetét. A gyűlés után a követelések újbóli tárgyalását határozták el. A békéltető tárgyalások október 5—6—7-én folytak le eredmény nélkül, a mesterek nem engedtek. Közben 700 ácsmunkás beszüntette a munkát. Október 3-án tartottak ismét gyűlést az ácssegédek a Trieszti nő-höz címzett sörkertben. Milacsek Ede beszélt és kérte, hogy a megkezdett harcban tartsanak ki. Tóth Imre beszámolt a tárgyalások eredményeiről. A gyűlés után a sztrájkoló munkásokat a rendőrség feloszlatta. Október 5-én újabb gyűlést tartottak, ezen 400-an vettek részt. Tóth Imre elmondta, hogy mindenütt tart a sztrájk, csupán a Ganz-ban és a Magyar Állami Gépgyárban nem, mert ott jobbak a feltételek. A gyűlésen jelen volt a pártvezetőség nevében Rády Sándor is.

A békéltető bizottsági tárgyalások eredményét október 8-án tartott gyűlésen ismertette Tóth Imre. A gyűlés a munkaadók feltételeit visszautasította és sztrájk folytatása mellett döntött. Október 10-én újabb gyűlést tartottak, ezen felszólalt Bokányi Dezső is és bátorító szavakat intézett a sztrájkoló munkásokhoz. A sztrájkolók biztatására egy rölpap is kiadtak, „Harcoló Társainkhoz!” címmel. „Mindenáron kitartunk a sztrájkban és győzünk minden áron” — tartalmazza a röpirat. A rölpap második része a sztrájkoló ácsok dalát közölte, amelynek első strófája ez volt:

„Beszüntették a munkát az ácsok,
Nem hallik már a kopácsolásuk,
Fogjon rozsdát bár a balta éle,
De éhbérért nem faragunk véle.”¹⁵²

A gyűlések a következő napokon is folytatódtak. Ezeket arra használták fel, hogy a munkásokat neveljék. Az október 12-én tartott gyűlésen Tóth Imre a szervezkedés fontosságáról tartott előadást, október 14-én Bokányi Dezső „Az állam kötelessége, s a munkás és munkaadó közti viszony” címmel. Különösen ez utóbbi figyelemreméltó. Bokányi az államhatalmat támadta, mivel az a tőkepénzesek oldalán áll, majd azzal fejezte be beszédét, „*hogy a munkásosztálynak az államhatalmat meg kell dönteni, s helyébe egy néphatalmat felállítani. Az eszmé győzni fog és azoké a jövő, akik érte küzdenek, a jövő a munkásságé!*”¹⁵³ (Az én kiemelésem — F. J.) A gyűlésen Barón Ede németül ismételte meg a napirendi ponton szereplő kérdést. Október 16-án Bokányi Dezső a munkanélküliség okairól beszélt és az okokat a tőkés termelés anarchikus voltából vezette le. Október 20-án Pfeifer Sándor tartott előadást a munkásvédtörvények hiányáról. Németül ez alkalommal Wvankó Károly beszélt.

A sztrájkantánán összegyűlteknél közben beszámoltak a tárgyalások állásáról is. Október 18-án még Tóth Imre annak a reményének adott kifejezést, hogy a mesterek rákényszerülnek az engedményekre, a fő akadály Horváth József szakelnök, aki minden megakadályoz. 17-én a kőművesek is részt vettek a gyűlésen, nevükben Bauer János és Gogolya György biztatta az ácsokat kitartásra. Október 23-án Tóth Imre ismertette a mesterek fenyegetőzését, hogy külföldről hoznak munkásokat — ettől nem félnek, félőbb, hogy itthon találhatnak. Bokányi arra kérte a sztrájkolókat, hogy továbbra is tartsanak ki.

¹⁵² OL BM res. 1151/1898.

¹⁵³ Uo.

¹⁵⁴ Uo.

Október 27-én Tóth Imre sajnálattal jelentette be, hogy a sztrájkot kénytelenek abbahagyni. Két okot hozott fel, az egyik, hogy a vidéki munkanélküliek özönlének a fővárosba, a másik az öntudat hiánya, sokan kidőltek és munkába álltak. Javasolta, hogy tartsanak fegyverszünetet. Tóth Imre után Bokányi Dezső szólalt fel és bátorította az ácssegédek, hogy ez a sztrájk nagy veszteség volt a munkaadóknak, még egy ilyen sztrájkot már nem bírnak el. Tavaszra meghirdeti 30 ezer építőmunkás sztrájkját. Ezzel az ácsok harca is végetért, eredmény nélkül.¹⁵⁴ A sztrájk közvetlenül nem győzött, de annak befejeztével a munkaadók mégis engedtek. A napibér a kőműveseknél és az ácsoknál is 20—30 kr-rel magasabb lett.¹⁵⁵

Az ácsok körében lényegesebben kisebb volt a szervezettség, mint a kőműveseknél; 800 ácssegéd lépett sztrájkba. Az építőmunkások kongresszusán elhangzott beszámoló szerint laza volt az érdeklődés a szakmozgalom iránt. A Millennium utáni munkanélküliség és a helyzet rosszabbodása élenkítette meg egy kicsit a szakmozgalmat. Így emelkedett a szervezett ácsmunkások száma 300 főre.¹⁵⁶

Komolyabb szervezkedés csak a kőművesek sztrájkja idején indult meg. Kivételt képezett Újpest, ahol Rády Sándor fáradhatatlan szervező munkája révén a számos terület között az ácsok szervezkedése is fellendült. A szervező munka eredményeként 1897 márciusában megalakult az Újpesti Hajó- és Épület-ácssegédek Szakegyesülete. Az alapszabályt a március 21-én tartott gyűlésen fogadták el és megválasztották a tisztség viselőket.¹⁵⁷

A Népjólét c. pártlap szeptember 3-i tudósítása szerint a belügyminiszter jóváhagyta az alapszabályokat.

1896—1897-ben a részletezett legjelentősebb bérharcok mellett még számos kisebb sztrájk játszódott le a fővárosban és vidéken, jelentőségében a fentiek után kívánczik említésre a bányamunkásság mozgalma. A pécsi bányászok harcáról említést tettünk. 1896. március 3-án tört ki a salgótarjáni bányászok sztrájkja. A sztrájk kitörésekor 5 csendőr tartózkodott a községben, nyomban letartóztatták a „felbújtó” Frankovicst, akit az elkeseredett tömeg kiszabadított. Még aznap Besztercebányáról 40 csendőrt vezényeltek Salgótarjánba és 4-én ismét letartóztatták Frankovicst. A bányakapitányság pedig értesítette a sztrájkoló 400 bányászt, hogy a munkaszabályzat 35. §-a értelmében az összes nyugdíjigényük elvesztése mellett elbocsátják őket. Intézkedett a főszolgabíró is, 10 főt feljelentett a büntető törvényszéknél, 50 munkást pedig rögtön el is bocsátottak. „A letartóztatás a munkából elbocsátott 50 munkás leszámolása és különösen a rendelkezésünkre állott nagyobb csendőrségi karhatalom a jó gyümölcsöt megteremték”¹⁵⁸ — írta jelentésében a főszolgabíró. Hatósági segédlettel a sztrájk március 9-én megszűnt. A salgótarjáni sztrájk jól mutatja, hogy a vidéki munkásság a fővárosinál is jobban ki volt szolgáltatva a tőkések segítségére siető hatóságok önkényének. A sztrájkot rendészeti kérdésként kezelték.

A véres hatósági megtorlások közül is kiemelkedik az aninai bányászok közt véghezvitt mészárlás. 1897. január 20-án az aninai bányatelepen, amely az osztrák-magyar államvasút-társaság tulajdonában volt, 11 személyt öltek meg a csendőrök, 18-at pedig súlyosan megsebesítettek. A tragikus események már 1896. december végén elkezdődtek. A resicai bányarobbanásnak 69 bányász esett áldozatul. A nyugtalanság és a felháborodás áterjedt a szomszédos Aninára is. A bányatelep urai, mint ha szándékosan akarták volna a nyugtalanságot élelni, erre az időre időzítették munkásellenes intézkedéseiket. A társaság január 1-től a „társláda” alapszabályait önké-

¹⁵⁵ MMTVD II. k. 509. l.

¹⁵⁶ Rendőrségi évkönyv 1897. 584. l.

¹⁵⁷ FL Bp. Főkapitány eln. res. 259/1897.

¹⁵⁸ OL BM res. 1151/1898.

nyesen megváltoztatta, a munkások hozzájárulását a heti kereset 5%-áról 7-re emelte fel. A nyugdíjképességet 30 évi szolgálatról 40 évre emelte fel. Az özvegyek a korábbi kétharmados fizetés helyett csak felet kaptak volna. A bányatelepen forrongás kezdődött. A munkások küldöttséget menesztettek a kereskedelmi miniszterhez, aki azonban az igazgatóságnak adott igazat. Pusztán ez a tény is jól szemlélteti a magyar kormányok bűnös osztálypolitikáját, továbbá azt is, hogy mennyit tettek a munkásügy rendezéséért. A forrongás eredményeként először 300 asszony vonult a társulat aninai tisztartójához. A tisztartónak azonban sikerült bezárkóznia az asszonyok haragja elől. A következő lépés az volt, hogy a bányászok kimondták a sztrájkot, majd elhatározták, hogy felkeresik Willigens vezérigazgatót, aki éppen ott tartózkodott. Január 20-án 2200-an vonultak fel, nők, férfiak, gyerekek vegyesen, majd küldöttséget választottak és a vezérigazgatóval írásban is elfogadtatták a rendelkezés visszavonását. Amikor azonban a vezérigazgató az aninai és a resicai tisztartóval távozni akart, a munkások rosszat sejtettek és kitört a zendülés, ebben szerepet játszott, hogy az épület folyosóján feltűnt öt csendőr. A csendőrhadnagy tüzet vezényelt, 24 lövés dördült el és 8-an a helyszínen meghaltak, 9-en megsebesültek, közülük 3-an másnap meghaltak. A sortűzre a tömeg közáporral válaszolt, majd újabb 6 főnyi csendőrségi erősítés érkezett, este pedig megérkezett a katonaság. 400 szuronyos katona tartotta megszállva a helységet. A temetésen csupán a rokonság vehetett részt. 28 férfit és 3 asszonyt letartóztattak. Ezeket vasra verve őrizték.¹⁵⁹

A sztrájk eredménytelenül végződött. A munkások vérükkel sem tudtak eredményt elérni. Resicán is teljes nyomorban éltek az áldozatok hozzátartozói.¹⁶⁰ Kraszó-Szőrény vármegye ezzel véres foltta vált Magyarország térképén, ugyan is még 1896 júniusában Mehádika községben 6 ember életét oltotta ki az ottani csendőrsortűz, 18-an pedig súlyosan megsebesültek.¹⁶¹

Az aninai bányamunkásság megmozdulásában még ösztönös elemek is voltak, de az egész magyar munkásmozgalom sem állott még azon a szinten, hogy választ adhatott volna a hatóságoknak. Amikor a pártvezetőség a resicai szerencsétlenség kapcsán tiltakozó népgyűlést hívott össze és a szónok Schwartz József a tőkések kezdte okolni a szerencsétlenség miatt, Krecsányi kapitány azonnal feloszlatta a gyűlést.¹⁶² Az aninai események után is meg kellett elégednie a pártvezetőségnek egy interpelláció beterjesztésével, amelyre Visontai Soma képviselőt kérték meg.¹⁶³ A tragikus eseményeket Révész Tivadar Bányász sors c. verse örökölte meg.¹⁶⁴

Említést érdemlő sztrájkok voltak még 1896-ban: februárban a Lingel Károly-féle esztergályos és asztalosáru gyár valamennyi munkása sztrájkolt. A tulajdonos Bécsből akart munkásokat hozatni, de nem sikerült.¹⁶⁵ Áprilisban a „Temesvári és társai” cég bőrdíszmű- és cipőgyárában léptek sztrájkba a munkások, követelve a nőmunkások és művezető elbocsátását, sikertelenül.¹⁶⁶ Szeptemberben a Schön-féle paszománygyár munkásai léptek sztrájkba. A sztrájkban csupán 12 takács vett részt.¹⁶⁷

¹⁵⁹ MMTVD II. k. 383—387. I., ill. Pesti Napló 1897. jan. 23. A Pesti Napló 12 halottat említ

¹⁶⁰ Pesti Napló 1897. jan. 23.

¹⁶¹ Mehádika községben a tömeg megostromolta a községházát. Az elégedetlenséget a községi legelő telekkönyvezése idézte elő. Ásóval és kapával felfegyverkezve szálltak szembe a csendőrséggel is. Az események után a csendőrség a község minden házát megszállta. Pesti Napló 1896. jan. 28.

¹⁶² Függelék 1896. dec. 28.

¹⁶³ Visontai Soma január 28-án terjesztette be interpellációját, amelyben előadta a munkások jogos és súlyos sérelmeit és ismertette a zendülés körülményeit. Képviselőházi Napló 1896. III. k. 64—65. l.

¹⁶⁴ Révész Tivadar: Bányász sors. Dalok és szavaltatok 41—42. l.

¹⁶⁵ Pesti Napló 1896. február 27.

¹⁶⁶ FL Bp. Főkapitány eln. res. 200/1896.

¹⁶⁷ Uo. 860/1896.

1897 februárjában a Danubius—Schoenichen—Hartmann egyesült hajó és gépgyárban zajlott le sikertelen sztrájk. Itt 400 munkás lépett sztrájkba minimális órabér megállapítást követelve. Kezdetben 17 kr-ban, majd 25 kr-ra felemelhető minimumot kívántak elérni. A munkások egy hét után álltak munkába a régi feltételek mellett, 20-25 fő kivételével ével, ezeket az igazgatóság nem vette vissza.¹⁶⁸ Márciusban a kolozsvári dohánygyári munkások kezdtek sztrájkharcot, mintegy 1000 fő, férfiak és nők. A munkások a levonások felemelése és az igazgató durva bánásmódja miatt tiltakoztak. A harc végül a munkások javára dőlt el.¹⁶⁹ Augusztus 28-án Kassán az Orth-féle esztergályosáru gyárban zajlott le négyhetes sztrájk eredménytelenül.¹⁷⁰ Ezzel egy időben bontakozott ki Győrben a vagongyáriak sztrájkja. Szeptember 7-én 500 munkás beszüntette a munkát a gyárban uralkodó viszonyok miatt. 6-án az asztalosok szerény bérjavítást kértek, de válaszként az igazgatóság, „akinek a fizetés nem tetszik, az mehet”, megjegyzéssel azonnal elbocsátotta a gyár 21 asztalosát. Ezután következett a munkabeszüntetés, követelték az elbocsátottak visszavételét, a 10 órás munkaidőt, kéthetenként helyett hetenkénti fizetést, a túlórákért 4 óránként 5 óra kifizetését, a csoportvezetők napi bérminimumaként 1 Ft 80 kr., a munkások számára 1 Ft 50kr. napibért, a napszamosoknak pedig 1 forintot. A munkáltatók ez utóbbi kérést vonakodtak teljesíteni, végül engedtek és a sztrájk egynapi harc után eredményhez vezetett.¹⁷¹ Szeptember 13-án Újpesten az aszfaltozó munkások léptek sztrájkba. A munkások bérét leszállította a vállalkozó társaság, „hogy még így is nyereszkedjék az amúgy is nagy hasznot hajtó vállalat”. A sztrájk 1 nap alatt eredménnyel zárult.¹⁷²

1897-ben sztrájkoltak még Budapesten a pipagyáriak, Pomázon a téglagyári munkások, Nagyszebenben a könyvkötők, az utóbbiaknak sikerült a 8 órai munkaidőt is kivívni.¹⁷³ Bérharcot folytattak a szabó és a sütőmunkások, egyes faipari szakmák.

Az 1897-es sztrájkharcok mérlegét megvonva a fővárosban sztrájkolt 15 ezer téglagyári munkás, 10 ezer kőműves, 800 ácssegéd, 400-an a Danubius-gyárban. Végeként 1000 fő Kolozsvárott, 1000 kőműves és 800 téglagyári munkás Pécsen, Győrben 500-an. Ha ezekhez hozzá tesszük a kisebb sztrájkokban résztvevők számát, akkor több mint 30 000-re tehetjük a sztrájkoló ipari munkások számát. A források szerint 15 000-re tehető a sztrájkoló mezőgazdasági munkások száma is 1897-ben, vagyis együttesen Magyarországon a horvátországi területek nélkül 45 000 munkás hagyta abba a munkát kisebb, rövidebb időre. Valójában ennél többen folytattak bérharcot az országban. A mezőgazdaságban szinte az egész évben folyt a bérharc, ha ez nem is vezetett munkabeszüntetéshez, úgyszintén az iparban is találhatók sztrájk nélküli bérharcok is. Az aratási sztrájk kivételével a többi sztrájk nem ért el látványos eredménymutatkozott az addigi hibák. Mind a szakszervezeti mozgalom, mind a párt vezérmínimális vívmányai mellett lényegesebb volt az erkölcsi siker. Fontos volt az is, hogy megmutatkoztak az addigi hibák. Mind a szakszervezeti mozgalom, mind a párt vezetősége jelentős tanulságokat, tapasztalatokat vonhattak le ezekből a küzdelmekből. A harcok során megmutatkozott, hogy a munkásosztály egyre komolyabb tényezővé válik Magyarországon. A politikai harc mellett a gazdasági harc színterén is komoly tényező. Ez a harc természetesen erősítette a politikai küzdelmet is. A korabeli Magyarországon egy sztrájkharc maradéktalan sikeréhez még nem voltak meg a megfelelő feltéte-

¹⁶⁸ Uo. 128/1897.

¹⁶⁹ MMTVD II. k. 422. l.

¹⁷⁰ Asztalosok Szaklapja 1897. aug. 28., szept 11., 25.

¹⁷¹ MMTVD II. k. 503—504. l.

¹⁷² Társadalmi Lapok 1897. szeptember 20.

¹⁷³ Rendőrségi évkönyv 1897. 587. l.

lek. A munkásosztálynak még nem volt elegendő gazdasági és politikai ereje egy hosszantartó sztrájk győzelemre viteléhez. Kiütköztek a hazai szakmozgalom hiányosságai. Mindezekből a párt és a szakmozgalom vezetői később le is vonták a megfelelő következtetéseket, ám a következő, 1898-as év a Bánffy-terror csúcspontját hozta és minden változtatást lehetetlenné tett egy időre. A munkásság ebben a küzdelemben erején felülit teljesített és vállalt. Ez nem az előkészítés hiányosságain múlott, mert a munkások adott anyagi helyzetét figyelembe véve reménytelen vállalkozás lett volna pl. a 15 ezer téglagyári munkás számára egyhónapi tartalékösszeget előteremteni, ez napi 1 Ft-ot alapul véve 450 ezer Ft-ot tett volna ki. Ezt az összeget egy év alatt lehetett volna előteremteni, ha minden munkástól minden nap levonnak 10 kr-t. A 10 kr-t pedig már béremelésként is elfogadták. A sztrájkok idején a segélyezést elsősorban a külföldről kapott pénzekből fedezték. Ezek összege viszont közel sem biztosította a munkások ellátását. Hiba volt a bérharcokat külföldi segélyre alapozni. A külföldi testvérszervezetek nem adták meg a megfelelő támogatást, már azért sem, mert Nyugat-Európában is egymást érték a sztrájkok.

Különösen a sokgyermekes családapákra nehezedett nagy felelősség, az éhező család, amelyik gyakorta a feleséggel az élen szembefordult a sztrájkoló családfővel. A munkáscsaládok nem rendelkeztek kitartással, máról holnapra éltek. A gyűjtések tilalmát elrendelő belügyminiszeri rendelet után pedig az is fenyegette a szakegyleteket, hogy a munkások összekuporgatott filléreire lecsap a rendőrség. További okok közé sorolható, hogy ezekben az években sok volt a munkásosztály soraiban azoknak a száma, akik még nem rendelkeztek proletár múlttal, frissen kerültek a mozgalomba. Főként a szakképzetlenek táborában jelentett veszélyt, hogy a nehezen megszerzett megélhetési forrást elveszítik és mások kerülnek a helyükbe, mint ahogy a munkáltatók éltek is azzal a lehetőséggel, hogy a sztrájkot szervezetlen munkásokkal törték le. Az ipari konjunktúra megtorpanása nagyszámú szakképzett munkást dobott az utcára, a toborzó ügynökök rendre tudtak felfogadni vidéken a sztrájkolókat helyébe újabb munkaerőt. Ebben az időben különösen a kisipari szakmákban még eléggé dívott a vándorlás. Tömegesen mentek külföldre is dolgozni. Ezekre az évekre azonban már külföldön is nehéz volt munkalehetőséghez jutni.

A sztrájkőrökkal szemben a munkásság nem tudott sztrájkőrséget szervezni, mivel ezt a hatóságok a legbrutálisabb módon megakadályozták. A téglagyári és a kőműves sztrájkoknál is megfigyelhető volt, hogy a rendőrség rendre beavatkozott a „becsületesen dolgozni akarók” védelmében. Nehezítette a helyzetet, hogy a jobb anyagi körülmények között élő munkaadók, mesterek lényegesen jobban tudtak szervezkedni is. Ezt a szempontot a kőműves- és az ácssztrájk kapcsán a szónokok meglehetősen kiemelték. Alkalmazhatták a kiéheztetés taktikáját. Természetesen mindezekhez hozzájárult, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetősége sem rendelkezett megfelelő tőkével a bérmozgalmak támogatásához. Nem volt meg az agitáció megfelelő anyagi fedezete sem. A korábbi viszályok sokat ártottak a szakmozgalom ügyének is. A munkások egy része megcsömörlött az állandó torzskodásoktól és távolmaradt a szakmozgalmaktól. Az adott sajátos helyzetben — a munkásosztály összetétele, munka- és életkörülményei — igen nehéz feladat volt a szakegyleti mozgalom erősítése. S ha ezek mind meglettek volna is, a munkásságnak akkor is ki kellett volna járni a gazdasági harc iskoláit.

Az 1897-es sztrájkharcok vereségükben is előremutatóak voltak. A kőműves- és ácsszegédek sztrájkja után, amikor a munka felvételére kényszerítette őket a nyomor, a munkások azzal a kijelentéssel és meggyőződéssel álltak munkába, hogy a következő sztrájk már biztosan eredményes lesz és készültek a tavaszra tervezett általános építőmunkás sztrájkra. Az 1897-es bérharcok az eddiginél is jobban ráirányították a

figyelmet a szakmozgalom gyengeségeire. 1896—1897-ben lényegében csak néhány szakmánál figyelhető meg aktívabb szakegyesületi élet. Így a famunkásoknál, a szabónál, az építőmunkásoknál és vasipari szakmák közül a lakatosoknál. Az erjedés és a szakmozgalom gyengeségeinek a számbavétele éppen a bérharcokból kimaradó vas- és fémmunkások körében indult meg. A Vas- és Fémmunkások Szaklapja hasábjain még az őszi sztrájkharcokkal kapcsolatosan élénk vita bontakozott ki. Szeptember 16-án „Sch.F.” „Szakmozgalmunkhoz” c. cikkével indul el a vita. „Keserű panaszok hosszúra nyúlt sorozata hangzik el szaktársaink részéről, bizonyítván a vas- és fémmunkások már elviselhetetlenné vált gazdasági helyzetét. Nálunk különösen sokat beszélnek és beszéltek a helyzetről anélkül, hogy e helyett kibontakozásra valami tervszerűség történt volna.” Majd kifejti a cikk írója, hogy „Magyarországon az ipari munkásság számszerű többségét a vas- és fémmunkások képezik”. A tőkés termelési rendszer, amely megteremti a tőkés és a munkásosztály közötti osztályellentétet, Magyarországon a vas- és fémipar szakmákban nyerte el kifejlődésének legmagasabb fokát. E fejlődés egyúttal elkészítette szaktársaink nagy többségének a nélkülözésnek siralmas ágyát. A nagy munkanélküliség, a munkabéreknek napról napra való csökkenése, a bánásmódnak embertelensége, minden nap bizonyítható tény. A munkaidő hosszú és rendezetlen.

Az előrelépést a következőkben látja: „Elsősorban mélyremenő intézkedésekkel ki kell irtani azt a szellemet, mely manapság az egyleti életet jellemzi. Ki kell irtani a szaktársakból azt a tudatot, hogy az egyletek nem mások, mint közönséges segélyegyletek (A szakegyletek a korábbi önszegélyező, betegszegélyező és temetkezési egyletekből alakultak ki — F. J.), melynek léte és működése egy gazdasági válságtól függ. *Fel kell emelni egyesületeinket arra a magaslatra, amely ez intézményt a munkásmozgásban megilleti és ahonnan csak a kinövések túlsúlya húzta le a mélységbe... Oly szakegyesületeket kell létrehozni, melyek tényezővé kell hogy váljanak a szakmozgalmunk történetében. Egész tervszerű messze jövőben kiható reformokról kell, hogy szó legyen.* ¹⁷⁴ (Az én kiemelésem — F. J.) A szakmáknak be kell látni, hogy érdekeik közösek. Végül a külföldi szakmozgalom taktikájának tanulmányozását ajánlja a szerző.

A cikke Vanczák János válaszol, kifejti, hogy a jelenlegi egyletek között alig van valami kapocs. „Mit ér nekünk egy németországi mintára szervezett országos főbizottság vagy egy központi titkárság, ha nincs, aki szót fogadjon, aki a kibocsátott felhívásokat és felszólításokat kötelességének tartja tudtára adni, megértetni és keresztülviteni szakszervezete minden tagjával.”¹⁷⁵ Vanczák végül egy teljesen pesszimista hangot üt meg, amolyan semmit sem érdemes tenni alapállásból, hozzá téve hogy a nevelés ferde volt és Pató Pál szemlélet van. Így nincs is javaslat. A következő vitacikk konkrétan a szaktanács kérdésével foglalkozik. Elmondja, hogy a szaktanács eddig csak névleg létezett. „Üléseire a szervezetek olyan elvtársakat küldtek, akiknek éppen kedvük volt elmenni, sőt legtöbb esetben úgy fogták fel a szaktanács működését, hogy tanulni küldték el az ülésre.” Ezek után a cikk beszámol a szaktanácsnál történt előrelépésről. Hosszabb vita után végre működési program született, amely kimondja, hogy fejleszteni kell a szervezkedést és agitációt, különösen azoknál a szakmáknál, ahol ez részleges és vidéken. Ellenállási alapokat kell kialakítani. Az egyletek szabályait egyöntetűvé és praktikussá kell tenni. Munkásbörzét kell felállítani, a segélyezést és jogvédelmet összpontosítani kell.

Döntést hoztak statisztikai feljegyzések elkészítéséről, a sztrájkokról is. Kimondta a szaktanács a szövetségek megalakítását, a szaksajtó rendezését, szakkongressz-

¹⁷⁴ Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1897. szeptember 16.

¹⁷⁵ Uo. október 7.

szusok egybehívását a szakmák többségének a kívánságára: Végül három kérdést bocsátottak szavazásra: 1. mi a vélemény a programról, 2. csatlakozzanak-e a szervezetek a szaktanácshoz, 3. szükségesnek tartják-e a szakmák összpontosítását? A kérdésekre igenlő válasz született.¹⁷⁶

A következő vitacikk ismét a szakmozgalom helyzetével foglalkozik, kifejti, hogy a szakszervezetek nagyon gyengék. „Kivétel nélkül minden szakmában a munkások egy csekély töredéke van csak szervezve, amely a szervezetlen tömeggel összehasonlítva számba sem jöhet.” Elmondja a cikk írója, hogy a zajos próbálkozásokon kívül alig történik valami, hiányzik a műhelyeken belüli személyes szóbeli agitáció. Hozzáteszi ugyanakkor azt is, hogy mindez nehéz is jelenleg, mert gazdasági válság van. „Az ipari munkások nagy része kisiparosoknál van alkalmazva, maga előtt látja azok nyomorát, velük dolgozik kora hajnaltól késő estig, hogy a legszükségesebbet megkeresse. Az ilyen munkás nehezen fog hitelt adni annak, hogy a munkaadója őt kiszákmányolja, kiszipolyozza és hogy vele ellentétes érdekei vannak.”¹⁷⁷ „S.M.”, a cikkíró úgy vélekedik, hogy a gyári munkásság előbb megnyerhető lenne: A fő súlyt a politikai mozgalomra kell szorítani helyezni, mert ha a szakmozgalom veszélyes lesz a vállalkozókra politikai súly nélkül felosztatják azokat.

Az „Egy Lépés előre” c. vitacikk szintén önkritikusan tárja fel a hibákat, hiányzik a szívvel, lélekkel történő agitáció. „Bennünk van a hiba — írja — a mozgalmat négy fal közé szorítottuk, rendesen az egylet négy fala látott bennünket és a szaktársaink óriási többsége nem is tudta sok esetben, hogy van-e szakegylet és mi annak célja. Ha ezen változtatni akarunk fel kell keresni szaktársainkat ott, ahol vannak a műhelyekben, a gyárakban. (Az én kiemelésem — F. J.) Műhely- és gyárértekezletet kell tartani. Az indifferenseket fel kell világosítani, minden műhelyben bizalmi választani, hogy a szakegylet összeköttetésben legyen a gyárral és a műhellyel.”¹⁷⁸ A kevés képzett agitátor kérdésére is válaszolva felveti a cikkíró, hogy szónoki tanfolyamot kell indítani és ki kell terjeszteni vidékre is.

A Vas- és Fémmunkások Szaklapja hasábjain kibontakozott vita alkalmas volt arra, hogy feltárja a szakmozgalom fogyatékosait, nem csupán a szakmán belül, hanem általánosságban is kitekintsen. A jól szerkesztett színvonalas lap e vita számára jó keretet is biztosított. Ösztönzést adott a pártvezetőség számára is a szakmozgalom ügyének felkarolását illetően. 1897 végére olyan jelek mutatkoztak, hogy a pártvezetőség a politikai és gazdasági harc terén is újabb eredmények elérését szorgalmazza majd a következő évben. A Bánffy-kormány munkásellenes politikájával szemben folytatott harcokban nőtt a munkásság öntudata és elszántsága. 1898. január 2-án 28 szakegylet 200 választmányi küldötte összeült, hogy újjáválaszthassa a szakszervezeti tanácsot és meghatározza annak feladatait. Mindezek a lépések a szakszervezeti mozgalom tényleges megerősítésének a jegyében történtek. A szakegyletek zömében megerősödött az a felismerés, hogy fel kell számolni az addigi állapotokat és új alapokra kell helyezni a szakmai szervezkedést. Az értekezlet helyesen vázolta fel a szakszervezeti munka javítását célzó lépéseket. Lényegében a Vas- és Fémmunkások Szaklapjában november 4-én megfogalmazott célkitűzések képezték a kidolgozott program gerincét. Helyesen mondta ki az értekezlet, hogy „A szakszervezetek a munkásság gazdasági harcának szolgálatában állóknak tekintendők s e szempontból törekedni kell a lehető legtöbb oldalú és legterjedelmesebb segélyezés létesítésére, általa azok harcképességét fokozni.”¹⁷⁹

¹⁷⁶ Uo. november 4.

¹⁷⁷ Uo. november 18.

¹⁷⁸ Uo. december 2.

¹⁷⁹ Erényi Tibor i. m. 192. l. Erényi Tibor ismerteti és értékeli az értekezlet legfontosabb célkitűzéseit.

A határozat magába foglalja az elmúlt évi bérharcok tapasztalatait és egyben újabb jelentősebb tervét. Az 1897-es bérharcok azzal zárultak, hogy azokat a következő év tavaszán újult erővel folytatják, majd ismételten tervezték a kőművesek, ácsok és téglagyáriak sztrájkját. A Függetlenségben közölt hírekben többször is szerepelt a tavaszi sztrájkok terve.¹⁸⁰ A február 25-i számban, amely arról tudósít, hogy a kormány a szakegyletek feloszlását tervezi, megjegyzésként szerepel a pártvezetőség válasza, amely a fenti szakmák egyenkénti sztrájkját határozta el. Ezekre a sztrájkokra azonban már nem kerülhetett sor, nem azért, mert feloszlatta a kormány a szakegyleteket, hanem mert megbénította azokat, és megfosztotta minden anyagi alaptól és lehetetlenné tett minden pénzgyűjtést. Az 1898 elején kibontakozott terror arra kényszerítette a munkásságot, hogy legális szervezeteit megvédje. Többre ereje nem jutott.

1898 elején jelentősebb bérharcok nem is voltak az országban. A fővárosban csak a szállébb szakmáknál fordult elő bérharc. Február elsején a salgótarjáni bányászok vállalkoztak sztrájkra. 891 munkás lépett sztrájkba. Az alispán azonnali elbocsátást helyezett kilátásba, végül csendőri és katonai beavatkozással vetettek véget a bányászok bérharcának.¹⁸¹

A szakmai szervezkedés átmeneti visszaesésében 1898-tól már döntően nem szemléleti kérdések játszottak szerepet, hanem a kormány hadjárata. Az üldöztetések mellett döntő volt a gazdasági válság fokozódása, jelentősen megnőtt a munkanélküliség. Fokozódtak az elbocsátások. A Ganz-gyárból három hét leforgása alatt 1000 munkást tettek az utcára. A Belga-gyárból 800-at, a Linzer-féle szeszgyárból 60 munkást bocsátottak el. A munkanélküliek számát a Függetlenség c. lap 1898 elején 25—30 ezer főre teszi a fővárosban.¹⁸² Az 1897 végén megfogalmazódott célok megvalósulása valójában csak a Bánffy-kormány bukása után, 1899-től kezdődhetett meg.

A mezőgazdaság munkásság szervezkedése és bérharcai

A mezőgazdasági munkásság szervezése az 1890-es évek elején indult meg. A földmunkásmozgalom fejlődése azonban nem volt töretlen. A kíméletlen hatósági üldözések mellett az MSZDP-n belüli viszályok is kihatottak vidékre is. Rendszeres és céltudatos agitációs és szervező tevékenység 1895 végétől számítható, amikor Várkonyi István egy ideig a párton belül, majd attól elszakadva kezébe vette a földmunkások szervezésének irányítását. Az addigi szociáldemokrata agitáció hatására az alföldi agrárproletariátus is megfogalmazta magának azokat a célkitűzéseket, amelyekkel saját helyzetén segíthet. Így megfogalmazódott a szervezetek létrehozásának szükségessége, egységes munkavállalási feltételek kidolgozása, elsősorban egységes aratási feltételek kidolgozása. Ennek érdekében sürgették egy földmunkás kongresszus összehívását és egy önálló földmunkáslap kiadását. Várkonyi magáévá tette az alföldi földmunkások törekvéseit és sikraszállt a kongresszus mielőbbi összehívásáért, egy földmunkás szaklap kiadásáért és szorgalmazta a mezőgazdasági munkásság önálló szakszervezkedését.¹⁸³

¹⁸⁰ A pártvezetőség az üldözések idején többnyire a Függetlenség c. polgári lapban közölte a parthíreket.

¹⁸¹ OL BM res. 1151/1898.

¹⁸² Függetlenség 1898. március 10.

¹⁸³ A földmunkás mozgalom történetéről lásd: Simon Péter i. m. Várkonyi István fellépéséről és elképzeléseiről: Farkas József: Az 1896—1897-es pártszakadás és Várkonyi István fellépése Acta Universitatis Szegediensis Tudományos Szocializmus VII. sz. A földmunkás szakszervezkedés kérdéséről: Szakács Kálmán: Első kísérlet a földmunkás szakszervezet megalakítására (1896—1897) Párttörténeti Közlemények 1969. 3. sz.

1895 őszén megjelenő Népakarat, majd Új Népszava, amelyek Várkonyi anyagi támogatását élvezték, tág teret biztosítottak a fenti gondolatok számára. 1896-ban különösen a pártkongresszus után a pártvezetőség már kevesebb megértést tanúsított Várkonyival szemben. Várkonyi írásainak közzétételétől az Új Népszava elzárkózott, a kongresszus és a szaklap ügyét pedig halogatta. Így Várkonyi augusztus 29-én kiadta a szaklapot, a Földművelőt, ezzel gyakorlatilag meg is kezdődött a viszály a pártvezetőség és Várkonyi hívei között, amely végül teljes szakadáshoz vezetett 1897-re. Ettől kezdve a földmunkások szervezkedését két helyről is irányították. A tényleges szakmai szervezkedés irányítása a Földművelőn keresztül történt. Várkonyi befolyásának megnövekedése azonban fokozatosan a pártvezetőséget is arra kényszerítette, hogy az addigiaknál lényegesen nagyobb gondot fordítson a földmunkások szervezésére is.

A Földművelő első száma határozottan céljának tekintette, hogy megismertesse a földmunkásokkal a „szakegyesülés előnyét és hasznát”. A lap fejléce is tükrözte Várkonyi törekvéseit: „Földművelő a mezei munkásság és kisvagyonú földművelők szakközlőnye, kiadja: a földművelő munkásság és szegény nép szakegyesülete.” Valójában ilyen szakegyesület nem létezett, létrehozásának szorgalmazására és a gondolat népszerűsítésére viszont a fejléc szövege igen alkalmas volt. A Földművelő cikkeinek egész sora magyarázta a szervezkedés hasznát, a szakegyesület előnyét, szorgalmazta a szakegyesületek alakítását az ipari munkások példája alapján. A mezőgazdasági munkások országosan kiépített szakszervezkedésétől várva a mezőgazdaságban is a jobb bér- és munkafeltételek kivívását. A mezőgazdasági munkásság korabeli harca anyonyiban különbözött az ipari munkásságétól, hogy számukra a proletár mivolt elismertetése volt még az elsődleges cél, vagyis az, hogy szakmai szervezkedésüket elismertessék, ezáltal kiküszöböljék a mezőgazdasági viszonyokból, bérezési és munkaviszonyokból a feudális maradványokat. Az ipari munkássághoz hasonló elbánásban részesüljenek.

A szakszervezkedés ténylegesen is megindult. A földmunkások képviselői szeptember 22-én értekezletet tartottak Budapesten és 20 tagú ügyvezető bizottságot választottak. A bizottság október 4-én ismét összeült és karácsonyra földmunkás értekezlet összehívását határozta el. Közben tárgyaltak a pártvezetőséggel is, amely elismerte a földmunkások illetékességét a szakkongresszus összehívására. A Földművelő pártlapként való elismertetését és Várkonyi, valamint a pártvezetőség közötti békét azonban nem sikerült helyreállítaniuk. Az óbecsei értekezlet, amely kongresszusnak is beillt, kidolgozták a szakszervezkedés rendszerét. Külön szakszervezetek és pártszervezetek felállítását tűzték ki célul. A szervezkedési formába beletartozott volna a hagyományos földművelő egyeslet is. Ezekon kívül külön földművelő kamarák felállítását tűzték ki célul.

A kamarák (munkáskamarák) kérdése szerepelt az MSZDP I. kongresszusán is. Erre nézve határozatot is hozott a kongresszus. Zaka Lajos előterjesztésében azzal indokolta a munkáskamarák szükségességét, hogy a kereskedelmi kamarákhoz, az iparegyesületekhez, a mezőgazdasági egyesületekhez hasonlóan a munkásságnak is legyen érdekvédelmi szerve. A kamarák célját a munkarend feletti örökösben, a munkások érdekének védelmében, a hatóságokkal való kapcsolattartásban és a tulajdonosokkal történő tárgyalásban látja. Felállítását államsegéllyel látja megoldhatónak. Célnak tekintették, hogy a kamarák meghatározó szerepet játsszanak a munkástörvényhozásban.¹⁸⁴ Várkonyi a földművelő kamarák vagy szövetségekbe minden földművelő bevonását tervezte az egységes munkavállalási feltételek kidolgozása és kivitelezése érdekében. A kamarák élén a földművelő egyesletek tagjaiból álló 20—22

¹⁸⁴ MMTVD II. k. 69—70. l.

tagú vezetőség állt volna egy-egy szakszervezeti bizalmi vezetésével. A minden földművelőt tömöríteni akaró kamarák vezetése tehát szegényparasztság kezébe került volna.¹⁸⁵ A határozat nem tesz említést arra nézve, hogy ehhez államsegélyt igényelnének. Az óbecsei értekezlet az országos földmunkás szakmai szervezkedés tényleges elindítója is volt. Országos titkárságot állított fel, titkárát Óbecsén Csuzdi Ferenc személyében meg is választották. Egyben megkezdődött a földmunkás szakszervezetek megalakítása. Az 1897 februárjára hirdetett földmunkás-kongresszus napirendjének ismertetéséből kiderül, hogy egy sor községben a szakszervezeteket már ténylegesen meg is alakították. Konkrétan szerepelt a tervezett napirenden a ceglédi és az orosházi szakszervezet munkadíjra vonatkozó határozata. 1897 februárjára ez a folyamat tovább haladt. A felolvasott üdvözlő levelek között egész sor szakszervezet szerepelt. Legelőrehaladottabb volt a földművelők szakmánkénti szervezkedése Orosházán: „Üdvözlöt az orosházi 500 tagból álló földművelő-szakszervezet nevében: Szokolai István”, külön üdvözlő levelet küldött ugyancsak Orosházáról Szász János és ifj. Horváth István „Az orosházi földművelő szakszervezeti igásmunkások nevében”. Külön szerepel az orosházi pártszervezet üdvözlője is. Szakszervezet nevében küldött üdvözlőket szerepelnek Békés-Bánfalváról, Óbecséről, konkrétan beszélt a szakszervezet megalakításáról a mezőberényi küldött.¹⁸⁶ Még januárban érkeznek jelentések a szakszervezetek megalakulásáról az előbbieken kívül Bácsföldvárról, Horgosról, Medgyesbodzásról, Szabadszenttornyáról, Kübekházáról stb.¹⁸⁷ A szakmai szervezkedés elindítása a mezőgazdaságban sarkalatos pontját képezte Várkonyi István törekvéseinek. A földmunkások önálló érdekvédelmi szervezetének létrehozásán túl Várkonyi a mezőgazdaságban is „szakmánkénti” további bontást szorgalmazott — földmunkások, kiscigányok, kubikosok, igásmunkások stb. — aminek nem volt önálló létjogosultsága. A szociáldemokrata pártvezetőség ellenérve, hogy a földművelés nem szakma, teljesen igaz, abban az értelemben, hogy nem kíván meg olyan szakképzettséget, mint az ipari szakmáké. Talán a kubikosok szakmai szervezkedésének volt a legnagyobb létjogosultsága. A mezőgazdasági munkásság önálló szakszervezkedésének hatékonyabb támogatását azonban ez nem zárhatta volna ki, még akkor sem, ha Várkonyi törekvései kimondottan mezőgazdaságon belüli szakmai szervezkedést céloztak a „szakmai” szó helytelen használatával. A szakszervezkedés a források szerint szabályosan folyt, ténylegesen is sorra alakultak meg a helyi „szakszervezetek”, ezek legális formát azonban nem öltöttek. Legális keret volt az egyesület, amely alapszabállyal működhetett, ha azt a hatóságok jóváhagyták. A helyi párt és szakszervezetek féllégálisan működtek, ezek többségéről a hatóságok is tudtak, de mivel alapszabályt nem terjesztettek be, külön helyiséggel nem rendelkeztek, nem volt mit felosztatni. Az országos földművelő szakszervezet szintén nem működött hivatalosan, de lényegében az is létezett. Várkonyi az 1897-es február 14—15—16-án tartott földmunkás-kongresszuson arra a kérdésre, hogy mennyire valóság „A földművelő munkás és szegény nép szakegyesülete”, a következőket válaszolta: „annyiban mint az államé, a pártoké vagy pártvezetőségeké. Mert sem az állam, sem a pártok vagy pártvezetőségek nem léteznek másban, mint szervezkedésben és a szervezet élére állított egyének működésében. Ami pedig az alapszabályt illeti, az szintén ott van, ahol az államé, párt vagy pártvezetőségeké...”¹⁸⁸

Mindezekből következik, hogy Várkonyi az országos szakszervezetet, mint tömegmozgalmat értelmezi és a szervezkedés keretének szánja. Ez praktikus okokból

¹⁸⁵ Uo. 378. l.

¹⁸⁶ Rendőrségi évkönyv 1897. 352—357. l.

¹⁸⁷ Szakács Kálmán i. m. 67. l.

¹⁸⁸ Rendőrségi évkönyv 1897. 382. l.

is célravezetőnek látszott, mivel nem számolhattak arra, hogy a hatóságok tömegesen engedélyezik a mezőgazdasági szakegyletek megalakítását. Ha ez elő is fordult volna néhány esetben, az előírászerű alapszabályok szerint kellett volna működniök, mert ellenkező esetben azonnal okot szolgáltathattak volna a hatóságoknak a feloszlására. Szabályszerűen ilyen nevű szakszervezet tehát nem alakult meg és nem is működött, nem irányult a létrehozására konkrét törekvés. 1897-ben azonban az Alföld nagy részén mégis élő valósággá, létező tömegmozgalommá vált és funkcionált a mezőgazdasági munkásság 1897-es nagy bérharcai idején.¹⁸⁹

A mezőgazdasági munkásság szervezkedésében az alföldi kivételes állapot bevezetése miatt fontos elem volt az illegális munka. Az MSZDP vezetősége által 1897. január 31-én Budapestre összehívott földmunkás-kongresszus egyik elfogadott határozati javaslata kimondta: „... mindenütt, ahol csak kellő számban földmunkások tartózkodnak, ha kell titkon és a hatóságok ellenőrzése alól kivontan is fognak földmunkás-egyleteket alkotni...”,¹⁹⁰ A kongresszuson megválasztottak egy végrehajtó bizottságot is, amelyiknek joga volt pártértekezleteken, pártgyűléseken a földmunkásokat képviselni, azok szakügyeiben dönteni. Politikai ügyekben kellett csupán a pártvezetőséggel együttműködni.

Mindezekből következik, hogy a pártvezetőség nem térhetett ki az akkor már eléggé általános földmunkás igények elől, amelyeket a Várkonyi István vezette szervezkedés felszínre hozott és képviselt.

A kongresszus a szakszervezet szó kerülése mellett lényegében állást foglalt a földmunkások szakszervezkedése mellett is. A megválasztott végrehajtó bizottság ügyrendje a következőket tartalmazta: „A végrehajtó bizottság célja, hogy minden földművesmunkást, tekintet nélkül arra, hogy az illető kaszás, kapás, vincellér, kubikos stb. vagy más földművesmunkás, a szervezetnek megnyerje.”¹⁹¹ Itt csupán a „szervezet” szó szerepel, amely többféleképpen is értelmezhető lenne, ha ezt nem világítaná meg egy későbbi kitétel, amely az „Eszközök” cím alatt szerepel és annak összes pontja együttesen nem hagy kétséget afelől, hogy az ipari munkások szakmai szervezeteihez hasonló „szervezet” létrehozásáról van szó:

- „1. A földművesmunkások közötti minél élénkebb szóbeli és írásbeli agitáció, felvilágosítás helyzetük és a szervezkedés felől.
2. A gazdasági harcban álló szaktársaknak erkölcsi és feltételeken anyagi támogatása.
3. Valamennyi magyarországi földművesmunkást magába ölelő szervezet létesítése.
4. Munkaközvetítő hivatal és titkárság felállítása.
5. Földmunkás-szaklap indítása.”¹⁹² (Az én kiemelésem — F. J.)

A ceglédi szakkongresszuson, ahol ténylegesen csak a földmunkások képviselői jelentek meg, büszkén szólították a küldöttek szaktársnak egymást és teljesen az ipari szakmáktól kölcsönzött kifejezéseket használták. Konkrétan beszéltek a szakszervezetekről és azok megalakítását a legerőteljesebben szorgalmazták: „... kimondja az 1-ső országos szakszervezet, hogy minden városban, községben és pusztán ország-

¹⁸⁹ Vitatkozni kell Szakács Kálmánnal, aki Várkonyinak és híveinek a törekvését egy ténylegesen megalakítandó szabályszerűen működő szakszervezet létrehozásában látta ekkor és hogy nem sikerülhetett ennek egyik okát az MSZDP vezetésének ellenzésében látja. (Szakács Kálmán i. m.) Olyan országos szakszervezet létrehozására, mint amilyen az 1906-ban megalakult Földmunkások Országos Szövetsége volt, Várkonyi ekkor még nem törekedett. Csúpn a helyi szervezetek létrehozása volt cél az országos szervezettség biztosítása, tömegmozgalommá tétele, amely később mint politikai erő is tényező lehet.

¹⁹⁰ Rendőrségi évkönyv 1897. 335. l.

¹⁹¹ Uo. 346. l.

¹⁹² Uo. 347. l.

szerte földmívelő szakszervezetek alakítandók és pedig földmívelő egyletekkel kapcsolatban.”¹⁹³ Mereven követte a kongresszus a mezőgazdaságon belül is a foglalkozás szerinti szervezkedést. A foglalkozásokat azonban helyesen különböztették meg. Külön beszéltek „kubik-munkásokról”, földmívelő munkásokról, igásmunkásokról és végül kiscgazdákrol.

Az elnevezésekben, felépítési különbségekben tartalmi kérdések nem húzódtak meg, hiszen a legfontosabb eszköz önmagában a szervezkedés volt. Eszköze az egységes munkavállalási feltételek kialakításának, ezáltal jobb munkafeltételek és anyagi viszonyok elérésének. A mezőgazdasági munkásság számára ez utóbbi volt a leglényegesebb. Közösén megegyezni és azt betartani és betartatni. Központi kérdés volt ebből a szempontból az egységes aratási feltételek kidolgozása. A budapesti kongresszus ezt végül levette napirendjéről, mivel minden munkát illetően kimondta a pénzbeli fizetést. Minden területen a napszámos munka behozatalát követelte a kongresszus pénzbeli fizetéssel és minden természetbeni juttatást elvetett. A ceglédi kongresszus viszont ezt a kérdést rugalmasabban kezelte, kimondta, hogy ahol csak részben lehet aratni, ott 10-ed részért kell felvállalni minden mellékszolgáltatás nélkül. Mindkét kongresszus 12 órában határozta meg a munkaidőt és követelte a 14 éven aluli gyermekmunka eltörlését.

A két kongresszuson tehát lényegében azonos módon fogalmazódtak meg a kérdések és a kibontakozó viszály ellenére lehetőség nyílt a földmunkások számára, függetlenül attól, hogy melyik párthoz tartoznak, egységes feltételek kialakítására. A szervezkedés megindulása, a cél megismertetése a legtöbb esetben meg is indította a bérharcot. Egy-egy helység munkásai igyekeztek az embervásártérre érkező gazdákra rákényszeríteni a maguk akaratát és ha jól voltak szervezve, a gazda nem kapott olcsóbban napszámost. A legtöbb problémát a szomszédos és távolabbi településekről érkezők okozták, ezért hamar kialakult az a felfogás a mozgalomban, hogy van elegendő munkaerő, akkor a szomszéd község munkásai nem vállalhatnak munkát az adott településen. A földmunkások valóságos sztrájkórséget szerveztek. Rendszeresen figyelték a községbe vezető utakat és megakadályozták az idegen munkaerő munkavállalását a községben. Ez az akció gyakran tettlegességig is elment.

1897 májusában már erőteljesen megmutakoztak azok a jelek, amelyekből az uralkodó osztályok kétséget kizáróan bizonyosságot nyerhettek a készülő aratósztrájkrol. Az előkészítő munkának egyre több jele mutatkozott. Nem kimondottan a sztrájkra, hanem az aratási munkafeltételek megjavítására irányultak törekvések. Az aratási feltételek javításáért folyó küzdelem azonban korántsem merítette ki a mezőgazdasági munkásság törekvéseit. A gyors szakszervezkedés és az agitációs tevékenység eredményeként az Alföld jelentős részén megtörtént a közös megegyezés arra nézve, hogy milyen feltételek mellett vállalljanak napszámos munkát, aratást. Az Alföldön általában a szentesiek és az orosháziak aratási feltételeit tartalmazó felhívások terjedtek el, de ezektől eltérő helyi bérmeghatározások is ismeretesek.¹⁹⁴ Több helyen a budapesti kongresszus feltételeihez tartották magukat, hogy csak pénzért aratnak.

A sztrájkra készülődés a mezőgazdaságban az ipartól eltérően jelentkezett. Nem mehetett végbe úgy, mint egy üzemben, hogy előterjesztik a feltételeiket és ha nem fogadja el a munkáltató, akkor az előzetes összebeszélés értelmében valamennyi mun-

¹⁹³ Uo. 364—365. l.

¹⁹⁴ A két szakszervezet kidolgozott feltételeit már Cegléden is tárgyalták. Legáltalánosabb követelés volt a robot eltörlése, a nem közvetlenül az aratáshoz tartozó munkákért külön napszámbér követelése. A követelések a korábbi 1/13—1/14 rész helyett 1/10 és helyenként 1/9 részt tartalmaztak. Az orosháziak előre kialakított mennyiségért arattak.

kás sztrájkba lép. Itt ahány nagybirtok, annyi munkahely, nem is beszélve a kisebb birtokosok nagy táboráról és a munkások szétszórtságáról. Így országos szervezkedés indult a mezőgazdasági munkásság munka- és bérezési feltételeinek megjavításáért. Azt lehet mondani, hogy a szervező tevékenységgel párhuzamosan a bérharc is megindult. Megindult azzal, hogy a munkaejükk árát megpróbálták egyöntetűen meghatározni és ezt az árat elfogadtatni, megindult azzal, hogy az egyes községekbe érkező idegen munkaerőt elkergették, s azzal is, hogy akik az adott közösségben nem tartották be a feltételeket, azokra „pressziót” gyakoroltak. „A szocialisták magatartását a ceglédi kongresszus határozza meg.” — írta a Tiszavidék c. lap. Aki munkába állanak, azokra „pressziót gyakorolnak, s ijesztgetik őket. Naponként vannak összejövetelek, amely fő tárgyát az aratás és a munkások miként való beállása képezi”¹⁹⁵. Adán és Moholon a helybeliek botokkal kergetik el az olcsóbb munkára is hajlandó idegen munkaerőt.¹⁹⁶ Orosházán és Nagyszénáson is megtámadták a munkábaállókát.¹⁹⁷

A bérharc legelső megnyilvánulásai közé tartozik az orosházi gabonamagtárak dolgozóinak sztrájkja, akik a ceglédi kongresszus után megtagadták a munkát, nagyobb béreket követeltek. A munkáltatóknak azonban sikerült a szomszédos községekből munkaerőt szerezniük.¹⁹⁸ Bácskában már jóval az aratási sztrájk előtt cselédstrájkok voltak. Már nagypénteken több cseléd elhagyta gazdáját. Vojnits Béla birtokán nyár elején tagadták meg a munkát a béresek, s amikor Vojnits Béla elbocsátással fenyegette őket, 5 béres azonnal otthagyta. Kisszálláson Patkós nevű birtokosnál a cselédek felhagytak az állatok gondozásával. Másutt bevárták a fertályt és csak bérük megkapása után álltak elő a következő fertályra magasabb követelésekkel. A cselédség megmozdulásait minden esetben csendőri beavatkozás követte, az „izgatásokat” eltoloncolták, a „többi cseléd aztán meghunyászkodott”. A csendőrségi beavatkozások eredményeként a „rendet” többnyire sikerült a hatóságoknak helyreállítani, „a rezisztencia azonban úgy az aratonál, valamint a cselédnél is oly nagy, hogy alig lehet vele boldogulni”.¹⁹⁹ A cselédek gorombák az állatokhoz. „Barátom nem parancsol itt már senki!” — mondogatják a gazdák. Pest megye nagy részét bejárta a jelszó: „aki ember, az nem szegődik cselédnek”.²⁰⁰

A fentiekből is kitűnik, hogy az egyik legforróbb megye az aratás előtt Bács-Bodrog volt. Ebben a megyében csapott össze és kelt versenyre a legerőteljesebben Várkonyi és a szociáldemokrata pártvezetőség agitációs tevékenysége. Óbecse már 1896 decemberében országos földmunkás értekezlet színhelye volt. Bács-Szent-Tamásra szerb kongresszust hívtak össze Várkonyi hívei, Zentára pedig június 7-re pártalakító kongresszust kívántak összehívni. Szabadkán erős bázisa volt a Szociáldemokrata Pártnak. A megyében rendszeresen jártak le Budapestről. Bácsotpolyán zenével, tűzoltó bandával és zászlókkal fogadták őket. Az egyik gyűlésükön kimondták, hogy csak pénzért aratnak.²⁰¹ Zentán a csendőrség „izgatásban tetten éri” Pollák Bélát.²⁰² A legerősebb volt a mozgalom a zentai járásban, Zentán, Adán és Moholon: „Az agrárszociális mozgalom a járás területén is átlépte azon határt, melyen túl a jóakarátú intelem mit sem használ és átlépett azon térre, hol a megfélemlítés és terrorizálás ve-

¹⁹⁵ Tiszavidék 1897. április 25. (Szentés).

¹⁹⁶ OL BM res. 130/1897. május 27-i keltezés.

¹⁹⁷ Uo. Az orosházi főszolgabíró ápr. 4-én kelt jelentése.

¹⁹⁸ Uo. március 15-i jelentés.

¹⁹⁹ OL BM res. 911/1897. Szeniczey Ödön 40 oldalas jelentéséből. Szeniczey felsőbb megbízásból az aratás idején bejárta az egész országot, innen származnak értesülései.

²⁰⁰ Uo.

²⁰¹ Uo.

²⁰² Zentai Közlöny 1897. május 23.

szi át szerepüket.”²⁰³ — jelentette a főszolgabíró május 27-én. Hozzátette a jelentéshez, hogy a munkaadókkal szóba sem állnak a tervezett zentai kongresszusig. Azt híresztelik, hogy elvágják a telefon összeköttetést is. Az óbcesei járásban Bács-Szent-Tamáson is „fenyegetővé vált a helyzet”, az addigi szerződéseket felbontották és az idegen munkásokat fenyegetik.²⁰⁴

A napszámos munkánál már jóval aratás előtt folyt a bérharc, az elkeseredett küzdelem a munkáltatókkal és a csendőrséggel. Az aratási szerződéseket nem kötötték meg vagy a meglevőket már felbontották. Az általánosan körözött aratási feltételeiket az uralkodó körök is ismerték, mindezekből következtethettek a készülődő általános aratási sztrájkra. „A munkások között titkos megállapodás van a tekintetben hogy aratási szerződést nem vállalnak — jelenti az orosházi járás főszolgabírája — azon reményben, miszerint a munka sürgősségének beálltakor ők diktálják majd a feltételeket a munkaadóknak.”²⁰⁵ A készülő aratási sztrájk hírének hónapokon keresztül kürtölték már a polgári lapok, arról próbálták az aratókat lebeszélni. Az államhatalom nem vette komolyan ezt a veszélyt, nem hitték abban, hogy valóban bekövetkezhet. Maga Darányi, földművelésügyi miniszter is a miniszterelnökhöz küldött egyik átiratában kizártnak tartotta, hogy egy nagyobb területre kiterjedő mezei munkás sztrájk kitörhet. A kizáró okot az egyöntetű szervezet hiányával magyarázta. A veszélyt azonban nem becsülte le, ezért megkereste a hadügyminisztert, de az félreértette a helyzetet, mert a szabadságolásra gondolt, panaszolta Darányi a miniszterelnöknek.²⁰⁶ A veszélyt abban látta, hogy bármily siker lökést adhat a mozgalom további terjedésének.

Kezdetben ugyan lebecsülték felsőbb körökben, de ahogy közeledett az aratás ideje, annál inkább átértézték a sztrájk veszélyét. Hozzájárultak ehhez a főispánok sötét színben küldött jelentései, a burzsoá sajtó vészharangot meghúzó cikkei. A vidéki hatóságok szerte az országban csendőrségi és katonai erősítésért esedeztek. Mivel a készülő erőpróba fő erjesztője a Várkonyi vezette független szociáldemokrata mozgalom volt, pártalakulást célzó kongresszusuk megtartását betiltották, hiszen ez a seregszemle újabb erőt adott volna a készülődésnek, alkalmas lehetett volna egy egyöntetű országos összebeszéléshez. A hatóságok ezért a már jól bevált módszerekhez folyamodtak, véres összetűzéseket provokáltak. Csak ebben láttak megoldást. Jól szemlélteti ezt a Békés megyei főispán jelentése is, amikor azt fejtegeti, hogy a Szeghalom, Füzesgyarmat és a Vésztő környéki mozgalom azért veszélyes, mert „még nem álltak a hatalommal szemben, mint a csabaiak, vagy az orosháziak”. Vagyis minden területen meg kell csinálni a csendőri vérengzést, hogy nyugalom legyen. Ez már a Bács-Bodrog megyei hatóságok számára elérkezettnek látszott, s egyben a zentai kongresszus betiltására is ürügyet kellett szolgáltatni.

Az első jelentős megmozdulás még április 28-án lejátszódott Moholon. 200 napszámos ásóval és kapával felfegyverkezve tüntetett munkát és kenyeret követelve. Itt a hatóságok még meghátráltak, nem látták elérkezettnek az időt a leszámolásra, teljesítették a tüntetők követelését és munkát biztosítottak számukra.²⁰⁷ A csendőrségi beavatkozás színhelyét Zentát jelölték ki, mivel ez lett volna a kongresszus színhelye. Zentán 622 szocialistát tartottak nyilván. A helybeli és megyei hatóságok megelőző jelentései igyekeztek a helyzetet veszélyesnek feltüntetni, erről gondoskodtak a helybeli polgári lapok is. Nem tekinthető véletlennek, hogy a Zentai Hírlap

²⁰³ OL BM res. 130/1897.

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ Uo.

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ OL BM res. 298/1897.

éppen május 23-án, a „zendülés” napján jelenteti meg a június 7-re tervezett kongresszussal kapcsolatos írását. Így ír: „Nohát csak jöjjenek, az ország minden részéről, a csendőrség és a rendőrség nagy vendégszeretettel várja őket, sőt méltó fogadtatásra már most serényen folynak az előkészületek.”²⁰⁸ A provokáció még aznap bekövetkezett. A hatóságok egy mindennapos eseményt szemeltek ki okként: az idegen munkások elkergetését.

Május 23-án 3 nemesberényi bolgár munkás érkezett munkát keresni Zentára. A helybeliek útjukat állták, hogy nekik sem jut elég. A csendőrök az idegen munkások védelmére keltek, de kevesen voltak a több száz fős tömeggel szemben. Segítségükre Rezsny főkapitány újabb csendőröket hozott és „a főizgatókat, Berta Istvánt, Bibusz Antalt, Bibusz Gergelyt és Rekovics Ferencet a csendőrség letartóztatta és bekísérni akarta. Erre Nagy István elkiáltotta magát, hogy „Hurrá! Ne engedjük, akadályozzuk meg a bekísérést, fegyverkeszszünk kaszára, kapára, szűrjük le a csendőröket és rendőröket.” A tömeg megkísérelte a letartóztatottak kiszabadítását, Berta István megfogta az egyik csendőr fegyverét, ekkor a melléte álló Szavu Miklós nevű csendőr nyomban leszúrta a „merénylőt”. További három személyt pedig megsebesítettek. A tömegben ez az esemény teljes elkeseredést váltott ki. „Haza fegyverekért, megostromoljuk a városházát!” — kiabálták. A csendőrség és a rendőrség nyomban a városházára sietett. A védelmére otthagytott két rendőrtől a tömeg elvette Berta István holttestét és egyenesen a főkapitány lakására vitték, „hogya leszúrta, temettesse el”. A főkapitány kapuját betörték és kamrájában helyezték el a holtat. A főkapitány nem tért haza, ezért lakásának megszállásával felhagytak és a városháza elé vonultak. Követelték a letartóztatottak szabadon bocsátását. További összetűzésekre csak azért nem került sor, mert váratlan erővel kitörő zivatar és a Szabadkáról megérkező század katona ezt megakadályozta. Szegedről pedig 60 csendőr érkezett a helyszínre. Az események kapcsán további 41 embert letartóztattak.²⁰⁹

Ez volt a „méltó fogadtatás”, s egyben az újabb csendőri vérengzések nyitánya. A pünkösdi ünnepek előtt két helyen, Nádudvaron és Alpáron, június 10-én a Torontál megyei Eleméren, július 2-án a dunántúli Toponár község határában gyilkolt a csendőrség. Nádudvaron és Alpáron egy halott, Toponáron kettő, Eleméren szintén két halott maradt a csendőri vérengzések színhelyén. Eleméren a felháborodott tömeg két csendőrt is agyonvert.

Ezek az események csak megnövelték a földmunkások elszántságát, az Alföldön egyre feszültebbé vált a helyzet, ezzel az „óvintézkedések” megtétele is meggyorsult. A Földművelők Szaklapja is foglalkozott a kérdéssel. „Sztrájkra készülnek a Magyarország földmunkásai! Brr! Jézus, Mária, segíts! Itt van az antikrisztus! Itt van a világvége! Ez hangzik ki a burzsoá újságok hasábjából — írja — Szörnyű vakmerőség! A földmunkásnép hadat mer üzenni a tőkének, a kizsákmányoló birtokos úri fajzatnak és uram bocsáss: nem dolgozik, ha meg nem adják a munkájáért a kívánt árat.

Ez nem más, mint sztrájk!

És a sok smokk most torkaszakadtából ordítja: Segítség! Segítség! Kormány, miniszterek, rendőrség, katonaság és te, fő atyaúristen! Segítség! Segítség! Veszélyben a haza!... Odavannak, kétségbe vannak esve, minden hajuk szála az égnek mered és kinukban ordítanak, mint a megháborodott szamarak, és mindezt azért, mert a mezei munkás szegénynép nem akarja többé egyetlen kincsét, munkaerejét potyára

²⁰⁸ Zentai Hírlap 1897. május 23.

²⁰⁹ Zentai Hírlap május 30., Zentai Híradó 1897. május 30., Zentai Közlöny 1897. május 30., Földművelő 1897. május 28.

odaadni az „uráságnak”, hanem becsületes, nehéz munkájáért tisztességes munkabért követel.

Hát várjatok csak ti ordítózó urak, lesz még cifrábban is!” A lap eddigi szatirikus mondatai együttérzésről tanúskodnak, szinte biztatást jelentenek a sztrájkra, ám a folytatás ennek ellentmond: „Jámborok, ti sztrájkokról beszéltek, szeretnétek ugye beugratni a mezei munkásnépet, hogy meggondolatlan lépést kövessenek el, hogy a csendőrszuronyokba rohanjon... Rosszul spekuláltok ti, ti kaján tőkezsoldosok. A mezei munkás szegénynép még nem erős az általános nagy sztrájkra; arról egyelőre nincsen szó.” Ez a rész arra utal, hogy a pártvezetőség még nem látja elérkezettnek az időt egy általános mezei munkássztrájkra, erre utal a cikk befejező része is, amely a szociáldemokrata eszmék általános elterjedése idején tartja jogosnak feltenni a kérdést, hogy beszüntessék-e a munkát, avagy ne. A közbeeső részek azonban mégis arra utalnak, hogy ebben a kérdésben a mezei munkásoknak kell döntenieik. „Mezei munkássztrájkokról egyelőre tehát nincsen szó. Hanem igenis szó van arról, hogy az elnyomott szegény munkásnép mindenütt követeli azt a munkabért, amelyet megítélése szerint munkájáért megérdemel. Mindenki annyira taksálja munkaerejét, amennyire akarja... Igenis, a mezei nép mindenütt magasabb béreket követelt; ha megadják, amit kér, dolgozik, és nincsen baj. Ha a földműves munkás úgy látja, hogy nem adják meg követelését, az ő elhatározásától függ a további teendő. De az a fontos, hogy mindenkor a maga javát, a családjá jóvoltát nézze és sohase legyen tekintettel a földbirtokos érdekeire. Az sem törődik övele.”²¹⁰

A javarészában idézett cikk meglehetősen ellentmondásos, ezért vált szükségessé a részletesebb ismertetése. Bármely részének a kiragadása alkalmas lehetne egyfajta átláspont igazolására. Felvetődik a kérdés, hogy az MSZDP vezetősége valójában elengedte, avagy segítette a készülő aratási sztrájk ügyét. A cikk jelentős része arról tanúskodik, hogy a pártvezetőség együttértett a földművelő munkásokkal, harcukat támogatta és jogosnak tartotta. Ezt a lapból is kiolvashatták, ugyanakkor kicsendül ebből az írásból is, hogy a párt vezetősége sem bízott maradéktalanul az ügy sikerében, félt attól, hogy a hatóságok újabb és könyörtelenebb vérengzéséhez fog vezetni ez a küzdelem, s maga a párt is nehéz helyzetbe kerülhet, ha ezt a küzdelmet nyíltan támogatja. Természetesen egy kaució nélküli lapban, mint amilyen a Földművelők Szaklapja is volt, nem lehetett volna egy nyílt sztrájkra felhívó és azt helyeslő nyilatkozatot kibocsátani. Ezt még a politikai óvadékkal rendelkező Földművelő sem tehette meg.

Ha a kormányzat korábban még kételkedett abban, hogy általános aratási sztrájkra sor kerülhet az Alföldön, júniusban, közvetlen az aratás előtti hetekben már bizonyos volt benne, hogy bekövetkezik. A vidéki hatóságok jelentései egyre világosabban kifejezésre juttatták a veszélyt. Tipikusnak tekinthető a szegvári csendőrs-parancsnok jelentése: „Jelentem, miszerint a helybeli munkások kivétel nélkül mindannyian szocialisták, kik kb. 600 ember még eddig cséplési munkálatokhoz nem szerződött le. Jelentem, hogy nem kötnek az uradalmakkal szerződést, nyíltan hirdetik a szociális eszméket, azon kijelentés mellett, hogy törjön el a keze annak, aki egy szerződést is aláír.”²¹¹ Az uralkodó osztályok táborában valóságos pánikhangulat lett úrrá. A vármegyék vezérkara ezzel a kérdéssel foglalkozott. A vármegyei értekezletet a minisztertanács ülése, majd az uralkodó megkeresése követte. Június 12-én, a minisztertanács ülésén Darányi földművelésügyi miniszter ismertette a helyzetet, amely Arad, Bács-Bodrog, Békés, Csanád, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok

²¹⁰ Földművelők Szaklapja 1897. május 1. MMTVD II. k. 444–446. l.

²¹¹ CSML (szentesi fiók) főispáni általános 108/1897.

és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék kialakult, egyben ismertette az addigi intézkedéseket is. Az értekezlet megbízta Bánffy miniszterelnököt, hogy személyesen menjen Bécsbe „őfelségének” referálni a kialakult helyzetről és kérjen katonai segítséget.²¹² A június 23-i ülésen 100 000 Ft-ot szavazott meg a minisztertanács arra a célra, hogy Mezőhegyesen 1000 tartalékmunkást állomásoztassanak a sztrájk esetére.

A földművelésügyi miniszter a gazdasági egyletek küldötteit fogadta június 16-án, a téma itt is az agrárszocialista mozgalom terjedése volt.²¹³ Az értekezleteket követően rohamosan megszülettek a megelőző és biztonsági intézkedések. A belügyminiszter intézkedett, hogy a törvényhatósági tisztviselők, „különösen pedig a főszolgabírák az aratási időre a folyó ügyek vezetésétől felmentessenek”.²¹⁴ A kereskedelmi miniszter Mezőhegyes és Budapest között telefonösszeköttetést létesített. Az igazságügyi miniszter ígéretet tett, hogy rendelkezésre bocsátja azokat a rabokat, akik „veszély nélkül” felhasználhatók.²¹⁵ A Tisza és Körös gátjain dolgozó négyezer munkást is tartalékolták. A földművelésügyi miniszter a tartalékok létszámát az erdőkincstári munkásokkal is ki kívánta bővíteni. A földművelésügyi minisztérium évkönyve szerint összesen tízezer munkást tartalékoltak az 1897-es aratás idejére.²¹⁶

A fenti intézkedések megtételével egy időben megkezdődött az Alföld csendőri és katonai megszállása. Új csendőrörsöket és csendőrszakaszokat szerveztek. Új csendőrszakaszt hoztak létre Orosházán, Aradra 250 csendőrt irányítottak Erdélyből és Heves megyéből. Zomborra 200, Szegedre 3 század, Békéscsabára egy század vonult be, akiket a környező községekben osztottak szét. Hódmezővásárhelyen és Battonyán külön szárnyparancsnokságokat hoztak létre.²¹⁷ E kiragadott adatok csupán június közepén kialakult helyzetet illusztrálják, közvetlen az aratás idején a készültség tovább fokozódott és a csendőrség kiegészült a katonasággal. Az Aradon megjelenő Munka Őre így kommentálja az eseményeket: „Szeged, Hódmezővásárhely, Szentes, Battonya, Medgyesegyháza stb. mind megannyi csendőrszázadokkal vannak megszállva, azon felül a temesvári hadtest mozgósítva van és az egész Alföld katonai őrizet alatt van. Mintha csak amolyan szocialista irtó próbaháborút rendezne az országabló nagybirtokosok államhatalma.”²¹⁸

A polgári lapok értesülései szerint a csendőrség azt az utasítást kapta, hogy csak 10-nél több csendőr állhat a tömeg elé. Kettes sorokban kell felállniuk, a hátsó sor tölt, az első lő. 40 méterről már löni lehet.²¹⁹

Az 1897-es aratás csendőri és katonai megszállás alatt indult meg az Alföldön. Az aratómunkásság elszántságát és bátorságát mutatja, hogy nem sikerült céljától elrettenteni. Kibontakozott az akkori idők legnagyobb méretű és kiterjedésű aratósztrájkja. Az aratók rendre kiharcolták a jobb feltételeket, ahol pedig a munkáltató nem engedett, ott sztrájkba léptek. Voltak olyan helyek szép számmal, ahol több ízben is újabb bérjavítást vívtak ki. A sztrájk kiterjedt Arad, Baranya, Bács-Bodrog, Békés, Bihar, Csanád, Csongrád, Fejér, Hajdú, Pest, Szolnok és Torontál vármegyékre, vagyis a szocialista eszmék által addig meghódított területekre.²²⁰ Szórványosan más megyékben is jelentkezett.

²¹² MMTVD II. k. 443—444. l.

²¹³ Magyarország földművelésügye 1897—1903. A magyar királyi földművelésügyi miniszter kiadványai 16. sz. Bp. 1903. 166. l.

²¹⁴ Uo. 165. l.

²¹⁵ Uo. 166—167. l.

²¹⁶ Uo. 168. l.

²¹⁷ Függetlenség 1897. június 24., 27.

²¹⁸ Simon Péter i. m. Földmunkás és... 268. l.

²¹⁹ Függetlenség 1897. június 24.

²²⁰ Az aratási sztrájkok részletes ismertetése túlnőné e dolgozat kereteit, ez egy külön tanulmányt igényelne. Rövid ismertetést ad Simon Péter i. m. földmunkás és... 268—271. l. A Jászkun-

Nem sikerült a sztrájkot tartalék munkásokkal sem letörni, mert rájuk is hatott társaik kitartó bátorsága. Zömük a felvidéki szlovák lakosságból került ki, akik kevésbé tudtak az alföldi viszonyokhoz alkalmazkodni, az igénybevételük nem volt kifizető. A birtokosoknak meg kellett fizetni az oda- és visszaszállításukat, ezenkívül a napszámbért, ennél rendre kedvezőbbnek bizonyult, ha teljesítik az aratóik feltételeit, többnyire ezt választották. Helyenként megpróbálták csendőri és katonai kényszert alkalmazni, de eredménytelenül, mert az aratókat ugyan kivezették, de azok nem dolgoztak, vagy ha dolgoztak is ímmel-ámmal. A szabadkai rendőrkapitány különösen buzgólkodott ezen a téren. Az aratást cse ndőri segédlettel indították meg a környéken, de nem sok haszonnal, mert a kitűnő termés jelentős része kipergett.²²¹ Így a birtokos lényegesebben nagyobb kárt szenvedett, mintha az aratói feltételeit teljesíti. A sztrájk kiterjedt más mezőgazdasági munkálatokra is. Éppen ezt példázza a július 2-i toponári vérengzés. A Toponár község határában levő Fészrelakon a magyar munkások sztrájkba léptek és abbahagyták a cukorrépa kapálását. Az uradalom szlovák munkásokat hozatott, ám azok is megtagadták a munkát. Az uradalom csendőroket hozatott, akik két szlovák munkást megöltek.²²²

Az aratási sztrájk mellett a legjelentősebb volt azonban a cséplőmunkások sztrájkja, akik folytatták az aratók által megindított küzdelmet a munkáltatók ellen. Az aratási szerződések mellett a cséplési szerződéseket sem kötötték meg a munkások. Bár a cséplőmunkások bérmozgalmairól viszonylag kevés forrás tanúskodik. Ez javarészt annak tudható be, hogy az aratási feltételek megjavításával párhuzamosan már kivívták a munkások a cséplési feltételek megjavítását is. A kiskunhalasi polgármester arról panaszkodott, hogy 50 szocialista ásóval, kapával és villával felfegyverkezve járta a határt, hogy a cséplőmunkásokat a munka abbahagyására kényszerítse. A polgármester az 50 (!) szocialista megfékezésére egy század katonát kért, mivel a csendőrség kevés. A honvédelmi miniszter azonban elutasította a kérést, hogy nincs felesleges katonája.²²³ Az agitáció eredményeként a cséplést ugyan sok helyen megkezdték, ...de reggelizés után kimondták, miszerint csak az esetben folytatják a munkát, ha a kialkudott napszám 10—20—30 krajcárral emeltetik. A sztrájk beálltával a polgármesternek mégis sikerült katonaságot biztosítani a cséplőgéptulajdonosok védelmére. A környéket megszállta a katonaság. A szocialista vezetőket pedig letartóztatták és a kalocsai törvényszék börtönébe zárták.²²⁴

Kiskunhalasi szocialisták nem csupán a cséplési munkánál, de általában minden napszámos munkánál igyekeztek feltételeiket betartatni másokkal is. Ha ez másként nem ment, tettelegességgel. Pl. Dóczi Imrét és 8 társát a piactér nyílt színén verték meg, „miközben a géptulajdonost is meglehetősen megtaszigálták”. Nagy János szőlőjében pedig az 1,20-ért elszegődő napszámosokat agyonveréssel fenyegették meg, a sztrájk törők egy része erre elmenekült, másrészüket eltávolították erőszakkal.²²⁵

Kiskunhalas környékén is elkeseredett hangulat uralkodott. Július 18-án Kiskőrösön egy zendülés tört ki. A kiváltó ok Váczi Pál szocialista vezér letartóztatása

ságban lezajló mozgalmakat ismerteti Kiss József: Jászkun agrárszocialista mozgalmak 1896—1897. Párttörténeti Közlemények 1967. 159. l., a Csongrád megyeit Farkas József. Agrárszocialista mozgalmak 1890—1907. Csm. munkásmozgalmának története. Szeged. 1968. 36—38. l. Az MMTVD II. k. 457—462. l., 473-475 lapjain hozza a sztrájkokkal kapcsolatos dokumentumok egyrészét. Ezek mellett még jelentős levéltári és sajtóanyag áll rendelkezésre, melyek megerősítik és alátámasztják az eddigieket.

²²¹ Szeniczey idézett jelentése, OL BM res. 911/1897.

²²² Simon Péter i. m. Földmunkás és... 265. l.

²²³ OL BM res. 614/1897.

²²⁴ Kiss József i. m. Párttörténeti Közlemények 1969/2. 115. l.

²²⁵ Halas és Kiskőrös 1897. augusztus 1.

volt. A felháborodott tömeg összegyűlt és kiszabadítását követelte. „Le az urakkal! Húzzuk ki őket, minek a telekkönyv, gyűjtsuk fel, éljen a szocializmus!”²²⁶ — kiáltások hangzottak el állítólag a tüntetés közben. A hatóságok erre Váczit kénytelenek voltak szabadon bocsátani, azzal a feltétellel, hogy a tömeget lecsillapítja. Váczi válaszként hatalmas beszédet tartott, „kikelt a hatalom ellen és vázolta a munkások nyomorúságos helyzetét.”²²⁷

A következő vasárnap Váczival az élen ismét kivonult a tömeg, a helybeli hatóságok ekkorra már erősítést kaptak. „Lárma nem volt, mégis úgy 9 óra múltával kivonult az egész csendőrhad, felállott a néppel szemben” és szuronnal és kardlapokkal kergették szét a gyűlést. Néhányan súlyos vágást kaptak. Váczi Pált letartóztatták fivérével, Váczi Jánossal együtt, aki „éppen” Kiskőrösön tartózkodott. Váczi Jánost azonban, mint ideális anarchistát szabadon bocsátották.²²⁸ A forrongás szintje a gazdasági év befejezéséig tartott a környéken. Az utolsó jelentős fellángolás a kiskunmajsai zendülés volt szeptember 5-én. A lázadásra az készítette az ottani munkásokat, hogy a megszolgált bérükből 95 kr-t lefogtak. A munkások a község háza elé vonultak. A hatóság négy vezetőt letartóztatott. A tömeg megrohanta az épületet, a börtön kapuját kinyitották és kiszabadították vezetőiket. Utána bevették a jegyző ablakát, majd a község házat támadták meg. A csendőrség tüzet nyitott a tömegre, halálos sebet azonban nem ejtettek — ez csupán a véletlenül múltott — ellenben sokan súlyosan megsérültek. Megindult a letartóztatás és 23 embert a kalocsai börtönbe kísértek.²²⁹

A mezőgazdasági munkások bérharca 1897-ben szinte az egész év folyamán tartott váltakozó sikerrel. Ennek a bérharcnak azonban a csúcsa kétségtelenül az aratási sztrájkokban jelentkezett. Az aratási sztrájkok a földmunkások sikerével végződtek. A jelentékenyen magasabb bérezés kivívása mellett a másik nagy vívmány volt a sztrájknak, hogy szinte mindenütt kivívták a robot eltörlését. A földmunkások ebben a küzdelemben példamutató fegyelmezettségről és öntudatról tettek tanúságot. Táboruk megszokszorozódott. Ez az erkölcsi siker további ösztönzést adott a szervezkedésre, felébresztette az addig közömbösebb elemekben is a szocialista eszmék iránti érdeklődést. A hatóságok sem csendőrséggel, sem katonasággal nem tudták őket céljaiktól eltéríteni. A rendkívüli mértékben felduzzasztott csendőrség is kevésnek bizonyult. A földmunkások egyre nagyobb táborával és elszántságával szemben még nagyobb erőkre lett volna szükség. Az eleméri események fordulópontot jelentettek, a csendőrség nem mert többé kis létszámban a tömeg elé állni. 1897-es nagy erőpróba rádöbbenette a földmunkásokat saját erejük tudatára, s ez nem csupán abban jutott kifejezésre, hogy jobb árat mertek szabni munkaerejüknek, hanem abban is, hogy a megfélemlített, kiszolgáltatott helyzetükből lassan ellentámadásba mentek át, szembefordultak a csendőrséggel és a gyűlölt község házával, ahonnan az ellenük irányuló terrort szervezték. Az aratósztrájk nem csupán a mezőgazdasági munkásság mozgalmának adott jelentős lökést, hanem bátorítólag hatott az ipari munkások mozgalmára és bérharcaira is. A sikerben a fő érdem kétségtelenül a Várkonyi István vezette független szociáldemokratáké, az előkészítő munkában azonban a szociáldemokraták is kivették a részüket. Az a küzdelem során sehol sem jelentett különbséget, hogy ki járhatja a Földművelőt és ki a Népszavát, legfeljebb ott jutott kifejeződésre, hogy helyenként a budapesti földmunkáskongresszus határozatai értelmében pénzért arattak. A két párt agitációja nem keresztezte egymást, hanem jól kiegészítette. Ha ezt nézzük, hogy ennek a jelentős erőpróbának a sikere nem csu-

²²⁶ MMTVD II. k. 474. l.

²²⁷ Halas és Kiskőrös 1897. augusztus 8.

²²⁸ Állam Nélkül 1897. augusztus

²²⁹ Kiss József i. m. 116. l.

pán néhány hónap eredménye, hanem hosszú évek magvetése volt, akkor azt is le kell szögezni, hogy mindez a Magyarországi Szociáldemokrata Párt félévtizedes munkájának az eredményét is tükrözte.

Az ipari munkásság szolidáris volt az arató munkásokkal. A szakmai lapjaik foglalkoztak az aratási sztrájkokkal és helyeselték azt.²³⁰ Erkölcsi bátorítást adtak a párt lapjai és a Földművelő is. „Nevezzük most már bárminek is a földművelő munkások céltudatos eljárását, annyi bizonyos, hogy első fellépésüknek meg volt a sikere is.”²³¹ — írta a Népszabadság. Kiemeli a lap, hogy majdnem mindenütt kivívták a jobb feltételeket.

A mezőgazdasági munkásság 1897-es nagy sikerét azonban nem lehetett tartósítani. Az aratás során kivívtak jobb munkafeltételeket nem lehetett még a következő évre sem átvinni. Amíg az iparban egyik vagy másik üzemben kivívtak gazdasági feltételeket a szervezett munkásság meg is tudta tartani, addig a mezőgazdaságban nem lehetett állandó munkahelyről és munkáltatóról beszélni. Az 1897-es sikerek azonban elégségesek lettek volna a következő évi eredményes küzdelemhez is. A folytatás mégis elmaradt, ennek döntő oka az egész országra kiterjesztett hatósági terror mellett az 1898. II. tc. elfogadása, a hírhedt „rabszolgatörvény” életbe léptetése, amely szigorúan büntette a mezőgazdasági munkásság sztrájkját, de egyáltalán a szervezkedésben való részvételt is.

FARKAS JÓZSEF
József Farkas

LES MOUVEMENTS SYNDICALISTES ET REVENDICATIFS DES TRAVAILLEURS INDUSTRIELS ET AGRICOLSDANS LES ANNÉES 1896/97

Cette étude-ci vise à présenter un moment de l'époque héroïque de l'histoire du mouvement ouvrier hongrois. En 1895 le gouvernement Banffy, le plus brutal jusque là était instauré. Son objectif était à repousser les activités des nationalités et faire obstacle à l'agitation socialiste. En réponse de ça le mouvement de masse le plus puissant s'est développé sous ce gouvernement-là. Cette présente étude ne traite qu'un composant de ce mouvement-là en présentant le revendications salariales. Elle traite tout d'abord les problèmes des mouvements syndicalistes. C'était la lutte des ouvriers de la capitale qui avait le plus d'importance parce que c'était là où se sont déroulées en 1897 les luttes revendicatives les plus importantes.

Il était nécessaire de présenter la situation des travailleurs. La situation misérable saute aux yeux surtout dans le cas des travailleurs de bâtiment, de la minoterie et d'argile. Les manoeuvres venus de tous les coins du pays, surtout des régions habitées par des nationalités, vivaient dans des conditions inhumaines de travail et d'habitat. Leurs luttes revendicatives se sont terminées sans succès. Malgré cela on ne peut pas parler uniquement de l'échec parce que ces luttes syndicalistes étaient les apprentissages de la lutte des classes. Elles ont mis à jour les fautes commises dans le domaine des organisations syndicales. Après la persécution la plus brutale de 1898 les leçons des expériences étaient tirées et le développement des mouvements syndicalistes, sa transformation en mouvement de masse ont commencé.

L'épreuve de force dans les luttes revendicatives a montré le résultat du travail de propagande du Parti Socialdémocrate de Hongrie. La grève des moissonneurs a montré que le travail d'organisation, était pas vaine.

²³⁰ Lásd: Typográfia 1897. július 2., 16.

²³¹ Népszabadság 1897. július 23.